Сш. ИО

№ 47

АРХИВЪ ЗА ПОСЕЛИЩНИ ПРОУЧВАНИЯ

ARCHIVES DES ETABLISSEMENTS HUMAINS

ARCHIV FÜR SIEDLUNGSFORSCHUNGEN

ARCHIVES FOR SETTLEMENTS STUDIES

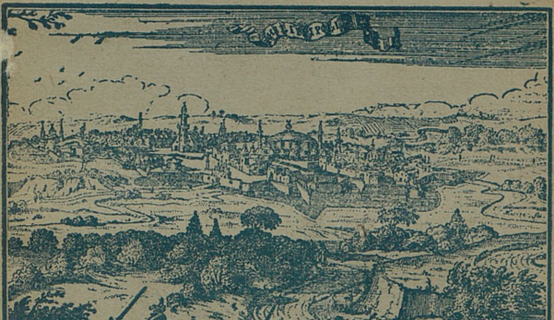

J. HARREWYN

Градъ Пловдивъ презъ XVII. вѣкъ La ville de Philippopole pendant le XVII s.

9

СОФИЯ II год. 1 кн. 1939/40 II année 1 fasc. SOFIA

АРХИВЪ
ЗА
ПОСЕЛИЩНИ ПРОУЧВАНИЯ

Archives des Établissements humains
Archiv für Siedlungsforschungen
Archives for Settlements Studies

Редакторъ:	Sous la direction
Г. ГУНЧЕВЪ	de G. GUNČEV

II ГОДИНА / ANNEE — КНИГА / FASC. 1

СОФИЯ — SOFIA
Печатница „КУЛТУРА“ — Imprimerie „CULTURA“
1939

Предъ втората годишнина

Нашето списание е вече въ втората си годишнина. Създадено съ благородното намѣрение да се вдълбочи българознанието, чрезъ засилване на изучванията въ едно отъ най-важнитѣ му разклонения, то биде добре прието въ срѣдитѣ на ценителитѣ и радетелитѣ за поселищни проучвания. Подробната му програма позволява, както разглеждането на общи поселищни въпроси, така и проучвания на отдѣлни селища. Редакцията разполага съ редица изучвания на села, тия трудове мѫчно биха видѣли бѣлъ свѣтъ другаде, на градове, както и съ много други материали. Ние смѣло можемъ да кажемъ, че имаме на рѫце толкова много статии, готови или въ приготовление, съ колкото рѣдко разполага редакция на научно списание. За да се оцени точно значението на това обстоятелство, трѣбва да добавимъ, че сътрудницитѣ и редакцията работятъ безвъзмездно, защото приходитѣ на списанието още не позволяватъ да се мисли за каквото и да е, та ако и скромно възнаграждение.

Съ още малко усилия, обаче на повече люде, това положение може значително да се подобри. Ако приятелитѣ на списанието ни си направятъ трудъ да абониратъ библиотекитѣ на разнитѣ училища, сдружения, читалища, войскови части и др., както и лицата, които проявяватъ интересъ къмъ поселищнитѣ проучвания, списаниешо ще се утвърди окончателно. Тогава усилията на редакцията ще бѫдатъ насочени единствено къмъ непосрѣдствената редакционна работа, отъ което списанието може само да спечели.

Ние сподѣляме грижитѣ и намѣренията си така открито, защото считаме нашето списание като общо дѣло на редакция, сътрудници и абонати.

Презъ тази втора годишнина разчитаме главно на приятелитѣ на списанието, за да се увеличатъ абонатитѣ му. Отъ прѣкитѣ опити да спечелимъ за абонати читалищата и общинитѣ, имаме горчивъ опитъ. На всички читалища ние изпратихме предизвестие-програма за излизане на списанието, а на около 500 отъ тѣхъ, подбрани съ съдействието на членъ отъ управата на Върховния читалищенъ съюзъ, изпратихме първата книжка на първата годишнина. Една значителна часть отъ тия читалища задържаха не само нея, но сѫщо и втората и третата книжка, като отказаха *да платятъ абонамента си. Съ това редакцията бѣ ощетена нѣколко хиляди лева. На общинитѣ ние разпратихме предизвестието-програма, а на нѣкои, по-късно, и нарочна книжка. Отъ около 1100 общини, записаха се за абонати 12, отъ които само 6 сѫ внесли абонамента си.*

Това, разбира се, не ни отчайва; ние предварително знаехме какви трудности ни очакватъ. Не можемъ обаче, при тоя случай, да не изкажемъ благодарность къмъ българския учитель, на първо мѣсто къмъ гимназиалнитѣ учители по история и география, които първи се озоваха на нашата молба. Тѣ сѫ най-важната дружинка всрѣдъ нашитѣ досегашни абонати.

Програмата на списанието и презъ тая година остава сѫщата:

1. Поселищна география,
2. Поселищна история,
3. Стопанска история,
4. Поселищно-стопанска география.

Освенъ специалнитѣ статии съ географски, исторически и стопански характеръ, засѣгащи селищата изъ българскитѣ земи, последователно ще се обнародватъ:

а) Стари пѫтеписи и описания на чужденци, пѫтували презъ земитѣ ни.

б) Спомени на стари люде за миналия животъ въ нашитѣ селища.

в) Характерни прояви въ стопанската дейность на отдѣлни селища или покрайнини (география на труда).

г) Сведения за наши селища, почерпени отъ български и чужди стари книги и вестници; отъ стари карти; отъ архивни документи, особено отъ недостатъчно използуванитѣ до сега турски извори; отъ археологически разкопки и находки и пр.

д) Статии върху общи поселищни въпроси (преименуване на нашитѣ селища, видове селища, сведения и сравнение съ чужди близки или далечни поселищни общности, вѫтрешна колонизация, пазари и панаири и пр.).

е) Статии върху стари и нови разселвания изъ нашитѣ земи.

ж) Списъци на топографски имена.

з) Вести и критични оценки на трудове върху нашитѣ селища.

и) Подробни библиографски сведения за книги и статии, засѣгащи прѣко или косвено българскитѣ селища.

Въ края на годишнината ще се приложи азбученъ указатель на всички споменати имена, чрезъ което и най-малкото сведение може веднага да се намѣри.

Дано тежкитѣ времена, които преживява Европа, не попрѣчатъ на нашето дѣло, отъ което българщината само може да спечели.

Градъ Пловдивъ

Географско-стопанско развитие

отъ

Атанасъ Алексиевъ

Възникването и развитието на всѣко селище се намира въ неразд ѣлна връзка съ географскитѣ условия. Тѣ сѫ главниятъ факторъ, тѣ даватъ насока и животъ на селището, тѣ очертаватъ стопанския му обликъ, тѣ, най-после, опредѣлятъ и мѣстото му въ историческиятъ и културенъ животъ на страната. Разглеждаме ли ги, ние трѣбва да вземемъ предъ видъ не само географскитѣ условия на самото мѣстозаселище, но и тѣзи на близката или по-далечна околность. Това географско начало е въ сила за всички селища въ българскитѣ земи. Най-вѣрно то е изразено, обаче, при втория нашъ градъ — Пловдивъ. Той е вече голѣмъ градъ, на когото, все пакъ, не е трудно да се изведатъ географскитѣ зависимости и стопанскитѣ последици отъ тѣхъ. Трѣбва още тукъ да се подчертае, че Пловдивъ има задъ себе си дългъ исторически животъ, съ какъвто малко градове у насъ се отличаватъ. София като столица изпревари Пловдивъ, но не и като селище, което се развива съ възможноститѣ, които му предлага географската срѣда. Като така, не ще бѫдатъ безинтересни нѣкои сведения за географско-стопанското развитие на градъ Пловдивъ, който ние познаваме преди всичко като свой роденъ градъ. Още повече, че Пловдивъ се разви усилено следъ земетресението въ 1928 г., а стопанското му значение изпъкна съ установяването му за панаиренъ градъ. Може да се вижда чудно, но е фактъ, че земетресението въ Пловдивско презъ 1928 г. имаше голѣми последици за града както въ отрицателенъ, така и въ положителенъ смисълъ на думата: използуваха се голѣмитѣ разрушения, за да се приложатъ веднага техническитѣ и модерни планове на урбанизъма, за да се оправи веднажъ за винаги стариятъ градъ — типиченъ примѣръ за влияние на тектониката върху поселищното развитие на единъ градъ.

Ако трѣбва да се посочи примѣръ за влияние на географскитѣ условия върху създаването и развитието на едно селище, Пловдивъ може да ни послужи много добре въ това отношение. Най-голѣмо участие тукъ взиматъ географскитѣ удобства, при които е поставено мѣстозаселището. Впрочемъ, тѣзи географски удобства създаватъ както исторически удобства, така и исторически неудобства, които много често сѫ спъвали неговото развитие. За това ни увѣряватъ многовѣковното сѫществуване на Пловдивъ, неговата колкото дълга, толкова и бурна история: периоди на слава и могѫщество се смѣнятъ съ периоди на ужаси и немощь. За промѣнливата история на града достатъчно говори и голѣмото разнообразие отъ поселищни имена, които му сѫ давани въ най-различни епохи.

Още първитѣ основатели — тракийци на т. н. Евмолпиасъ сѫ могли да схванатъ значението на първия географски факторъ — мѣстоположението, като сѫ избрали хълмоветѣ за мѣстозаселище. Презъ тракийско време, пъкъ и по-късно, чакъ до завладяването му отъ турцитѣ, Пловдивъ е заемалъ само тритѣ отъ седемтѣ хълмове, като не се счита и осмия, Лаутъ-тепе, който е още вънъ отъ града. Тѣзи три първозаселни хълма (тур. тепета, както продължаватъ да наричатъ пловдивскитѣ хълмове) Джамбазъ-тепе, Таксимъ-тепе и Небетъ-тепе сѫ доста заравнени (а не островръхи, каквито сѫ останалитѣ), но съ стръмни и отвесни склонове, близу сѫ единъ до другъ и сѫ свързани съ леки скални седловини, които отъ постройкитѣ се губятъ още повече и представятъ една по-голѣма и обширна хълместа маса, която мнозина пѫтешественици сѫ взимали за единъ или два хълма. Оттукъ произлизатъ и деститѣ противоречия, въ които сѫ изпадали описвачитѣ въ своитѣ пѫтеписи. Тѣзи три хълма сѫ били естествена крепость на тракийцитѣ, докато Филипъ Македонски въ похода си срещу одриситѣ я превръща въ изкуствено укрепено мѣсто — градъ. Тукъ е и заслугата на Филипа: той не е основатель на Филипополъ, както мнозина мислятъ, а е само завоеватель, преустроитель и кръстникъ. Тогава Пловдивъ възприема и започва да разпространява гръко-македонската култура, а впоследствие римската, византийската и славянобългарската. И до днесъ ние често срѣщаме въ литературата, че Пловдивъ е „живописно разположенъ на три тепета“. Така сѫ писали въ миналото, когато действително селището се ограничавало върху трихълмието (Trimontium), но днесъ то обхваща въ чертитѣ си изцѣло и седемтѣ хълма, а се приближава и къмъ осмия — Лаутъ-тепе (намира се на ю. и. отъ града) чрезъ новата поселищна връзка, която се създава отъ постройката на летището между града и хълма. Останалитѣ четири хълма, заети съ амфитеатрално наредени сгради, освенъ връхнитѣ имъ части, опредѣлени за паркове, сѫ: Дановиятъ хълмъ (Сахатъ-тепе), Хълмътъ на Освободителитѣ (Бунарджика), Джендемъ-тепе и Марково-тепе. Най-високъ отъ всички е Джендемъ-тепе — отъ тур. дума „джехенемъ“ — зн. „адъ“ (адски хълмъ), или тур. дума „чийдемъ“, зн. „минзухаръ“, т. е. хълмъ на минзухаритѣ — високъ е 285·7 м. надъ морското равнице и съ относителна височина 126 м. надъ равнината.[1]) Следва Бунарджика — отъ тур. дума „бунаръ“ (кладенецъ), какъвто е имало тамъ порано, а сега преименуванъ Хълмъ на Освободителитѣ, поради руския паметникъ изграденъ на хълма подъ самия връхъ. Той има абсолютна височина 265 м., а относителна — 105 м. Сахатъ-тепе — отъ тур. дума „сахатъ“ (часовникъ), чиято кула, изградена отъ турцитѣ стърчи и до днесъ на хълма подъ самия връхъ и служи за пожарна наблюдателница, има абсолютна височина 222 м., а върха на кулата — 227 м. Джамбазъ-тепе — отъ тур. дума „джамбазъ“ (акробатъ), на чиято връхна площадка се давали представления, като се изкачвали съ вѫжета по отвеснитѣ му стени — има абсолютна височина 212 м. Небетъ-тепе — отъ тур. дума „невбетъ“, зн. стража (билъ е стратегически пунктъ) е преименуванъ Симеоновъ хълмъ и има абсол. височина 207 м. Таксимъ-тепе, т. е. „разпредѣлитель на водата“, защото тукъ е свършвалъ римскиятъ водопроводъ, който снабдявалъ акрополния градъ съ чиста вода за пиене отъ родопскитѣ села Марково и Куклenъ. Марково-тепе носи името си отъ легендата за Крали-Марко, чийто гробъ „Крали-Марково корито“ се е намиралъ тукъ; то има абсолютна височина подъ 200 м. Отъ горнитѣ числа се вижда, че по височина на четвърто мѣсто следъ Дановия хълмъ иде Джамбазъ-тепе, а не Симеоновия хълмъ, който е на пето мѣсто. Марково тепе е на изчезване поради използуване на сиенита му за паважни блокчета, но часть отъ него все още стърчи между постройкитѣ. Друго едно подобно скалисто хълмче наречено Петрица, преведено впоследствие на Каменица, се е издигало на мѣстото на днешната пивоварница „Каменица“, която е взела името, както и материала му за градиво.

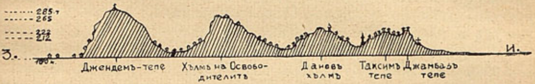

Профилъ на Пловдивскитѣ хълмове

Profil der Syenithügeln von Plovdiv.

Историческиятъ пѫть на разширяване на мѣстозаселището е следния: следъ трихълмието въ предтракийско време се заселва постепенно Дановиятъ хълмъ и пространството между тѣхъ, презъ турско време — равнината, а Хълма на Освободителитѣ и пространството къмъ Джендемъ тепе — следъ Освобождението, като концентрически съ тѣхъ се заселва и равнината. Последната, на ю. и. отъ древния акрополъ, е била заета отъ некропола на града, неговитѣ древни гробища, които презъ турско време се премѣстватъ на западъ въ подножията на Дановия хълмъ отъ югъ и северъ, на мѣстата на днешнитѣ царь-Симеонова градина и Градската градина, която се е наричала „Орта-мезаръ“, име употрѣбявано и днесъ за околния на градината кварталъ, заселенъ повече съ евреи. Безспорно, градътъ се е разширилъ за смѣтка на турскитѣ гробища едва въ края на турското робство и следъ Освобождението, а постепенно е заемалъ и пасбищата на западъ, кѫдето сега е кв. „Мараша“ — тур. дума взета отъ арабския езикъ и зн. „общо пасбище“ 1) Отъ хълмоветѣ най-отрупани съ сгради сѫ били, а и днесъ сѫ тѣзи отъ трихълмието. Тѣсни и криви калдаръмести улички раздѣлятъ приближаващитѣ се силно издадени еркери на старитѣ, но съ здравъ хоросанъ, кѫщи. Тѣ сѫ принадлежали на гръцки голѣмци и търговци и на видни българи, преселени отъ Копривщица — Чалъкови, Кесякови, Каблешкови и др. Една часть отъ тѣзи сгради по Таксимъ-тепе сѫ били унищожени отъ стихиенъ пожаръ, който избухва презъ лѣтото на 1883 г. първомъ въ кѫщата на единъ юрганджия — гръкъ, въ юго-западното подножие на хълма, на днешната улица „Отецъ Паисий“. Останалитѣ хълмове, съ модернитѣ си постройки и паркове, рѣзко се отдѣлятъ отъ трихълмието и даватъ другъ поселищенъ видъ на града.

---

[1]) Тукъ даваме височината на хълмоветѣ споредъ най-новитѣ измѣрвания на Военния географски институтъ, защото досега имъ се даваха неточни числа и то винаги по-малки отъ действителнитѣ.

Презъ всички времена значението на хълмоветѣ за Пловдивъ е било голѣмо, такова е то и днесъ. Безъ тѣхъ Пловдивъ не би ималъ тоя живописенъ видъ, не би напредвалъ така бързо, не би изпреварилъ по значение другия градъ на равнината — Пазарджикъ. Къмъ този локаленъ географски елементъ се прибавя и регионалния: Пловдивъ заедно съ своитѣ хълмове заема централно мѣсто въ Маричината низина между Родопитѣ и Срѣдна-гора.

Равнината около хълмоветѣ се застройва постепенно. Най-рано е привлѣкла заселници близката до Марица часть, която е била втория, следъ хълмоветѣ, антропогеографски факторъ, за затвърдяването на мѣстозаселището. Пловдивъ заема вече и двата брѣга на Марица и използва всички предимства, които дава рѣката на единъ градъ. И понеже отъ Бѣлово надолу тя е вече доста пълноводна и широка, а мостоветѣ презъ нея сѫ малко (Пазарджикъ, с. Цалапица), то Пловдивъ съ своитѣ три моста добива значението на мостовъ градъ, кѫдето се пресичатъ всички пѫтища презъ и по течението на Марица.

---

1) Вж. Йорд. Трифоновъ — „Марашки села въ Плѣвенско и произходътъ на думата марашъ“ — „Български прегледъ,“ год. I, кн. 1. София, 1930 г.

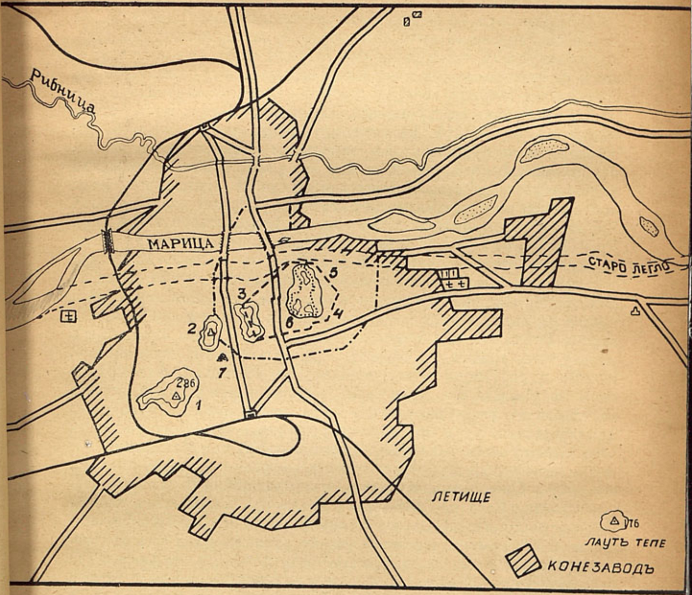

Развитие на Пловдивската градска область.
Entwicklung des Stadtgebietes von Plovdiv.

. . . . . Първа (вжтрешна) крепостна стена, обграждала първото селище върху трихълмието (акропола) (по Д. Цончевъ). — Die erste, innere Festungsmauer umfasste die erste Siedlung auf drei Hügeln (Akropolis).

- - - - - Втора (външна) крепостна стена, създадена презъ Римската епоха и защищавала разширения градъ (по Д. Цончевъ). — Die zweite, äussere Festungsmauer, in der römischen Epoche erbaut, die die erweiterte Stadt schützte.

—·—·— Приблизителна граница на нарастването на града презъ турско време. — Ungefähre Grenze des Stadtzuwachses während der Türkenzeit.

||||||||||| Днешни градски граници. — Die heutigen Stadtgrenzen.

Тепета (Hügeln): 1. Джендемъ-тепе (Dżendem-tepe), 2. Хълмъ на Освободителитѣ (Befreierhügel), 3. Дановъ-хълмъ (Danovhügel), 4. Джамбазъ-тепе (Dżambaz-tepe), 5. Симеоновъ-хълмъ (Simeonovhügel), 6. Таксимъ-тепе (Taksim-tepe), 7. Марково-тепе (Markovhügel).

Генезисътъ на Горно-Маричината низина е известенъ, за да не се спираме на него. Интересно е да се проследятъ тукъ хидрографскитѣ отношения на Марица къмъ равнината, т. е. какъ се е мѣстило коритото ѝ въ Пловдивското поле. Изобщо, знае се, че Марица тече въ южната по-силно хлътнала и по-низка часть на едноименната си низина. Даже, подъ влиянието на наноснитѣ материали, които носятъ лѣвитѣ по-поройни и по-луди притоци, минаващи презъ оголени мѣста, отколкото дѣснитѣ, които иматъ по-равномѣрно количество вода презъ годината, на известни мѣста се наблюдава едно постепенно измѣстване на коритото на Марица на югъ къмъ Родопитѣ. (Напримѣръ при рѣкитѣ Тополница и Луда Яна). При Пловдивъ е обратното: Марица по-рано е текла непосрѣдствено покрай севернитѣ склонове на хълмоветѣ. Измѣстването на северъ е станало въ историческо време. Това се вижда отъ пѣсъчнитѣ и други материали, нанесени отъ рѣката и човѣка, върху които е застроена тази часть на града презъ турско време. И до днесъ въ по-низкитѣ изби на кѫщитѣ между хълмоветѣ и рѣката, при по-голѣми пълноводия, извира вода. Преди земетресението въ 1928 г., когато брѣговетѣ на Марица не бѣха още укрепени изкуствено, водата излизаше въ видъ на извори и по площадитѣ. Друго едно доказателство е, че презъ земетресението най-много пострада тази именно часть на града, сложена върху по-нестабилни наносни пластове, въпрѣки старата дървена конструкция на кѫщитѣ. Трето доказателство сѫ издълбанитѣ стълби въ сиенитната скала по северния склонъ на Симеоновия хълмъ (срещу днешната Духовна семинария), по които сѫ слизали старитѣ жители на акропола, за да черпятъ вода отъ рѣката, която не ще да е текла далече отъ основитѣ на хълма. Въ противенъ случай тѣзи стълби не биха били нуждни.[1] Затова трѣбва да приемемъ, че днесъ Марица не тече по разседа, а той е останалъ въ севернитѣ стръмни склонове на хълмоветѣ, кѫдето сиенитътъ потъва почти отвесно въ земята и въ чийто склонови подножия сѫ останали дебели прослойки отъ свлѣченъ и пролуженъ дилувий въ формата на тераси. А поради изпъкналия завой (дѫга) на северъ, Марица и днесъ продължава да подрива и разширява лѣвия си брѣгъ въ сѫщата посока. Въ чертата на града, обаче, поради регулацията, това може да се наблюдава само въ откритата още часть на брѣга подъ (източно) стария мостъ. При тогавашната оро-хидрографска действителность, (пъкъ и при днешната) не е било възможно вливането на притоци въ Марица, които да сѫ слизали отъ Родопитѣ и текли между Пловдивскитѣ хълмове. Това е било възможно само отъ двѣтѣ страни извънъ тѣхъ, защото хълмоветѣ сѫ съединени съ скални седловини значително по-високи отъ нивото на Марица и на равнината южно отъ тѣхъ. Последната, като по-низка, е била изпълнена съ много ливади и блата (гьолища), подхранващи се отъ дъждовна вода и стичащитѣ се порои отъ близкитѣ предпланини на Родопитѣ, чиито северни склонове иматъ постепенния си наклонъ къмъ Марица. Тѣ сѫ дали и името на днешната най-хубава и модерна часть на града между Симеоновата градина, Дановия хълмъ и Хълма на Освободителитѣ — „Гьолъ-бахча“, а за днешното езеро въ градината вѣроятно е използуванъ нѣкой отъ тѣзи гьолове. И така, по-рано Марица е текла направо покрай севернитѣ склонове на Хълма на Освободителитѣ, Дановия хълмъ и Симеоновия хълмъ, а днесъ, на западъ отъ града при „Царския островъ“, тя прави единъ значителенъ завой на северъ, за да се отдалечи до 400—500 м. отъ първитѣ два хълма и на 100—150 м. отъ третия. Това отклонение трае, докато Марица напусне града и на изтокъ отъ кварталъ Столипиново отново чрезъ единъ втори завой на северъ завива на югъ и изтокъ и взима нормалната си посока. Тѣзи две отклонения на коритото на рѣката на северъ въ западната и източната часть на града се дължатъ на здравата опора, която оказватъ хълмоветѣ съ своитѣ скални основи. Тукъ се вижда и доказателството, че притоцитѣ отъ Родопитѣ сѫ се вливали въ Марица отъ двете страни на хълмоветѣ, т. е. заобикаляли сѫ ги и съ наносния си материалъ сѫ отклонили значително коритото на Марица (гледай скицата).

---

[1] За споменатитѣ стълби се даватъ подробности въ книгата на Д. Цончевъ — „Приноси къмъ старата история на Пловдивъ“, София, 1938 г., стр. 64.

Днесъ Марица съ своитѣ рѫкави Рибница и Малка Марица е отъ голѣмо значение за Пловдивъ. Независимо отъ предимствата, които тя дава на града, като голѣма рѣка, тя е отъ значение и за земедѣлското стопанство. И, наистина, голѣмитѣ оризища, напримѣръ, въ Пазарджишко и Пловдивско, а сѫщо и многото зеленчукови градини — две важни култури отъ толкова голѣмо значение за споменатитѣ градове, пъкъ и за всички селища по Маричината низина, сѫ немислими безъ Марица. Върпрѣки това рѣчно богатство, въ Пловдивъ винаги се е чувствувала нужда отъ повече и по-добра вода за пиене. Тази нужда се запълва донѣкѫде съ вода отъ артезиански кладенци, но за смѣтка на качеството на водата. А по-стари пловдивчани помнятъ и времена преди и следъ Освобождението, когато изъ улицитѣ на града се движили продавачи съ голѣми мѣхове пълни съ чиста вода, и натоварени на коне, която продавали за 3—4 гроша. Иначе, населението използувало кладенчева и рѣчна вода.

Водното богатство отъ страна на Марица и близостьта на Родопитѣ, известни сѫщо съ изобилие на вода, спомагатъ за не по-малкото биогеографско разнообразие на Пловдивъ и Пловдивско. Най-широка плодородна земя въ днешнитѣ граници на България си остава Маричината низина. Това разнообразие се изразява съ много и различни растителни видове отъ толкова голѣмо значение вече за стопанството на Пловдивъ и околнитѣ селища, съ които е въ връзка. Иначе, въ порѣчието на Марица има галерийни гори, отнасящи се за низината, защото въ планинитѣ Пловдивската область (по-рано Пловдивскиятъ окрѫгъ) е най-гориста отъ всички области (респ. окрѫзи — 14%). Тази растителность пъкъ дава условия за развъждането на различни животни: въ древностьта е билъ разпространенъ еленътъ, което се вижда отъ „Тракийския конникъ“, който се представя като ловецъ на елени. Турцитѣ сѫ пренесли камилата, която впоследствие отново се оттегля заедно съ тѣхъ[1]). Днесъ преобладаватъ домашнитѣ животни. Въ Марица се развъждатъ нѣкои рѣчни видове риби (кефалъ, мрѣна), които даватъ препитание на десетина рибари въ Пловдивъ.

Важенъ факторъ за благоприятното, постоянно и всестранно развитие на Пловдивъ сѫ и климатическитѣ предимства, които той има предъ много други градове у насъ. Климатоложкитѣ причини, които обясняватъ този фактъ сѫ известни и често се подлагатъ на разглеждане, за да не се спираме тукъ на тѣхъ. Но трѣбва да се повтори, че въ Пловдивъ се чувствува вече югътъ, чувства се бѣломорскиятъ лъхъ, които придаватъ на климата му срѣдиземноморски отенъкъ: кѫса и мека зима съ слаба и кратковременна снѣжна покривка и продължително, топло и сухо лѣто съ общъ годишенъ валежъ отъ 500—700 литри. Хубавитѣ дни преобладаватъ, топлитѣ пролѣтни и есенни нощи привличатъ. За смѣтка на това въ Пловдивъ сѫ чести лѣтата съ непоносима топлина, задържаща се отъ все още оголенитѣ голѣми сиенитни маси, които нагрѣти отъ слънцето, до късно следъ полунощь излѫчватъ приетата презъ деня топлина. Този фактъ и разлѣтата по оризищата вода създаватъ условия за разпространение на много комари, които увеличаватъ още повече тропическия видъ на Пловдивъ. Поради тѣзи две причини, Пловдивъ лѣтно време дава най-голѣмъ процентъ лѣтовници изъ лѣтовищата на страната.

Важенъ факторъ въ развитието на Пловдивъ е и срѣдищното му положение въ Маричината низина между планинскитѣ вериги на Стара-планина и Родопитѣ отъ северъ и югъ, кѫдето той съсрѣдоточава въ себе си като въ фокусъ всички съобщителни и културни връзки. Това му попѫтно положение, пъкъ, е давало възможность на града да вижда да минаватъ презъ него силни и слаби царе, голѣми и малки пѫтешественици, враждуващи войски: български къмъ югъ, византийски къмъ северъ, кръстоносни походни движения къмъ изтокъ, турски пълчища къмъ западъ. Поради това тукъ сѫ се пресичали и срѣщали най-разнообразни култури: гръцката и после византийската отъ югъ, римската и после западно-европейската отъ западъ, славянобългарската отъ северъ, турската (ориенталската) отъ изтокъ. Днесъ Пловдивъ е истински съобщителенъ вѫзелъ: отъ него се излѫчватъ ж. п. линии за всички посоки — за София (на западъ), Панагюрище (на с. з.), Карлово (на северъ), Бургасъ (на с. и.), Свиленградъ (на изтокъ), Асеновградъ (на ю. и.), за Пещера (на ю. з.). Никой ж. п. центъръ въ България нѣма ж. п. линии въ толкова посоки. На тѣхъ отговарятъ подобенъ брой главни шосейни пѫтища и още много второстепенни за всички околни градове и села. Значението на международния диагоналенъ пѫть въ миналото и днесъ е известно, за да не се спираме и ние, но ще напомнимъ само, че сѫщо равностойно значение ще има и напрѣчниятъ нему пѫть — Балтийско море— Бѣло море, чиято най-прѣка посока е презъ Пловдивъ. Затова и въ културнитѣ си връзки Пловдивъ не е останалъ назадъ, въпрѣки концентрирането имъ въ столицата. Той е вториятъ културенъ центъръ следъ София, и, въпрѣки наличностьта на учителски институтъ въ града, той изпраща най-голѣмъ брой студенти въ Софийския университетъ, въ сравнение съ другитѣ провинциални градове.

---

[1]) Доскоро до стария мостъ на дѣсния брѣгъ на Марица, до прочутия затворъ „Ташъ-капия“ (Каменна врата) имаше една стара постройка, която се наричаше „Деве-ханъ“, (Камилски ханъ), кѫдето сѫ спирали камилскитѣ кервани, носещи муниции презъ походитѣ за Унгария.

Както при всички селища у насъ, така и при Пловдивъ се различаватъ типични поселищни отношения при развитието му. Напредвалъ бавно въ течението на вѣковетѣ, развивалъ се постепенно, ако и много пѫти да е смѣнялъ владѣтелитѣ си, той не е изгубвалъ жизненитѣ си сили. Това значение, което е ималъ въ миналото — Пловдивъ е билъ ключътъ на византийскитѣ и турски стремежи да владѣятъ България, подобна роля той е игралъ и при стремежитѣ на българскитѣ царе да владѣятъ Тракия и Цариградъ — го има и днесъ: дишането на Пловдивъ безъ отдушникъ къмъ Бѣломорието е затруднено. Като мѣстозаселище Пловдивъ съчетава равнина, рѣка и хълмове, които подпомагатъ развитието му, даватъ красивъ и приятенъ видъ на града и създаватъ градски части съ различна физиономия. Въ Пловдивъ се наблюдаватъ и тритѣ поселищни типа на полуострова: древенъ и южноевропейски (амфитеатраленъ) въ първозаселеното трихълмие, ориенталски (равниненъ) — запазенъ най-добре въ квартала Царица Иоанна (преименуваната Хаджи-Асанъ-махала) и модеренъ (равниненъ и южноевропейски-амфитеатраленъ) — развитъ най-вече въ равнината южно отъ хълмоветѣ, по Дановия хълмъ и хълма на Освободителитѣ. Въ сравнение съ другитѣ български градове Пловдивъ минава за чистъ и уреденъ градъ. А темпото, съ което се разви въ това отношение презъ последнитѣ десеть години, ни кара да мислимъ, че въ скоро бѫдеще той ще напредне още повече, за да си остане най-голѣмиятъ и напредналъ въ всѣко отношение вѫтрешенъ градъ на полуострова следъ София.

Като резултатъ на дългата история и всестраннитѣ условия за развитие, Пловдивъ е събралъ въ себе си население, което все повече се увеличава. Въ 1884 г. той е най-голѣмиятъ български градъ — 33,442 ж. Въпрѣки че бива изпреваренъ, по политически причини, отъ София, той не престава, въпрѣки това, да увеличава населението си, за да се счита, съ право, за втора столица. Въ 1910 г. той нараства на 47,981 ж., въ 1926 г. — 84,896 ж., въ 1934 г. — 100,485, ж. а въ началото на 1939 г. населението му се изчислява на около 110,000 ж. Процентното му увеличение за периода 1900—1934 г. е 133·51.

По народность и вѣроизповѣдание Пловдивъ показва голѣмо разнообразие. Отъ другородцитѣ най-много сѫ евреитѣ, арменцитѣ, турцитѣ и циганитѣ. Последнитѣ обитаватъ повече близкото до града село Столипиново (циганското село) — сега присъединено къмъ Пловдивъ и извършватъ хамалската и груба работа въ града. А следъ земетресението, едновременно съ срутването на джамиитѣ и изгубването на ориенталския си видъ, отъ Пловдивъ започнаха да се изселватъ и много турци. Отъ друговѣрцитѣ най-много сѫ израилтянитѣ, армено-григорянцитѣ и католицитѣ — българи, обособени въ квартала около католическата църква — т. н. „Католишка махала“. Въ Пловдивъ се създаде нова градска часть отъ бѣжанцитѣ, които масово се заселиха въ квартала Малъкъ Парижъ (Кючукъ-Парижъ). Тѣ сѫ заети повече като работници въ тютюневата индустрия. Отъ бѣжанцитѣ най-много сѫ тѣзи отъ Македония подъ гръцка власть — 594 семейства, следватъ — отъ Източна Тракия — 201 сем., отъ Зап. Тракия — 107 сем., отъ Добруджа — 41 сем., отъ Македония подъ сръбска власть — 18 сем. и отъ Западнитѣ покрайнини — 1 сем., или всичко 962 семейства.[1] Бѣжанцитѣ повлияха на физиономията на града въ две страни: въ придаване на единъ новъ бѣжански кварталъ и въ засилване на единъ важенъ отрасълъ на стопанството — тютюневата индустрия, която тѣ познаватъ още отъ роднитѣ си краища.

Отъ дотукъ разгледаното се вижда, че Пловдивъ добре използува природнитѣ условия за всестранното си развитие. Отъ антропогеографскитѣ условия важна роля за подържане на жизненитѣ сили на града играе стопанското му развитие. Въ сѫщность това сѫ два фактора, които се допълватъ: природнитѣ условия сѫ основата, върху която се издигатъ вѣковнитѣ кули на втория факторъ — дългата политическа история и културно-стопанския животъ. Ще разгледаме стопанското развитие на града споредъ културно-политическото му развитие презъ по-важнитѣ периоди. Периодизацията въ подобни очерки е отъ значение за по-картинното и последователно освѣтление на фактитѣ, които обясняватъ и икономическитѣ отношения на селището.

---

[1] Тѣзи сведения се отнасятъ за 1939 г. Събрани сѫ отъ Комисията по бѣжанцитѣ.

Пловдивъ възникна въ много ранна и оскѫдна политико-стопанска обстановка. Горна Тракия задоволява напълно нуждитѣ на малкото тракийско селище. В'едно съ политическото му значение на укрепено мѣсто — градъ, македонцитѣ съзиратъ и стопанскитѣ му удобства, като наравно съ герузията и градската стража тукъ тѣ въвеждатъ и градска каса. Дейностьта на тази каса се продължава и въ римската епоха, когато презъ времето на Домициана (81—96) даже сѫ сѣкли и монети. За да се издигне дотолкова финансово, необходимо е преди това да се е издигналъ и стопански. Въ следващето хилядолѣтие на първото и второ българско царство до завладяването му отъ турцитѣ въ 1364 г. Пловдивъ не е ималъ възможность да се отдаде за дълго на спокоенъ животъ, защото е билъ смущаванъ много често отъ варварски нападения и е смѣнялъ различни владичества: само отъ 1204 г. до 1364 г. той е смѣнилъ 11 пѫти заповѣдницитѣ си. Все пакъ, неудобствата отъ срѣдищното му и кръстопѫтно положение се покривали отъ удобствата и възможноститѣ, които е давала плодородната равнина около хълмоветѣ. И затова, когато кръстоносцитѣ минали презъ Пловдивъ, той билъ силно укрепенъ и ималъ голѣмо число палати и църкви. Само така се обяснява и задържането на селището, иначе то отдавна би изчезнало, а хълмоветѣ биха останали да стърчатъ уединени.

Повече сведения за стопанското развитие на Пловдивъ имаме отъ идването на турцитѣ въ полуострова. Презъ първитѣ години на турското владичество (15. в. и първата половина на 16. в.) въ българскитѣ земи настѫпило, наистина, спокойно време за стопанско развитие. Пловдивъ тогава билъ седалище на беглеръ-бега, а после, когато той се премѣстилъ въ София, станалъ центъръ на санджакъ. Като такъвъ той съсрѣдоточавалъ въ себе си всички тогавашни стопански възможности. Не е избѣгвалъ, разбира се, и отъ търговското око на чуждитѣ търговци (европа-туджарлари), главно дубровничанитѣ, защото известно е, че тѣ, именно, сѫ обикаляли вѫтрешностьта на полуострова, докато венециянцитѣ и генуезцитѣ държали повече за крайморскитѣ градове. И точно тогава (15. в.) турцитѣ построили въ Пловдивъ известния „Куршумъ-ханъ“, който бѣше срутенъ наскоро, за да се построятъ на сѫщото мѣсто хали. За състоянието на Пловдивъ тогава, а и за състоянието на нѣщата у насъ презъ робството, отъ голѣмо значение сѫ пѫтеписитѣ на чуждитѣ пѫтешественици. Последнитѣ даватъ, преди всичко, ясна картина за виденото въ момента на минаването, но тѣзи описания отъ различни пѫтувачи, наредени въ хронологически редъ, ще дадатъ постепенното развитие на наблюдавания обектъ. Цельта на всички пѫтешественици е била една — Цариградъ или Йерусалимъ, а пѫтьтъ сѫщо почти единъ — стариятъ римски пѫть Бѣлградъ — Цариградъ или т. н. „Трояновъ пѫть“. Този международенъ пѫть при с. Вѣтренъ се раздвоявалъ: единиятъ — по севернитѣ склонове на Родопитѣ, а другиятъ — по лѣвия брѣгъ на Марица презъ Пазарджикъ. Използувалъ се е, обаче, повече вториятъ пѫть, който при Пловдивъ тогава, (а и сега) пресичалъ Марица съ масивенъ, за онова време, мостъ, за да продължи къмъ Одринъ по дѣсния брѣгъ. Естествено, тогавашниятъ Филипополъ, като транзитенъ градъ, не е могълъ да избѣгне описанията на пѫтувачитѣ, още повече, че се отличавалъ значително отъ другитѣ селища по главния пѫть. Така, още въ 1433 г., когато презъ Пловдивъ миналъ пѫтешественикътъ Бертрандонъ де ла Брокиеръ, въ Пловдивъ се намирали „всички видове храна и то евтино“.[1] Въ 1553 г. Бусбекъ нарича Пловдивъ „избрано украшение на трихълмието“. Направили сѫ му впечатление и многото могили и оризени полета около града.[2]

Даже и презъ упадъка на Турската империя, презъ смутнитѣ и тежки за българското население времена въ втората половина на 16. в. и въ 17. в., стопанската мощь на Филибе се запазва. За нея ни дава доста подробности Евлия Челеби, пѫтувалъ изъ България въ 1651 г.[3]. Отъ неговото описание се вижда, че Пловдивъ тогава билъ богатъ и хубавъ градъ. Той се възхищава отъ голѣмината му, отъ многото дворци въ него и отъ управницитѣ му: „отъ десеттѣ града въ Европейска Турция, казва той, които съставляватъ ключове, първи е гр. Одринъ, който е втора столица, но най-хубавъ отъ всички е Пловдивъ; той е единъ голѣмъ и богатъ градъ, въ който всѣкидневно се стоварватъ хиляди товари и се връзватъ хиляди денкове; той е търговски центъръ и отъ день на день става по-богатъ.“ Въ самия градъ били развити силно търговията и занаятитѣ. Въ тогавашната търговска улица имало 880 дюкяна, а освенъ открититѣ пазари на разни стоки, имало и такъвъ покритъ — безистенъ. Ценнитѣ стоки на цѣлия градъ се намирали въ него. А около града имало много лозя, градини, тополи и оризища. Оризътъ още тогава билъ доброкачественъ, чистъ и бѣлъ. „Господь дава такова плодородие на това поле, че ако въ Цариградъ не се доставя оризъ отъ Египетъ, пловдивскиятъ ще стига. Много голѣмъ и богатъ градъ е, — заключава Евлия Челеби. Когато отидохъ при нѣмския царь, той много ме разпита за Пловдивъ и много съжаляваше и скърбѣше, загдето той не е подъ негово владение."

---

[1] К. Иречекъ — „Стари пѫтувания презъ България отъ 15—18 стол.“. Период. списание, кн. 3, стр. 75.

[2] Пакъ тамъ — кн. 6, стр. 15.

[3] Д. Гаджановъ — Пѫтувания на Евлия Челеби изъ българскитѣ земи презъ срѣдата на 17. в. „Период. сп.“, кн. 70 (1909), стр. 686—691.

Хаджи Калфа, чието описание сѫщо се отнася за къмъ срѣдата на 17 в., казва за Плодвивъ: „Филибе има много хубави градини, улици, бани, джамии, кервансараи и ханища. Земята наоколо е твърде плодородна, особено пъкъ става оризътъ, който отъ тукъ си набавятъ всички околни мѣста, дори до Бѣлградъ. Годишниятъ приходъ отъ него за държавната каса възлиза на 4 милиона аспри. Дръвчета и плодове тукъ има въ изобилие." [1])

Този напредъкъ на Пловдивъ продължилъ и презъ 18. в., когато други градове въ вѫтрешностьта на полуострова западали. Пловдивъ, обаче, като естественъ центъръ, кѫдето се стоварвали стоки за разнасяне по близката и далечна околность, не изгубилъ значението си въ това отношение. Люзинянъ въ пѫтеписитѣ си отъ 1786 г. твърди, че въ Пловдивъ цъвтѣла оживена търговия, евтинията била баснословна, а полетата около града били покрити съ разкошни ниви. Въ края на 18. в. и началото на 19. в., когато настѫпили анархическитѣ движения на кърджалии и даалии, поради които се започнало едно движение на населението отъ селата — застрашени отъ грабежи, къмъ градоветѣ — мѣста по-безопасни, поради по-силната централна власть, бързо се увеличилъ и разрастналъ стопански и Пловдивъ. Засилили се търговскитѣ отношения на Цариградъ съ градоветѣ въ вѫтрешностьта на полуострова и Пловдивъ, като градъ на пѫть за Цариградъ, съсрѣдоточаващъ въ себе си търговскитѣ отношения на цѣла Горна Тракия, се възползувалъ най-вече отъ тѣзи отношения. Вѣрно е, че историко-политическитѣ перипетии на Пловдивъ се придружаватъ почти винаги съ географско-стопански промѣни. Тази историческа истина, засѣгаща развитието и на останалитѣ наши градове, сега се нарушава: неговото развитие не спира, даже, заедно съ още нѣколко по-закѫтани балкански градчета, той служи за изворъ на съживителни струи на „болния човѣкъ" — Отоманската империя. Най-добра картина за Пловдивъ въ стопанско отношение ни дава попъ Константинъ въ своя „Наржчникъ за Пловдивската епархия", издаденъ въ Виена на 1819 г. [2]). Попъ Константинъ се възхищава отъ плодородието на епархията, кѫдето се произвеждало жито, разни варива, вино, оризъ, сусамъ, коприна, овощия, тютюнъ, отъ които се изнасяло и въ много други страни. Развито било и скотовъдството, като отъ вълната на овцитѣ приготвяли домашно облѣкло и много аби, съ които се вършела голѣма търговия изъ цѣла Тракия. Такова е положението на Пловдивъ чакъ до Освобождението.

---

[1]) Срв. Хаджи Калфа, Румелия и Босна, Архивъ за поселищни проучвания, год. I, кн. 2, стр. 99.

[2]) Това описание е преведено отъ гръцки и напечатано въ Известията на Българското географско дружество, кн. III — 1935 г. стр. 189—205.

Следъ Освобождението Пловдивъ се очертава като найголѣмъ и развитъ градъ на България. Но за кѫсо, за да бѫде наскоро изпреваренъ отъ София. Впоследствие, следъ Съединението, той не изгубва значението си и остава да живѣе като втора столица, измѣствайки съ това Търново, който ималъ правото на това име като бивша столица и центъръ на политическия животъ на младото княжество. Точно по това време Пловдивъ бива избранъ за мѣсто на първото българско изложение въ 1892 г., отъ толкова голѣмо значение за бѫдещето стопанство на България. Предимствата на Пловдивъ въ това отношение сѫ били констатирани още тогава, а тѣ се виждатъ и днесъ съ всѣкигодишнитѣ мострени панаири. Пловдивското изложение въ 1892 г. даде потикъ, преди всичко, на стопанския животъ на Пловдивъ и следъ туй на България, защото то е било за времето си голѣма стопанска инициатива на новата държава. Съ нея се е целѣло да се затвърди и въведе стопанска България всрѣдъ чуждитѣ държави. Тогава още павилионитѣ на изложението сѫ заемали едно голѣмо пространство отъ 13,232 кв. м. за 453,500 (тогавашни) лева. За цельта е било приспособено мѣстото на днешната Царь-Симеонова градина, а къмъ изложението имало и панаиръ, по инициатива на Общината, предназначенъ изключително за продаване на стоки и то на домашни произведения, но не и на чужди.

Днесъ Пловдивъ е отново центъръ на внимание чрезъ всѣкагодишния си международенъ мостренъ панаиръ. Какво е значението на този панаиръ за града и за България е вече ясно. Ще напомнимъ само нѣколко факти. Презъ последнитѣ години стремежътъ на народитѣ къмъ автаркия (икономическо самозадоволяване) доведе до значителни промѣни на народното имъ стопанство, а оттамъ и на свѣтовното. Съревнованието на отдѣлнитѣ производители се замѣсти съ това на държавитѣ — производителки. Започнаха да си служатъ съ всички срѣдства за пробиване пѫть на националното производство въ чуждитѣ страни. Едни отъ тѣзи срѣдства, доста отдавнашни, сѫ мостренитѣ изложби и панаири. България, ако и скоро освободена отъ робство, се нареди въ това съревнование заедно съ другитѣ държави. Започнала оживенъ стопански животъ въ лицето на предосвободителното занаятчийство, тя продължи своя напредъкъ и следъ Освобождението. Суровитѣ материали на земедѣлието и скотовъдството, а не малко и отъ минералното царство, позволиха и у насъ да се развие родна индустрия и промишленость. Потърси се следъ това и у насъ начинъ за показване на произведеното на мѣстнитѣ консуматори отъ една страна и на чуждитѣ — отъ друга. Мостренитѣ панаири, отъ рода на Пловдивския, иматъ и това предимство, че тамъ се учатъ едни други и самитѣ производители. У насъ сѫ ставали и ставатъ малки панаири въ разнитѣ части на страната, но нуждата отъ единъ образцовъ първостепененъ мостренъ панаиръ се наложи въ последнитѣ години отъ стопанския животъ на България, когато се започна и едно трансформиране на родното стопанство, за да стане то по-доходно и финансово по-активно. Идеята за производствена демонстрация, както видѣхме, е била възприета у насъ още въ 1892. г. съ изложението въ Пловдивъ. Следватъ стопански подемъ до войнитѣ, упадъкъ презъ войнитѣ и новъ бързъ напредъкъ следъ тѣхъ. Тогава Пловдивъ замисля ново изложение, преди което се направи единъ опитъ въ тази насока съ т. н. промишлена изложба въ 1933. г. Действително, резултатитѣ бѣха насърдчителни и следъ този успѣхъ Пловдивската търговско-индустриална камара се зае да уреди пролѣтенъ панаиръ, нуждата отъ който се виждаше и отъ правителството. Той бѣ обявенъ за националенъ, а после и за международенъ. Нѣма съмнение, че изборътъ върху Пловдивъ е крайно сполучливъ: голѣмъ икономически, съобщителенъ и културенъ центъръ, разположенъ въ срѣдата на плодородната и просторна Маричина низина, въ която вирѣятъ най-доходнитѣ и разнообразни култури, свързанъ съ ж. п. линии къмъ всички посоки, освенъ това, лежащъ на ж. п. линия свързваща близкия Изтокъ съ далечния Западъ, самъ представящъ вече голѣмъ земедѣлско-индустриаленъ и търговски центъръ, градъ Пловдивъ събира въ себе си всички онѣзи качества, които сѫ необходими за мостренъ панаиръ.

Днесъ Пловдивъ използва всички предимства, които му предлагатъ географскитѣ условия, за да има разнообразно и здраво стопанство. Ще се спремъ на по-важнитѣ отрасли отъ стопанството на града и околията, за да видимъ значението имъ за него и мѣстото имъ въ стопанска България. За да изпъкне предимството на Пловдивъ въ това отношение, ще си послужимъ съ сравнителния методъ въ географията.

Въ земедѣлско-стопанско отношение Пловдивскиятъ районъ се отличава съ интензивни култури и може да се каже, че той е най-интензивниятъ земедѣлски районъ въ страната, кѫдето се отглеждатъ най-голѣмъ брой интензивни — скѫпи земедѣлски култури въ нашата страна, като: ягоди, лозя, овощия, домати, тютюнъ, памукъ, оризъ, мента и др. Площьта на тѣзи култури всѣкагодишно се разширява, а произведенията отъ тѣхъ намиратъ все по-голѣмъ пазаръ въ страната и чужбина. Успѣшното земедѣлско стопанство въ Пловдивския земедѣлски районъ се подпомага още и отъ отличнитѣ почвени и климатични условия въ Маричината низина, изобилието на текуща и подпочвена вода за оросяване, най-после и отъ опитностьта на тракийския селянинъ въ новитѣ срѣдства на обработване. Тукъ, обаче, говорейки за стопанското развитие на гр. Пловдивъ, а не на Тракийската равнина, ще гледаме да изтъкнемъ значението и отношението на самия градъ къмъ околната низина, чийто географски и икономически центъръ е той. Разбира се и тукъ основата е чисто географска: условията за това развитие, които сж въ околната покрайнина, затова успоредно съ града (т. е. градската околия) ще изтъкваме земедѣлско-стопанскитѣ отношения и на селската околия, като административна единица, която фигурира въ статистическитѣ издания. Трѣбва да изтъкнемъ, обаче, че и въ самия Пловдивъ, въпрѣки че е градска околия, живѣе доста голѣмо земедѣлско население, което се препитава отъ земята. Това население обитава крайнитѣ квартални части на града и обработва най-често зеленчукови градини по течението на Марица, Малка Марица и Рибница. Сведения за 1938 г. — каква часть отъ населението по периферията на града се занимава съ зеленчукарство и отглеждане на други земедѣлски култури — нѣмаме, но явно е, че броятъ му се увеличава, поради увеличаване на засѣтата площь и производство.

На 31. XII. 1934. год. земедѣлскитѣ стопанства сж преброени на 1,071 (въ селската околия — 25,759, а въ царството — 884,869), а отъ всичко 23,072 сгради въ Пловдивъ (1926. г. — 15,449), отъ които 19,358 сж жилищни и 3714 не жилищни, селско-стопански сгради сж 2,123, отъ които 756 за живѣене и други цели, 49 съ жилищни помѣщения и 1318 селскостопански не жилищни сгради безъ жилищни помѣщения.

Всичката обработваема земя въ градската околия е 2,939·3 хект., а въ селската — 132,732·8 хект. Двѣтѣ заедно иматъ 51·1% отъ общата повръхнина на Пловдивска околия, която е 265,510 хект. Тази обработваема земя се заема отъ земедѣлски култури, по-важнитѣ отъ които ще дадемъ въ таблици за градската и селската околия и за царството, за да се види каква часть заематъ тѣ спрямо общитѣ числа. Даннитѣ сж уеднаквени за земедѣлскитѣ 1926 и 1935/36 години — за сравнение на 10 годишенъ периодъ, а после даваме за нѣкои култури сведения и за последната 1938 г., които имаме. (Вижъ табл. на стр. 21).

Отъ горната таблица се вижда, че най-голѣмъ дѣлъ отъ засѣтата площь и производство взема пшеницата, но най-характерно за Пловдивския земедѣлски районъ си остава оризосѣенето. Действително, най-голѣмитѣ оризови полета у насъ, чиито краища не се виждатъ, се намиратъ на с. и. отъ града къмъ селата Калековецъ и Рогошъ. Оризовиятъ произ-

Пловдивска околия	Год.	Засѣта площь въ хектари	Зърно			
			производство въ 100 кгр		срѣдно на хект. въ 100 кгр.	стойность въ лева
1. *Зърнени храни*						
Градска	1926	2,567·3	36,038		14·0	30,101,408
	1935/6	1,676·7	37,773		22·5	13,181,602
Селска.	1926	60,861·3	668,339		10·8	411,007,268
	1935/6	69,402·7	932,775		13·4	257,267,691
Царството . . .	1926	2,335,247·8	23,442,791		10·0	11,846,434,739
	1935/6	2,515,707·0	33,425,547		13·2	8,106,310,000
2. *Пшеница*						
Градска	1926	421·5	5,056		12·0	3,398,947
	1935/6	362·6	7,353		20·3	2,205,759
Селска.	1926	29,682·9	319,198		10 8	214,584,047
	1935/6	33,613·0	411,529		12·2	123,458,649
Царството . . .	1926	1,059,216·1	9,945,863		9·4	6,135,978,143
	1935/6	1,195,936 0	16,424,942		13·7	4,887,095,000
3. *Царевица*						
Градска	1926	452·6	4,528		10·0	1,892,613
	1935/6	112·2	2,289		20·4	457,776
Селска.	1926	6,124·8	65,229		10·7	27,264,417
	1935/6	6,804·2	95,807		14·1	18,011,652
Царството . , .	1926	613,295·4	6,937,649		11·3	2,640,339,481
	1935/6	668,947·0	8,715,011		13·0	1,404,863,000
4. *Оризъ*			Арпа	Чистъ оризъ	Арпа	Арпа
Градска	1926	764·3	—	9,248	—	—
	1935/6	693 4	19,415	10,872	28·0	8,736,714
Селска.	1926	2.047 3	—	27,382	—	—
	1935/6	3,214.5	84,912	48,106	26·4	43,474,913
Царството . . .	1926	6,762·7	—	91,149	—	—
	1935/6	8,814 0	232,956	—	26·4	107,727,000

водителенъ центъръ е вече Пловдивъ, а не Пазарджикъ, въ чиято околия сѫ засѣти само 1,816·2 хект. съ производство на арпа — 52,745 кв. и на чистъ оризъ 31,165 кв. на стойность съответно за 23,735,205 лв. и 1,212,215 лв. Общо взето, обаче, ако и въ Пловдивъ да става най-оживениятъ пазаръ на зърнени храни въ Тракийската равнина, неговиятъ земедѣлски районъ е импортенъ за зърнени храни, докато за много други растителни култури е експортенъ и то вече въ голѣмъ масщабъ.

Следъ зърненитѣ храни, които заематъ $62^{0}/_{0}$ отъ засѣтата площь (въ градската околия), идатъ индустриалнитѣ растения — $6·3^{0}/_{0}$. Отъ тѣхъ най-много се сѣе слънчогледътъ, но най-голѣмо търговско-стопанско значение има тютюнътъ. Долната таблица показва това. (Вижъ табл. на стр. 22).

Засѣваната площь съ тютюнъ не е постоянна — тя се мѣни въ зависимость отъ движението на ценитѣ му. Тютюнътъ взема голѣмо участие съ своята индустрия и търговия въ стопанския животъ на Пловдивъ и съ голѣмитѣ си

Пловдивска околия	Год.	Хект.	100 кгр.		Срѣдно на хек. 100 кгр.		Лева	
1. *Тютюнъ*								
Градска . .	1926	81·0	1,071·7		2·5		1,493,160	
	1935/6	6·0	18·0		3·0		22,899	
Селска . . .	1926	3,998·7	32,228·3		8·1		44,902,079	
	1935/6	2,831·7	31,016·0		11·0		36,777,636	
Царството .	1926	31,544·5	271,891·4		8·6		703,606,981	
	1935/6	43,013 0	422,286 0		9·8		1,065,465,000	
2. *Слънчогледъ*								
Градска . .	1926	10 5	146·7		14·0		88,776	
	1935/6	117·3	1,314·0		11 2		394,128	
Селска . . .	1926	870·7	8,410·6		9·7		5,088,401	
	1935/6	3,895·1	40,941·0		10·5		10,224,638	
Царството .	1926	15,251·4	115,821·4		7·6		72,717,431	
	1935/6	166,001·0	1,618,145·0		9 7		442,796,000	
3. *Памукъ отдѣлно* [1]			семе	влакно	с.	вл.	семе	влакно
Градска . .	1926	0·9	4·0	1·9	4·0	2·0	1,206	10,530
	1935/6	9·2	34·0	13	3·7	1·4	5,446	41,216
Селска . . .	1926	230·9	946·9	448	4·1	1·9	284.070	2,406,969
	1935/6	2,632·6	14,525·0	6,456	5·5	2·5	1,456,051	21,034,553
Царството .	1926	3,013·9	12,771·0	5,006	4·2	1·7	4,023,290	27,334,029
	1935/6	31,474 0	147,915·0	63,607	4·7	2·0	27,083,000	183,217,000

складове, фабрики и масовото работничество той се очертава още и като тютюневъ центъръ на страната. Най-ценень е тютюньтъ отъ „яката" — баши-бали, който се и изнася, а този отъ „полуяката" и полето вече не се изнася, а се употрѣбява за вжтрешна консумация. По износъ на тютюнъ Пловдивъ иде на второ мѣсто следъ Кърджали: въ 1937 г. отъ Пловдивъ е изнесенъ 4,362,000 кгр. тютюнъ за 281,395,000 лв. (отъ Кърджали — 5,291,000 кгр. за 510,495,000 лв.).

Отъ голѣмо значение за Пловдивския земедѣлски районъ е вече и памукътъ, чиято площь въ 1938 г. е увеличена на 4,197 хект., а тази на слънчогледа -- на 4,6350 хект. За голѣмото разпространение на памука благоприятствуватъ още и климатическитѣ предимства на Тракийската низина, кждето вегетационниятъ периодъ е по-дълъгъ, поради липсата на късни пролѣтни и ранни есенни мразове, които другаде се отразяватъ гибелно за много растителни видове. Напоследъкъ тукъ прокарватъ и нѣкои отъ етернитѣ — медицински растения, като мента, която въ 1938 г. е заела вече 568·9 хект. (въ 1937 г. изнесени 8,751 кгр. за 4,802,214 лв., а общо отъ България — 28,744 кгр. за 15,424,230 лв.) и пиретрума — 225 хект.

---

[1] Стойностьта е дадена заедно съ памука, засѣтъ между други култури, които ние не даваме.

Пловдивъ и Пловдивско сѫ вече особено прочути съ зеленчуковото производство. Започнали съ примитивно градинарство преди Освобождението върху малки градини или т. н. „бахчии“ (тур.) покрай Марица, въ които сѫ отглеждали нѣкои почести зеленчуци за задоволяване нуждитѣ на градското население на Пловдивъ, днесъ, вече, зеленчукарството като професия дава препитание на маса земедѣлци отъ Пловдивско и градинари отъ самия градъ. Разбра се неговата интензивность, намѣриха се пазари за износъ, разви се консервената индустрия, увеличи се консумативното население въ градоветѣ, всичко това допринесе за увеличаване на зеленчуковата площь и производство въ Пловдивския земедѣлски районъ. Освенъ това климатичнитѣ и почвени условия въ Маричината низина сѫ много пригодни за тѣзи култури, които станаха доходни, тъй като консумативнитѣ центрове Пловдивъ и София поглъщатъ по-голѣмата часть отъ зеленчукопроизводството. Найважното и благоприятно условие тукъ е изобилието на вода покрай Марица, която се отвежда чрезъ т. н. долапи, моторни и househ конски, въ градинитѣ. А по-ранното настѫпване на пролѣтьта и по-мекиятъ климатъ въобще, сѫ причина за по-ранно производство съ срѣдно 10—15 дни отколкото другитѣ градинарски центрове.[1] Всичко това е спомогнало много за модернизиране и изкуствено разсаждане на семена подъ стъклени парници, съ което се осигурява още по-рано производство. Голѣмо участие въ зеленчукопроизводството взематъ и жители отъ покрайнинитѣ на града, поради което зеленчуковиятъ поясъ около града е вече типиченъ за земедѣлския обликъ на Пловдивско. (Вижъ табл. на стр. 24).

Отъ зеленчуцитѣ, вижда се, че най-голѣма площь заема пиперътъ. Презъ последната 1938 г. тя се е увеличила на 870 хект.: 333 хект. зеленъ и 535 хект. червенъ пиперъ—Пловдивска околия произвежда най-много червенъ пиперъ. Доматитѣ, пъкъ, презъ сѫщата година сѫ достигнали 509·8 хек. или близу два пѫти и половина увеличение. Последнитѣ взематъ вече голѣмо участие въ износа: 6,590,700 кгр. прѣсни домати и 15,200 кгр. доматено пюре, или $^4/_5$ отъ цѣлия износъ на домати (1937 г. — 7,069,900 кгр.). Поради това силно развито зеленчуково производство (около града има единъ поясъ около 350—400 хект. общо засадена площь съ зеленчуци), Пловдивъ сега има най-голѣмия и оживенъ зеленчуковъ пазаръ въ страната. Тукъ се разви въ голѣмъ масщабъ и зеленчукоконсервената индустрия. По засѣта площь и зеленчукопроизводство Пловдивската околия е първа въ България.

Отъ другитѣ земедѣлски култури въ Пловдивския земедѣлски районъ най-голѣмо значение иматъ лозята и ягодитѣ.

---

[1] За зеленчукарството се намиратъ подобни сведения въ работата на проф. Ив. Батаклиевъ — „Зеленчукопроизводството въ България“, Изв. Бълг. географско д-во, г. V — 1937, стр. 101.

Пловдивска околия	Год.	Хект.	100 кгр.	Срѣдно на хект. въ 100 кгр.	Лева
1. *Зеленчуци общо*					
Градска	1926	224.8	36,260	—	8,716,822
	1935/6	209·4	36,957	176·5	3,165,800
Селска	1926	579.0	68,523	—	15,611,520
	1935/6	1,220·4	203,405	166·6	25,637,148
Царството	1926	11,473·7	1,060,004	—	216,733.315
	1935/6	14,041·0	1,786,611	127·2	265,369,000
2. *Пиперъ*					
Градска	1926	17·5	3,506	200·0	902,690
	1935/6	16·7	1,970	118 0	197,060
Селска	1926	323·3	9,659	29·8	2,487,060
	1935/6	831·1	123,418	147·3	14,563,342
Царството	1926	2,495·0	112,918	45·3	36,857,474
	1935/6	4,994·0	512,302	102 6	86,534 000
3. *Домати*					
Градска	1926	11·4	3,983	350 0	1,031,677
	1935/9	44·1	17,199	390·0	1,031,940
Селска	1926	51·3	5,883	114·7	1,525,866
	1935/6	193·7	52,240	269·7	5.589,701
Царството	1926	543·2	58,583	107·9	15,521,857
	1935/6	1,278·0	249,433	195·2	37,102,000
4 *Зеле*					
Градска	1926	6·7	2,013	300·0	250,820
	1935/6	13·7	4,384	320·0	438.400
Селска	1926	30·1	10,423	346·5	1,225,157
	1935/6	48·8	11,905	271·8	1,261,951
Царството	1926	2,521 9	490,887	194.6	68,109,573
	1935/6	2,032·0	525,997	258·8	74,952.000

Известно е какво голѣмо участие вематъ ягодитѣ и десертнитѣ грозда въ пролѣтния и есененъ износъ, голѣма часть отъ който се пада пакъ на Пловдивския районъ. (Вижъ табл. на стр. 25).

Лозарството въ Пловдивско се развива все повече и повече и то къмъ производство на десертни грозда за износъ — това е часть отъ лозарския поясъ, който минава по севернитѣ подножия на Родопитѣ по цѣлата имъ почти дължина. Тукъ започва най-ранниятъ износъ на грозде, защото сортътъ „болгаръ“ (афузъ) тукъ узрѣва по-рано отъ другитѣ гроздови райони, а знае се предимството и високата цена на рано изнесеното десертно грозде. Въ 1938 г. въ околията е имало 8,445 хект. лозя, отъ които 3982 хект. десертни и 4463 хект. винени. Изнесени сѫ били 5,009 вагона прѣсно грозде, равно на 26,475,130 кгр. и 78,000 кгр. гроздовъ пулпъ. Въ пролѣтния износъ вече голѣмо участие вематъ и ягодитѣ. Ягодовитѣ градини въ Пловдивско напоследъкъ се значително увели-

Пловдивска околая	Год.	Хек.		100 кгр.		Срѣдно на хект. въ 100 кгр.	Лева
1. *Лозя общо*							
Градска . . .	1926	71·2		3,801		57·9	1,584,058
	1935/6	149·2		6.186		48·1	2,475,549
Селска	1926	4,004·4		192,510		61·9	61,325,857
	1935/6	8,143·8		440,582		54·1	197,019,745
Царството . .	1926	73,026·8		2,767,281		49·2	961,374,762
	1935/6	107,913·0		2,990,204		31·5	889,966.000
2. *Ягоди*		Отдѣлно	Между др. култ.	Отдѣлно	Между др. култ.	Отдѣлно	ОБЩО
Градска . . .	1926	—	—	—	—	—	—
	1935/6	4·7	1·2	402	60	85·6	231,160
Селска	1926	—	—	—	—	—	—
	1935/6	34·1	67·3	2,225	2,670	65·3	2,447,320
Царството . .	1926	—		—		—	—
	1935/6	374·0		31,172		83·3	19,851,000

чиха. Много такива градини има и въ близката околность на града, които се обработватъ наредъ съ зеленчуковитѣ градини, като едносезонни. Въ 1938 г. въ Пловдивска околия сѫ били засадени 667·3 хект. ягоди, а само въ близкитѣ села Катуница и Катунско-Конаре (Асеновградска околия) — 520 хект. съ общо производство надъ 8,000,000 кгр. плодъ. Отъ тѣхъ за чуждитѣ пазари сѫ изнесени 941,600 кгр. прѣсни ягоди, другитѣ сѫ употрѣбени за вѫтрешна консумация и за голѣми количества ягодовъ пулпъ, който сѫщо се изнася.

Останалитѣ земедѣлски култури въ Пловдивския земедѣлски районъ заематъ обикновено мѣсто и нѣматъ толкова голѣмо значение. По-голѣмо внимание напоследъкъ се обръща на овощарството, за да може да се запълни изцѣло сезонното стопанство чрезъ редицата експортни култури: найнапредъ ягодитѣ, после зеленчука (най-вече доматитѣ), гроздето, овощнитѣ плодове (най-вече ябълкитѣ и синитѣ сливи) и най-после тютюна. Повече отъ стопанитѣ гледатъ да вематъ участие съ повече интензивни култури въ този сезоненъ крѫгъ на стопанисване, за да избѣгнатъ голѣмия рискъ въ случай на природни или други изненади. Въ това отношение мнозина вече успѣха, поради което материалното състояние на тракийския селянинъ, особено на югъ отъ Марица, се значително подобри. За подобрение на растителнитѣ култури въ Пловдивско се грижи Държавната земедѣлска опитна станция въ сев.-източния край на града, която използува бившъ чифликъ, откупенъ отъ държавата.

Скотовъдството въ Пловдивъ и околностьта има чисто мѣстно стопанско значение — то задоволява нуждитѣ на стохилядния градъ и дава голѣма часть отъ срѣдствата за препитание на много домакинства. Все пакъ, въпрѣки че Пловдивска околия е една отъ най-интензивнитѣ въ земедѣлско отношение, гѫсто заселена и почти изцѣло разработена, поради което е и непригодна за практикувания у насъ екстензивенъ начинъ на отглеждане на животнитѣ, тя има доста многобройно и доброкачествено скотовъдство, особено овцевъдство. Къмъ 31. XII. 1937 г. Пловдивската околия е имала: 15,725 коне, 1,386 мулета, 7,336 магарета, 37,436 говеда, 4,579 биволи, 207,212 овци, 9,284 кози, 16,966 свини и 250,771 птици. Като най-доходно си остава овцевъдството: въ околията се преработватъ всѣка година въ близу 45 регламентирани отъ специалния законъ мандри около 3,500,000 литри овче млѣко. Въ покрайнинитѣ на самия градъ има доста домакинства, които чрезъ модерно краварство доставятъ млѣко за града, но неговитѣ много по-голѣми нужди се задоволяватъ най-вече отъ околнитѣ близки села. За подобрение расситѣ на тракийско-родопското скотовъдство се грижи Държавниятъ заводъ за добитъкъ въ ю. и. край на града.

Наредъ съ земедѣлието, много отдавна, въ Пловдивъ е развито и занаятчийството, което все повече и повече се измѣства отъ индустрията, както въ много наши градове. За развито занаятчийство въ разнитѣ епохи на древностьта ни говорятъ многото негови произведения, намѣрени въ развалинитѣ му.¹) За него ни споменуватъ и много пѫтешественици въ разни времена. Масовото занаятчийство въ Пловдивъ, обаче, се развива по-късно — презъ 18. и 19. вѣкъ. Презъ това време градътъ вече значително нараства. Той започва да привлича по-предприемчивитѣ българи отъ полето и планинитѣ, особено отъ последнитѣ. Даже нѣщо повече: по-заможнитѣ българи сами изпращали своитѣ деца въ голѣмия градъ да учатъ занаятъ. Това придвижване на предприемчивъ и работенъ български елементъ — антропогеографски факторъ за икономическото издигане на Пловдивъ — се е засилило особено много при кърджалийската опастность, която застрашила беззащитнитѣ селища въ края на 18. в. и началото на 19. в. Едновременно съ прехраната, много селяни намиратъ тукъ и защита. Занаятчиитѣ отъ най-различни браншове, сдружени въ еснафи, влизали въ връзка съ българитѣ — търговци, които на пѫть за Цариградъ, Йерусалимъ или Египетъ, сѫ минавали презъ Пловдивъ и така тѣхнитѣ произведения се разнасяли изъ цѣлата турска империя. Отъ тѣзи еснафи се повежда тогава и борбата за църковната независимость на Пловдивъ, кѫдето гърцитѣ били въ голѣми маси; тѣ сѫ излѫчили борци и за политическото ни освобождение. Мнозина отъ българитѣ съ своята честность и умѣние се

---

¹) Вж. Д. Цончевъ — „Приноси къмъ старата история на Пловдивъ“ София, 1938 г.

издигнали предъ очитѣ на турцитѣ и се ползували съ голѣмо довѣрие и влияние предъ турскитѣ власти. Такива сж били заможнитѣ българи: Вълко и Стоянъ Чалъкови, Салчо Чомаковъ, Д-ръ Чомаковъ, Найденъ Геровъ, Хр. Г. Дановъ, Йоакимъ Груевъ, Каблешкови и др.[1] Нѣкои занаяти се упражнявали и отъ турци, гърци и придошлитѣ евреи и арменци. Отъ 600 работилници и магазини, колкото се наброяватъ да е имало преди 1877/8 г., турски сж били само 25—35, предимно табаци и сарачи, гръцки 15—20 и то повече манифактуристи и бакали, еврейски 15—20 — сарафи и лихвари,

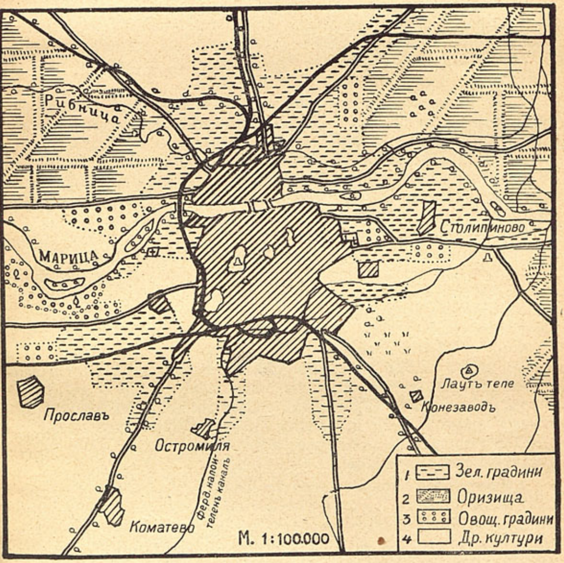
Рибница
Марица
Столипиново
Лаутъ тепе
Конезаводъ
Прославъ
Остромиля
Коматево
Ферд. напоителенъ каналъ
М. 1:100.000
1 Зел. градини
2 Оризища
3 Овощ. градини
4 Др. култури

Обработваеми земи около Пловдивъ.
Anbauflächen rings um Plovdiv.

1. Gemüsegärten
2. Reisfelder
3. Obstgärten
4. Andere Kulturen

---

[1] Ст. Н. Шишковъ — „Пловдивъ въ своето далечно и близко минало," Пловдивъ 1921 г., стр. 23.

толкова арменски — златари и желѣзари, около 100 на гърчеещи се българи и около 400 чисто български, обхващащи всички занаяти.[1] Преди и следъ освобождението на Пловдивъ между занаятчиитѣ най-добре развитъ и организиранъ билъ бакърджийскиятъ еснафъ, състоящъ се изключително отъ българи. Той заемалъ централно мѣсто въ „чаршията“ и се отличавалъ съ многото калфи и чираци. Следъ него следвалъ абаджийскиятъ еснафъ, който разнасялъ и продавалъ своитѣ произведения чрезъ панаиритѣ въ цѣлата страна и билъ на първо мѣсто въ училищнитѣ и църковни настоятелства.

До изложението въ 1892 г. всички занаяти въ Пловдивъ сѫ вървѣли по старому. Обаче, следъ като машиннитѣ произведения на запада започнаха да наводняватъ българскитѣ пазари и новата форма на производство — индустрията започна да си пробива пѫть и у насъ, Пловдивъ едновременно съ нарастването си, започна да напредва и въ това отношение: занаятчийството започна да отстѫпва на индустрията. Днесъ занаятитѣ не сѫ въ добро положение и затова материалното състояние на занаятчиитѣ не е завидно, впрочемъ, тъй е и въ другитѣ български градове. Споредъ преброяването на самостоятелнитѣ занаятчии на 15. IX. 1936 г. районътъ на Пловдивската търговско-индустриална камара ималъ всичко 13,628 занаятчии (19%), отъ които 6,980 занаятчии въ градоветѣ (20·4 %) и 6,648 въ селата (17·6 %), докато въ царството е имало общо 71,823 занаятчии (34,157 — въ градоветѣ и 37,666 — въ селата). Въ началото на настоящата 1939 г. въ самия градъ Пловдивъ е имало 3,800 занаятчийски работилници отъ всички занаяти и 35 браншови занаятчийски сдружения съ 3,200 организирани занаятчии, които образуватъ едно общо занаятчийско сдружение.

Много обикновени занаятчийски работилници въ Пловдивъ вече ставатъ индустриални заведения съ увеличенъ капиталъ и работенъ персоналъ. По браншъ тѣ обхващатъ най-разнообразни индустриални предприятия, каквито има въ страната. По броя, разнообразието си и производителностьта въ различнитѣераншове на индустрията, Пловдивъ стои на второ мѣсто следъ София като центъръ на земедѣлско-стопански районъ, обаче въ него преобладаватъ заведенията за производство на растителни продукти. Отъ последнитѣ като най-важни и съ най-голѣмо стопанско значение за града може да се посочатъ тютюневитѣ складове и фабрики (най-много), хранителнитѣ и текстилни заведения[2]). Въ града има 45 тютюневи складове за преработване на суровия тю-

---

[1] Ст. Н. Шишковъ — „Пловдивъ въ своето минало и настояще“, Пловдивъ, 1926 г., стр. 239.

[2] Сведенията за индустрията сѫ отъ 1934 г.

тюнъ и 5 тютюневи фабрики, които презъ последната 1938 г. сѫ произвели 1,720,458 кгр. цигари за 318,764,956 лв. Отъ хранителнитѣ добре работятъ тритѣ оризови, пивоварната и захарната фабрики, а отъ текстилнитѣ преобладаватъ памучнитѣ и коприненитѣ. Отъ останалитѣ индустриални предприятия най-много сѫ химическитѣ (17). Цѣлата индустрия на Пловдивъ обхващаща най-разнообразни индустриални браншове е имала презъ 1934 г. всичко 151 индустриални заведения (следва следъ София — 434). За голѣмото развитие на индустрията тукъ спомогна много изобилната и евтина електрическа енергия, която доставя близката електрическа централа „Вжча“.

Това развитие е въ зависимость още и отъ засилването на търговския обмѣнъ въ самата страна и съ другитѣ държави. За страната и по-специално за тракийския земедѣлски районъ, заедно съ планинскитѣ части до Стара-планина и южната ни граница, Пловдивъ представя вече голѣмъ вжтрешенъ пазаренъ и търговски центъръ. Той е ималъ своето търговско значение още въ миналото. Най-често то е било въ зависимость отъ политико-стопанското положение на Цариградъ, на пжть за който се намира и нашиятъ градъ. Това попжтно положение на Пловдивъ обърнало внимание на турцитѣ и тѣ се грижили доста за него, като още въ началото на своето владичество построили голѣмъ „Куршумъ-ханъ“ (XIV. в.). Въ предосвободителната епоха Пловдивъ събира доста голѣмъ брой голѣми български търговци, които съ своя събуденъ духъ провеждатъ борбата за духовната и политическа свобода. Следъ Освобождението Пловдивъ добива търговско име отъ изложението въ 1892 г. Днесъ, чрезъ редовнитѣ и всѣкагодишни панаири, на които ставатъ толкова много и голѣми търговски сдѣлки и при засиления вече износъ на земедѣлски произведения, въ който Пловдивскиятъ районъ взема най-голѣмо участие, както по разнообразие, така и по количество на изнасянитѣ продукти, Пловдивъ се затвърдява като градъ отъ значение не само за вжтрешния пазаръ, но и за външната търговия. Оживлението презъ пазарнитѣ дни е голѣмо, а цѣлиятъ вносъ презъ Пловдивската митница за 1937 г. се равнява на 1473 тона за 60,821,000 лв. и износъ— 2,845 т. за 62,957,000 лв. Въ сравнение съ крайграничнитѣ градове (напримѣръ Русе) тѣзи числа сѫ малки, защото Пловдивъ е вжтрешенъ градъ. Неговото значение е по-голѣмо за вжтрешния пазаръ. Естественъ съобщителенъ центъръ на Тракийската равнина, кждето физикогеографскитѣ елементи иматъ естествения си наклонъ къмъ този центъръ, той не може да не бжде фокусъ и на антропогеографскитѣ елементи. Особено силенъ билъ този принципъ до преди и малко следъ Освобождението, когато моторнитѣ срѣдства не сѫ били още развити. Напримѣръ, голѣмъ превратъ въ търговскитѣ отношения на Пловдивъ настжпилъ следъ откриването на ж. п. линия Цариградъ—Пловдивъ въ 1873 г., когато трафикътъ на Пловдивъ за Цариградъ се промѣнилъ. До тогава, пъкъ и следъ това, та дори до войнитѣ, последниятъ се е извършвалъ съ жива сила. Интересно е да се спомене тукъ, че въ това отношение важна хидрографска съобщителна артерия за Пловдивъ е представяла отъ себе си и Марица, която го свързвала съ селищата нагоре по рѣката къмъ Пазарджишко и надолу къмъ Одринъ. По нейното течение надолу сж плавали прочутитѣ на времето салове, пускани отъ Пазарджикъ, Сараньово и по-нагоре и натоварени съ дървенъ материалъ, мѣхове съ катранъ (сваляни отъ Чепинско), човали съ жито или оризъ, самоковско желѣзо или други стоки, които салове плавали надолу (носени отъ течението) къмъ Пловдивъ, Одринъ и по-надолу, за да не се върнатъ вече никога, но които били замѣствани всѣкидневно съ нови. Следва, че и Пловдивъ тогава е ималъ значителенъ воденъ трафикъ, който къмъ войнитѣ изчезва. Въ Пловдивъ саловетѣ спираха на скеля (малка дъсчена платформа на колове) малко по-долу (източно) отъ мжжката гимназия, за да стоварятъ и товарятъ стоки отъ стария житенъ пазаръ („Капана), до който Марица тукъ е най-близу, следъ което продължаваха надолу къмъ Одринъ. Днесъ саловетѣ по Марица не сжществуватъ, но си служатъ още съ стария турски типъ лодки „каици“ („каикъ“ — тур.), които се употрѣбяватъ по цѣлото течение на рѣката[1]). Въ турско време е сжществувало цѣло съсловие „каикчии“, които срещу малки привилегии сж пренасяли хора и предмети презъ рѣката. Сега тѣ се употрѣбяватъ отъ рибаритѣ, които отъ носоветѣ имъ хвърлятъ своитѣ рибарски мрежи и отъ множество работници по рѣката, които вадятъ пѣсъкъ и чакълъ за строежъ и ги пренасятъ до брѣга съ тѣхъ.

Като съобщителенъ центъръ днесъ — обстоятелство много важно за икономическо развитие — за Пловдивъ трѣбва да се отбележи и другъ единъ фактъ, който сжщо трѣбва да се има предвидъ: той се намира почти въ срѣдата между три водни пжтя, които не сж безъ значение за него — на северъ Дунавъ, на изтокъ Черно море и на югъ Бѣло море. Днесъ за Пловдивъ е най-откритъ източниятъ воденъ пжтъ, тъй като Стара планина и Родопскиятъ блокъ представятъ до нѣкжде прѣчка за по-широкъ контактъ, а отъ друга страна ние не владѣемъ крайбрѣжие отъ Бѣло море. Ако се осжществи нашиятъ стремежъ да притежаваме отново брѣгъ на Бѣло море, Родопитѣ не ще бждатъ такава прѣчка, както не сж прѣчка Пиренеитѣ, Алпитѣ, Карпатитѣ, Стара планина и Кавказъ за търговско-стопански отношения отъ двѣтѣ имъ страни. Владението на Бѣломорска Тракия е жизнена необходимость за Пловдивъ, чието естествено пристанище е Деде-Агачъ. Чрезъ него Пловдивъ ще засили много транзитната си търговия, като се има предвидъ, че той се намира на пѫтя отъ Северна Европа за източно-срѣдиземноморскитѣ земи и даже по-далечъ — чрезъ Суецкия каналъ за Червено море и Индийския океанъ. А като прибавимъ и Бѣломорска Тракия, центърътъ на българскитѣ земи, пъкъ и на населението, ще се наклони значително на югъ къмъ Пловдивъ.

---

[1]) Каикътъ е тѣсна дълга дъсчена лодка, която се тика отъ единъ човѣкъ съ помощьта на дългъ пржтъ, но не и съ лопати, каквато е, напримѣръ, дунавската лодка.

Отъ накратко изложеното стопанско развитие на Пловдивъ се вижда добре отношението му къмъ природнитѣ условия. За Пловдивъ сѫ еднакво силни както мѣстнитѣ условия като основа на това развитие, така и тия на областьта, защото тѣ се взаимно допълватъ. Очебийно изразено, това може да се види на годишния панаиръ, въ който взема непосрѣдствено участие самиятъ градъ и който представя калейдоскопъ не само за стопанското развитие на Пловдивъ, но и на българското национално производство. Пловдивъ ни предлага типиченъ примѣръ на стопански напредналъ градъ, добре използуващъ географскитѣ условия. Доброто познаване на стопанското развитие на едно селище улеснява много и другитѣ поселищни проучвания. У насъ това проучване включва най-често горнитѣ два въпроса, чиито отношения даватъ и поселищния обликъ на населеното мѣсто. Пловдивъ, като мѣстозаселище, винаги може да се има за примѣръ въ поселищната география на България. Съ дълго историческо развитие, и днесъ съ завидно благосъстояние, както и като втора столица на България, Пловдивъ е забележителенъ градъ.

Stadt Plovdiv

Geographisch-wirtschaftliche Entwicklung

Von Atanas Alexiev

Die Betrachtung der geographischen Bedingungen, unter denen sich die ihrer Grösse nach zweite Stadt in Bulgarien entwickelt hat, beginnt der Verfasser mit der Lage. Schon die alten Thraker, die Gründer Plovdivs (Philippopol), haben die ersten Häuser auf den drei der sieben Syenithügel errichtet, die sich jetzt in der Stadt erheben. Diese drei Hügel tragen die Namen Simeonov Vrâch (Džambas-Tepe), Taxim-Tepe und Nebet-Tepe. Sie sind oben abgeplattet, weshalb sie sich zur Besiedlung eignen. Philipp II. von Makedonien verwandelte diese thrakische Siedlung in eine Stadt, der er seinen Namen verlieh, indem er sie Philip-

popel nannte. Diese Stellung als Akropolisstadt, das Kennzeichen der antiken befestigten Siedlungen, bewahrt Plovdiv bis zu seiner Beherrschung durch die Türken (1364). Seitdem beginnt sie, sich in der Ebene auszubreiten. Zunächst besiedeln sich die niedrigen und ebenen Nachbargebiete der Maritza. Dort gab es in der Vergangenheit eine Brücke und jetzt sind es ihrer drei, die der Überschreitung des Flusses dienen. Diese ebenen Gebietsteile sind durch Flussablagerungen aufgebaut, da die Maritza noch in historischer Zeit am Nordfusse der Hügel verlaufen ist. Jetzt ist sie nördlich von ihnen verlegt.

Der Maritzafluss mit seinen Verzweigungen und Kanälen ist für die Ackerbauwirtschaft von grosser Bedeutung, besonders für die Reisfelder und die Gemüsegärten. Zur Entwicklung der Landwirtschaft hilft auch sehr das milde, vom Mittelmeer beeinflusste Klima.

Ausser diesen günstigen örtlichen Bedingungen hat Plovdiv eine zentrale Lage in der Maritza-Niederung zwischen dem Balkangebirge (Stara-planina) und den Rhodopen. Dieselbe vereinigt in sich alle wichtigen Verkehrsadern der Niederung. Von Plovdiv gehen Eisenbahnen in sieben verschiedene Richtungen aus.

Plovdivs Bevölkerung ist von unserer Befreiung an ununterbrochen gewachsen. Im Jahre 1884 zählte die Stadt 33,442 Einwohner, 1910 — 47,981, 1926 — 84,896, 1934 — 100,485 und 1939 — 110,000. Ausser den Bulgaren gibt es jetzt in Plovdiv Minderheiten fremden Volkstums (Zigeuner, Juden, Armenier und Türken).

Der alte Stadtkern mit seinen amphitheatralisch angeordneten Häusern bewahrt seinen südeuropäischen Charakter. In seinen ebenen Stadtteilen jedoch ist Plovdiv eine vollkommen moderne Stadt.

Die Urkunden über das wirtschaftliche Leben von Plovdiv im Altertum und im Mittelalter sind dürftig. Während der türkischen Herrschaft über diese Stadt (1364—1878) spielt sie eine wichtige Vermittlerrolle im Handel nicht allein der Maritzaniederung, sondern auch im Austausch zwischen dem Nahen Orient und Mittel- und Westeuropa als wichtige Station an der alten Diagonalstrasse durch die Balkanhalbinsel (Belgrad—Sofia—Konstantinopol). Im XV. Jahrhundert errichten die Türken in Plovdiv einen grossen Besisten — Koršum han —, der bis zu Beginn dieses Jahrhunderts zu Handelszwecken diente.

Im Laufe der unruhigen Kârdžali-Epoche Ende des XVIII. und Anfang des XIX. Jahrhunderts liessen sich in Plovdiv viele Bauern nieder. Dieselben trugen zu neuer Erstarkung des Gewerbes in der Stadt bei.

Nach der Befreiung (1878) ist Plovdiv die grösste Stadt Bulgariens und ein sehr wichtiger Mittelpunkt für den Handel. Dieses Umstandes wegen wird in ihr im Jahre 1892 die erste allbulgarische Wirtschaftsausstellung veranstaltet. Vierzig Jahre später — 1933 — wird eine solche Ausstellung wiederholt. Sie bildet den Anfang der alljährlichen Frühlingsmustermessen. Die Plovdiver Internationale Mustermesse ist jetzt eine der besten in Südosteuropa.

In landwirtschaftlicher Beziehung nimmt das Gebiet von Plovdiv den ersten Platz der Stärke seiner Kulturen wie Weingärten, Obst, insbesondere Erdbeeren, Gemüse, Tabak, Baumwolle usw. ein.

Im Bezirk von Plovdiv wurden 1934. 25,759 Landwirtschaften sowie 1,079 Landwirtschaftsbetriebe in der Stadt selbst gezählt. Dieselben haben 51 % der ganzen Anbaufläche des Bezirks von Plovdiv bearbeitet. Die grösste Erzeugung erfährt der Weizen, doch bildet der Reis die kennzeichnendste Getreideart. Heute nimmt der Bezirk von Plovdiv den ersten Platz in Bulgarien mit seiner Reiserzeugung ein, indem es hierin den Bezirk von Pazardžik bereits überholt hat. Von Industrirpflanzen werden am meisten Sonnenblumen gesät, doch hat der Tabak die grösste wirtschaftliche Bedeutung. Der Tabakausfuhr nach steht der Bezirk von Plovdiv im Lande an zweiter Stelle nach dem von Kârdžali. In der Stadt Plovdiv gibt es grosse Lagerhäuser und Fabriken zur Verarbeitung des Tabaks. Die Erzeugung von Baumwolle wie auch die ätherischer und medizinischer Pflanzen nimmt ständig zu.

Plovdiv und seine Umgebung sind sehr berühmt im Gemüsebau. Er deckt nicht nur den Bedarf Plovdivs und Sofias, sondern gelangt auch ein bedeutender Teil des Gemüses zur Ausfuhr wie auch zur Haltbarmachung. Wegen des früheren Frühlingseintritts wird hier das Frühgemüse 10—15 Tage eher als in den übrigen Gartenbaumittelpunkten hervorgebracht. Die grösste Anbaufläche weist der Pfeffer auf. Der Bezirk von Plovdiv erzeugt den meisten gemahlenen roten Pfeffer. An zweiter Stelle stehen die Tomaten, die einen grossen Anteil an der Ausfuhr nehmen. Im Jahre 1937 stammten $^4/_5$ aller ausgeführten Tomaten aus dem Bezirk von Plovdiv.

Von den anderen landwirtschaftlichen Erzeugnissen haben die Weintrauben und Erdbeeren die grösste Bedeutung. 1938 wurden 26.475.130 kg Tafeltrauben, hauptsächlich der Sorte „Bolgar“ in das Ausland ausgeführt, dazu 78.000 kg Traubenpulp. Von den Erdbeeren wurden 941.600 kg in frischem Zustande ausgeführt; der Rest wurde im eigenen Lande oder aber in Pulp zu Ausfuhrzwecken verwandelt.

Die übrigen landwirtschaftlichen Erzeugnisse sind für das Gebiet von Plovdiv von geringerer Bedeutung. In den letzten Jahren nimmt der Obstbau zu, insbesondere die Erzeugung von Äpfeln und Pflaumen, durch die die Reihe der ununterbrochen aufeinanderfolgenden Landwirtschaftserzeugnisse vom zeitigen Frühling bis zum Spätherbst vervollständigt wird.

Wegen der starken Landwirtschaft ist die Viehzucht im Bezirk von Plovdiv in den Hintergrund getreten. Von Bedeutung sind die Schafe und die Kühe.

Das Gewerbe ist in Plovdiv schon im Altertum vertreten. Es wird zum wichtigen Lebensunterhalt der Stadtbevölkerung im XVIII. und XIX. Jahrhundert durch den Zuzug des geweckten bulgarischen Elements aus den Dörfern und den kleinen Städten der Sredna Gora (hauptsächlich aus Koprivštica). In den Jahren 1877—1878 gehörten von 600 gewerblichen Werkstätten und Geschäften 500 Bulgaren und 100 Leuten verschiedenen anderen Volkstum. Anfang 1939 gab es in Plovdiv 3.800 verschiedene gewerbliche Werkstätten.

Einige der Gewerbebetriebe haben sich in den vergangenen 50 Jahren in Fabrikbetriebe umgewandelt, eine Entwicklung, die uns auch von anderen bulgarischen Städten bekannt ist. Im Jahre 1934 besass Plovdiv 151 Industriewerke. Der Anzahl nach reiht es sich nach Sofia. Von grösster Bedeutung sind die Lagerhäuser zur Bearbeitung von Rohtabak (45) und die Zigarettenfabriken (5). Ihnen folgen die Textilfabriken (hauptsächlich für Baumwoll- und Seidengewebe), die chemischen, Reisfabriken, die Zuckerraffinerie und die Bierbrauerei u. a. m.

Plovdivs Handel ist ein sehr lebhafter, was aus den bisherigen Ausführungen leicht ersichtlich ist. Abgesehen von der Reihe Erzeugnisse, die aus seinem Bezirk ins Ausland ausgeführt werden, bildet die Stadt selbst einen wichtigen Mittelpunkt des Binnenhandels.

Вѫтрешната колонизация въ Турция

отъ

Димитъръ Ярановъ

Честитѣ териториални промѣни въ Балканския полуостровъ презъ последнитѣ 60 години сѫ причина за едно голѣмо непостоянство въ антропогеографскитѣ отношения въ този полуостровъ, както и въ земитѣ около него. Това непостоянство се изразява преди всичко въ принудителни и доброволни изселвання, свързани съ твърде честа смѣна на числеността и етничния съставъ на населението на отдѣлнитѣ области и въ връзка съ това съ много чести смѣни въ поселищнитѣ отношения. Явяването на пустосели, възвикването на съвсемъ нови селища, които иматъ обикновено специфиченъ за тѣхъ типъ, промѣни и въ типа и физиономията и на старитѣ селища, промѣни въ стопанскитѣ отношения и въ връзка съ това въ съобщенията, основни промѣни въ цѣлия пейзажъ — това сѫ все нѣща, тѣсно свързани съ споменатитѣ принудителни и доброволни преселвания, които повличатъ винаги следъ себе си едно основно раздвижване на населението. До преди Свѣтовната война всички тѣзи промѣни ставаха почти безъ всѣкаква намѣса на официалнитѣ власти, почти напълно спонтанно и затова изучването на тѣзи предвоенни промѣни е извънредно ценно отъ чисто теоретична гледна точка.

Следъ Свѣтовната война въ всички балкански страни, включително Румъния и Турция (но безъ Албания, поне до окупирането ѝ отъ Италия) държавата се намѣси активно при тѣзи преселвания, въ едни случаи за да облекчи настаняването на новитѣ преселници, както бѣше въ България, въ други случаи — за да бѫде извършена една целесъобразна вѫтрешна колонизация, както е въ Югославия, Гърция, Румъния и Турция.

Вѫтрешната колонизация е планомѣрна дейность на държавната власть за постигане на известна предпоставена цель (може да бѫде чисто хуманитарна, стопанска или национална, а най-често е и едното и другото и третото), която може да бѫде достигната само ако сѫ на лице преселници и свободни мѣста за заселване (земя за селско-стопанско използуване или пъкъ мѣста въ индустриални предприятия). Липсва ли единъ отъ тѣзи елементи на вжтрешната колонизация, нѣма ли планомѣрна дейность отъ страна на държавната власть и ясно поставена цель на колонизацията, нѣма ли найпосле достатъчно колонисти или пъкъ достатъчно мѣста за колонизиране, за никаква вжтрешна колонизация не може да става дума.

Възприемемъ ли една подобна дефиниция на понятието вжтрешна колонизация, ще трѣбва веднага да отбележимъ, че не въ всички балкански държави, въ които имаше желание да се проведе една смислена вжтрешна колонизация, бѣ постигнатъ нѣкакъвъ успѣхъ. Въ Югославия тази колонизация нѣма успѣхъ поради липса на преселници (отъ Югославия само се изселваха българи, турци и албанци, но никой не се засели отвънъ). Въ Гърция, обратно, първоначално липсуваха достатъчно мѣста за заселване, поради което повечето отъ половината бѣжанци станаха градски жители и съ това осуетиха до голѣма степень първоначалнитѣ планове за колонизиране. Въ Румъния опититѣ за колонизиране на Южна Добруджа не дадоха добри резултати поради обстоятелството, че тѣзи, които трѣбваше да проведатъ тази акция, не сж били на висотата на служебното си положение, както това започна да се изтъква настойчиво въ румънскитѣ вестници. Въ България вжтрешната колонизация има много малки успѣхи поради това, че бѣ слабо организирана и безъ определени задачи, ако се остави на страна хуманитарната задача да се помогне на бѣжанцитѣ, изгонени голи и гладни отъ тѣхнитѣ родни огнища, останали подъ чужда власть; тази непосилна задача ни свари неподготвени и ние въ България не можехме да се справимъ съ нея никога; освенъ това не е излишно да се изтъкне, че поради слаба организация, поради липсата на каквото и да било централно мѣсто, което да се занимава съ вжтрешна колонизационна политика (съ нея се занимава едно случайно бюро) у насъ оставатъ неприложени и законитѣ за сжщинска вжтрешна колонизация, изселване на население отъ едни области и планомѣрно заселване въ други области. Трѣбва да подчертая, че само една подобна дейность може да се нарече нормална вжтрешна колонизация, защото колонизация, която се извършва подъ натиска на непериодично и масово идващи заселници отъ земи вънъ отъ предѣлитѣ на държавата, никога не може да бжде идеално организирана, освенъ въ случаитѣ, когато се разполага съ много свободни мѣста и съ много срѣдства, както е отчасти въ Турция. Поради това именно вжтрешната колонизация въ Турция представя голѣмъ интересъ за всички, които се занимаватъ съ подобни проблеми, а специално за насъ българитѣ тя е интересна поради обстоятелството, че доста значителна часть отъ субектитѣ на тази колонизация сж изселници отъ България и то както турци по народность, така и наши сънародници българи мохамедани. А струва ми се, че съвсемъ не е безинтересно да знаемъ какво става съ тази най-нещастна часть отъ нашия народъ отъ момента когато тя бива веднажъ за винаги загубена за насъ.

Въ Турция грижата за правилна вжтрешна колонизация е поета отъ една междуведомствена комисия съ неограничени права и голѣми материални възможности. Тѣзи две голѣми предимства сж дадени на тази комисия съ огледъ на важната крайна цель, която тя си е поставила: да допринесе за вжтрешното заздравяване на обновената турска държава, чрезъ укрепване на народното стопанство и национализиране на граничнитѣ земи, като се колонизиратъ съ турци. Тѣзи две крайни цели сж свързани въ едно по крайно сполучливъ начинъ. Взето е било подъ внимание обстоятелството, че едно рационално вмѣшателство отъ страна на държавата въ народното стопанство може да се проведе най-лесно и безболезнено чрезъ тѣзи, които сж най-много задължени морално и материално къмъ тази държава: чрезъ настаненитѣ отъ държавата колонисти. И тъкмо по тази причина, като се говори понататъкъ за вжтрешната колонизация въ Турция, неминуемо ще трѣбва да се говори и за тази часть отъ стопанския петгодишенъ планъ на Турция, която засѣга селското стопанство на тази държава.

Работата на междуведомствената комисия за вжтрешно колонизиране въ Турция е била подпомогната не само отъ споменатитѣ голѣми права и материални възможности но и поради това, че въ Турция сж на лице едни отъ най-важнитѣ предпоставки за правилно провеждаче на каквото и да било колонизация: наличность на извънредно много свободни мѣста и достатъчно люде за колонизиране, при това люде, които изпълняватъ безропотно нареждания и временни несгоди. Смѣтамъ че нѣма да е излишно да се спра съ по нѣколко думи на тѣзи две предпоставки преди да изложа конкретно начина, по който е извършена вжтрешната колонизация въ Турция.

I. *Земята за колонизиране*

1. Земя за колонизиране имаше въ Турция още преди политическитѣ събития отъ 1913 година насамъ. Поради общоизвестнитѣ причини за намаляване на турското население въ предѣлитѣ на старата турска империя (войни, които се изнасяха само отъ турцитѣ, а не отъ всички поданници на Турция; религиозенъ фатализъмъ; липсва на каквито и да сж санитарни грижи както и много други обстоятелства) повечето нейни провинции въ Мала-Азия бѣха много рѣдко населени. Маларията въ низината на Адана държеше тази, може-би най-плодородна турска земя, почти безлюдна, въпрѣки че отъ край време тукъ сж приииждали отъ съседнитѣ високи земи много-

бройни приселци. Много рѣдко бѣше населена и областьта непосрѣдствено на югъ отъ Мраморно море: една не само плодородна, но и съ много здравословенъ климатъ земя. Тукъ не е дума за земитѣ въ срѣдата на Анадола, пусти сами по себе си и поради това много рѣдко населени. Най-после не бѣше много гѫсто населена и Тракия подъ турска власть, дори и преди изселването на българитѣ и гърцитѣ отъ нея. Поради наличностьта на толкова свободни земи за заселване настаняването на „моаджиритѣ“ отъ Сърбия и отъ новоосвободеното българско княжество на 1878 и 1879 година не е задавало на турското правителство никакви грижи и е било извършено безъ всѣкакво вмѣшателство отъ страна на държавната власть. Всѣкой се е заселвалъ свободно тамъ, кѫдето е намиралъ за добре, още повече, че всички сѫ имали срѣдства за първоначалното обзавеждане. Важно е да се отбележи, че тѣзи заселвания не сѫ били въ състояние да попълнятъ нито малка часть отъ многото свободни за заселване мѣста. Едно косвено но много сигурно доказателство за наличностьта на извънредно много свободни мѣста за заселване както въ Мала-Азия така и въ Източна Тракия е обстоятелството, че къмъ тѣзи земи е било насочено едно много интензивно преселническо движение на българи, което е успѣло да преодолѣе дори преградата, поставяна отъ Мраморно море, и да се разлѣе тъкмо въ споменатитѣ вече земи на югъ отъ това море.

2 Политическитѣ събития следъ 1912 година допринесоха за освобождаването на още повече мѣста за заселване въ Турция. На 1913 година бѣха прокудени насилствено почти всички българи отъ Тракия подъ турска власть и всички българи отъ Мала-Азия. (Въ Тракия останаха само българитѣ въ село Курфали, Чаталджанско, и по нѣколко десетки семейства въ Одринъ и Лозенградъ и около 11,000 българи въ Цариградъ).[1] На 1922—1924 година бѣха изгонени отъ Турция всички християни, които сѫ живѣли извънъ Цариградъ, първоначално безъ всѣкакви условия, а следъ това възъ основа на конвенцията за размѣна на населенията между Турция и Гърция, сключена въ връзка съ Лозанския миренъ договоръ. Въ тази конвенция не се говори за гърци и турци а за християни и мохамедани. Поради това Турция изпъди въ Гърция не само гърцитѣ, които живѣеха извънъ Цариградъ (дори и въ този градъ можеха да останатъ само ограниченъ брой, 100,000 души),[2] но и всички караманлии отъ срѣдния Анадолъ, които сѫ, както е известно, турци по произходъ,

---

[1] Споредъ преброяването въ Турция на 1927 г. е имало 20,554 българи, отъ които 7,748 български поданници, повечето отъ които сѫ били работници въ Анкара.

[2] Споредъ преброяването отъ 1927 г. въ Турция е имало всичко 119,822 души гърци.

говорятъ турски, обаче сѫ християни по религия и затова иматъ грѫцко национално съзнание; заедно съ тѣхъ бѣха изгонени и така наричанитѣ „лази“ отъ околноститѣ на Трапезундъ, както и много арменци отъ разни краища на Турция. Като прибавимъ къмъ всичко това, че дори и малкото българи въ тракийското село Курфали се изселиха преди нѣколко години въ България, ще стане ясно, че цѣла Тракия подъ турска власть и цѣла Мала-Азия бѣха напълно освободени отъ християнско население, което се изчисляваше на около единъ и половина милионъ. Цѣли села опустѣха, а дори и нѣкои градове бѣха почти напълно обезлюдени. По този начинъ се създадоха мѣста за колонизиране на повече отъ два и половина милиона души, безъ да е необходимо да се изразходватъ за оползотворяване на тѣзи мѣста каквито и да било суми. (Въ сѫщото време за колонизиране въ България се изразходваха съ стотици милиона левове за отводняване и създаване на обработваема земя, въ Гърция сѫ изразходвани за тази цель дори повече отъ десеть милиарда лева!) Поселищно-географскитѣ отношения и политическитѣ обстоятелства благоприятствуваха за прокарването на методична вѫтрешна колонизация въ Турция безъ да се изразходватъ предварително голѣми суми. Това позволи, както ще видимъ по-нататъкъ, да се изразходватъ повече суми за обзавеждането на колониститѣ.

II. Колониститѣ

Нѣма държавна власть, даже и въ свръхнаселенитѣ земи, която да желае намаляване на населението, обезлюдаване. На това явление винаги се е гледало и се гледа и сега като на напасть. Именно затова турското правителство пожела да прибере отъ балканскитѣ държави часть отъ турцитѣ, които живѣятъ въ тѣхъ, както и това мохамеданско население, което, ако и да не е турско нито по езикъ, нито по произходъ, поради своята религия се чувствува турско. За Турция това прибиране на население съ турско национално съзнание имаше двояко значение: отъ една страна се възстановяваше поне отчасти нарушеното стопанско равновесие вследствие на масовитѣ изселвания, а отъ друга страна се допринасяше за национализирането на обновената държава.

Трѣбва да се отбележи ясно, че Турция пожела да прибере само една определена часть отъ населението съ турско национално съзнание отъ другитѣ балкански страни. Всички мохамедани съ турско национално съзнание, които идватъ отъ Ромъния и и Югославия, сѫ винаги добре дошли въ Турция. Не такъвъ случаятъ съ мохамеданитѣ съ турско съзнание, които идватъ отъ България и Гърция. Отъ България се приематъ само турцитѣ и българитѣ-мохамедани, които не произхождатъ отъ областьта на рѣката Арда. Не се приема никой отъ областьта на Източнитѣ Родопи. Ако нѣкой отъ тѣзи мѣста се излъже да дойде по нѣкакъвъ начинъ въ Турция бива веднага връщанъ по единъ или другъ начинъ отново въ родното му мѣсто. Отъ Гърция се приематъ само тѣзи мохамедани съ турско национално съзнание, които живѣятъ на западъ отъ рѣка Места. Това условие е споменато и въ конвенцията между Турция и Гърция, за която бѣше дума по-горе. Непосрѣдствено следъ Гръцко-турската война и преди сключването на Лозанския миръ и на тази конвенция бѣше избѣгало въ Турция и голѣма часть отъ турското население на Тракия подъ гръцка власть. Гръцкото правителство се бѣше възползувало дори отъ случая за да експроприира голѣмитѣ имения, оставени отъ тѣзи турци, и ги раздаде на гръцки бѣжанци. Обаче следъ сключването на конвенцията тѣзи турци бѣха върнати, въ нѣкои случаи противъ волята имъ, въ Тракия подъ гръцка власть, кѫдето тѣхната собственость бѣ възстановена, а гръцкитѣ бѣжанци, настанени на тѣхнитѣ имоти, премѣстени на друго мѣсто.

Турция предвидѣ и успѣ да наложи запазването на мохамеданското население съ турско национално съзнание въ областьта на Източнитѣ Родопи и въ разположената на югъ отъ тѣхъ Бѣломорска Тракия, които се намиратъ непосрѣдствено до границитѣ на Турция, въпрѣки голѣмата нужда отъ привличане и заселване на колонисти въ обезлюдена следъ войнитѣ Турция. Причинитѣ за това отклонение отъ общия колонизационенъ планъ на турското правителство сѫ ясни на всички, които познаватъ съвременнитѣ турски национални идеали.

Отъ четиритѣ споменати балкански страни сѫ дошли презъ последнитѣ 17 години въ Турция 767,500 бѣжанци, които се разпредѣлятъ както следва:

Отъ Югославия: 168,000 души отъ които
28,000 българи мохамедани отъ Македония подъ югославска власть.
20,000 турци отъ сѫщата часть на Македония.
120,000 бошнаци мохамедани.

Отъ Гърция: 369,500 души, отъ които
39,500 българи мохамедани отъ Македония подъ гръцка власть.
20,000 гърци мохамедани главно отъ островъ Критъ.
260,000 турци отъ Македония подъ гръцка власть.

50,000 турци отъ Тесалия и
други области отъ старитѣ предѣли на Гърция.
Отъ България: 150,000 души отъ които
135,000 турци
15,000 българи мохамедани.
Отъ Румъния: 80,000 почти изключително отъ Добруджа, отъ тѣхъ 60,000 турци и
20,000 татари [1]).

Ако направимъ една равносмѣтка ще видимъ, че отъ тѣзи 767, 500 души бѣжанци само 525,000 сж турци, 82,500 сж българи мохамедани, 120,000 бошнаци мохамедани, 20,000 гърци мохамедани и 20,000 татари. Отъ етнична гледна точка смѣсицата е доста пъстра, важното е обаче, че цѣлата тази маса е дошла съ османско национално съзнание и безъ съмнение е изпълнила поне отчасти надеждата, която ѝ е била възлагана: да допринесе за даване турски обликъ на земи, които преди това не бѣха турски.

Следъ дълговѣковното постепенно преливане на чужда кръвь и придаване на нови членеве на първоначално малкия турски народъ това окончателно включване на 242,500 другородци е една нова голѣма придобивка, която ще бжде асимилирана безъ съмнение много по-лесно, отколкото е ставало асимилирането на другородцитѣ мохамедани по-рано, поради това, че сега тѣ сж равномѣрно и то съзнателно пръснати между турцитѣ въ Турция. Изключенията отъ това правило сж малко и ще бждатъ посочени на съответното мѣсто. Това пръскане на другородцитѣ между турцитѣ е въ връзка съ обстоятелството, че планътъ за колонизиране е ималъ не само стопански, но и чисто национални задачи.

---

[1]) Всички тѣзи цифри сж приблизителни и добити по околенъ пжть. Официални данни липсуватъ поради обстоятелството, че дейностьта на междуведомствената комисия за колонизиране се смѣта за повѣрителна и никакви данни не се публикуватъ. Освенъ това и самата тази комисия не би могла да даде точни сведения, тъй като много отъ имигриращитѣ въ Турция се изплъзватъ отъ нейниия контролъ, като се явяватъ като „свободни бѣжанци", „сербезъ-моаджири", за които ще стане дума по-долу. Известни указания за хода на вжтрешната колонизация до 1927 г. ни дава преброяването направено на тази година. Тогава въ Тракия подъ турска власть имало 45,388 души родени въ България, 42, 217 — родени въ Гърция, 8,805 — родени въ Русия, 8,738 — родени въ Югославия, 4,930 — родени въ Румъния, 3,715 — въ Персия, 1,277 — родени въ Италия и 1,256 — въ Албания. Въ сжщото време въ Азиятска Турция е имало 173,059 родени въ Русия. (главно черкези съ настаняването на които никой не се е занимавалъ), 55,775 родени въ България, 33,218 — родени въ Гърция, 15,012 — родени въ Югославия и 14,401 родени въ Румъния. За жалость отъ преброяването на 1935 година имаме само предварителни сведения, които не даватъ мѣстораждането на населението.

Отъ казаното до тукъ е ясно, че комисията за вжтрешно колонизиране, която е трѣбвало да настани 767,500 души върху земи за два и половина милиона души, е имала много голѣмъ изборъ отъ мѣста, не е била стѣснявана при прилагането на нѣкои принципи. Това обстоятелство е допринесло извънредно много за успѣшното прокарване на вжтрешната колонизация въ Турция.

III. Приемане и разпредѣляне на колониститѣ

Всѣкой, който идва отъ чужбина въ Турция, съ намѣрение да се установи на постоянно мѣстожителство въ тази страна, ако идва по желѣзницата, бива задържанъ въ Одринъ въ така наричаното „Моаджирхане", една стара казармена постройка въ предградието Карaагачъ. Тѣзи пъкъ които идватъ съ параходъ, както е случаятъ съ приселцитѣ отъ Румъния и Северна България, биватъ задържани въ разни помѣщения въ Цариградъ. На тѣзи две мѣста тѣ биватъ подлагани на основна провѣрка и следъ като се установи, че не идватъ отъ мѣста, въ които не е желателно за турското правителство да намалява броя на людетѣ съ турско национално съзнание, приселцитѣ се раздѣлятъ на две основни категории: такива, които носятъ съ себе си достатъчно срѣдства за да могатъ да уредятъ сами по задоволителенъ начинъ живота си и такива, които очакватъ всичко отъ държавата. Втората група остава изцѣло на разположение на комисията за вжтрешно колонизиране. Първата група се подѣля по-нататъкъ на още две подгрупи; на една страна тѣзи, които иматъ по-голѣмо образование; показватъ по-голѣма предприемчивость или сж съ по-голѣми обществени или търговски връзки и може съ пълна вѣра да бждатъ оставени свободно да се грижатъ за своето настаняване. Тѣхъ наистина ги оставятъ свободни да се настанятъ тамъ, кждето желаятъ. Това сж така наричанитѣ „свободни бѣжанци" — „сербезъ моаджири". Тѣ най-често съвсемъ избѣгватъ отъ контрола на комисията още при влизането имъ въ Турция, било благодарение на общественото си положение, било пъкъ на паритѣ си, и то главно отъ желание да избѣгнатъ престоя въ споменатитѣ „моаджирханета", които се явяватъ като истински чистилища.

Сербезъ-моаджаритѣ се настаняватъ най-често въ по-голѣмитѣ градски центрове като чиновници, лица съ свободни професии (въ Одринъ има много лѣкари-турци, родени въ България и свършили Софийския университетъ, а въ Родосто— адвокати, родени въ България и завършили сжщо Софийския университетъ), търговци (това се отнася особено за турцитѣ отъ Солунъ, които сж днесъ най-едритѣ търговци на дървено масло, смокини и стафиди въ Смирна, на копринени пашкули въ Бруса, на жито въ Родосто и Бандърма), занаятчии (особено много златари, които намиратъ работа поради това, че бѣха изгонени всички арменци, които имаха въ рѫцетѣ си този занаятъ) и въ много рѣдки случаи като рентиери.

Останалата часть отъ заможнитѣ бѣжанци се предоставя на на комисията, която има грижата да ги настани тамъ, кѫдето се проектира основаването на предприятия, които иматъ нужда отъ повече капитали, или пъкъ ги настанява на мѣста, кѫдето се проектира отглеждането на многогодишни земедѣлски култури, които не даватъ доходи презъ първитѣ години, както е случаятъ съ лозята около Родосто, маслиненитѣ насаждения между Бруса и Мудания и пр. Само на една малка часть отъ тѣхъ се позволява да се настани по градоветѣ. Това обстоятелство, както и фактътъ, че по-рано въ турскитѣ градове живѣеше многобройно другородно население, което бѣ изселено, обяснява най-добре защо днесъ всички турски градове сѫ малолюдни, съ по-малко население отколкото преди войнитѣ, съ изключение на Анкара. 1)

По-голѣмата часть отъ бѣжанцитѣ е принудена да остави своята сѫдба въ рѫцетѣ на комисията, която взима много обстоятелства предвидъ, преди да реши кѫде ще бѫде настаненъ единъ или другъ емигрантъ. Най-много се обръща внимание на следнитѣ нѣща:

1) Какво е работилъ имигрантътъ преди дохождането му въ Турция. На отговора на този въпросъ се обръща найголѣмо внимание и се взима най-много предъ видъ. Ако е билъ селски стопанинъ трѣбва да му се даде да се занимава съ сѫщитѣ земедѣлски култури, които познава отъ старото си отечество, ако е билъ скотовъдецъ — да отглежда сѫщитѣ домашни животни. Отъ тѣзи имигранти се изисква да донесатъ най-добритѣ раси, които сѫ отглеждали, а тѣзи, които сѫ садили нѣкои особено ценни земедѣлски култури, като напримѣръ добри тютюни или други индустриални растения — семена отъ най-добритѣ сортове.

Като най-типиченъ примѣръ могатъ да се посочатъ турцитѣ отъ Драмско, които сѫ донесли семена отъ най-хубавитѣ тютюни, дадени сѫ имъ били земи въ Смирненско, кѫдето и безъ това става хубавъ тютюнъ, и тукъ около града Акъ-Хисаръ сѫ създали единъ съвсемъ новъ и благоденствуващъ тютюневъ центъръ. Тукъ тютюнитѣ се закупватъ още на зе-

---

1) Въ цѣла Турция има само 3 града съ повече отъ 100,000 души, 4 — съ население отъ 50 до 100,000, 14 съ население отъ 25 до 50,000, 14 — съ 20,000 до 25,000, 13 — 15,000 до 20,000, 32 — отъ 10,000 до 15,000, 78 — отъ 5,000 до 10,000, 198 — съ 1,000 до 5,000, 37 — съ 500 до 1,000 и 10 съ 1 до 500 души (последнитѣ две групи представятъ главно полузапустѣлитѣ нѣкога голѣми градове въ Армения подъ турска власть). Забележително е, че докато на 1927 год. градското население е представлявало 24·2$^0/_0$ отъ цѣлото население на Турция, на 1935 година този процентъ спада на 23·4$^0/_0$.

лено отъ американски фирми винаги на много добри цени поради което съ пълно право може да се каже, че това е най-благоденствуващата и най-напреднала турска провинция. Тукъ кѫщитѣ и въ най-малкитѣ села сѫ модерни, добре обзаведени, дворовeтѣ — чисти, потънали въ цвѣтя, хората спретнато и чисто облѣчени. Човѣкъ мѫчно вѣрва, че се намира въ Анадола, още повече, че въ най-близко съседство всичко е още въ своя най-примитивенъ стадий на развитие. Акъ-Хисаръ и неговата непосрѣдствена околность е изключително дѣло на турски колонисти отъ Драмско, които само първоначално сѫ били подпомогнати отъ комисията за вѫтрешно колонизиране.

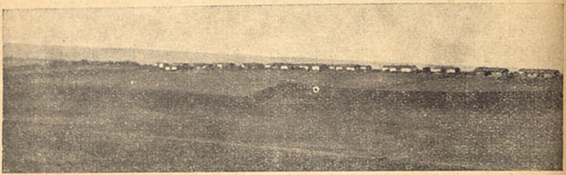

Обр. 1. Ново бѣжанско село Ашаж-съртъ (Родостенско).
Aşaı sırt — un nouveau village de colonistes.

Но въ Турция могатъ да бѫдатъ посочени и други такива сполучливи случаи, например̃ъ настаняването на турци отъ Дели-Ормана въ мѣстата на западъ отъ градъ Бруса. Подбрани сѫ били само такива, които сѫ се занимавали въ България само съ скотовъдство, доставени сѫ имъ били сѫщитѣ конски раси, обзаведенъ е билъ единъ много модеренъ конезаводъ при гр. Караджабей, (бивше Михаличъ, на ю. и. отъ Бандърма, преди 1913 г. населенъ съ българи) и всички сѫ били тикнати къмъ упражняване на скотовъдството. То се явява като едно много доходно занятие, което може лесно да се обясни съ обстоятелството, че въ една 16 милионна държава винаги ще се намѣрятъ купувачи за известно число коне[1]. Изложението би станало много дълго ако речемъ да изброимъ всички подобни случаи. Ако тѣ сѫ тъй многобройни и почти всички много сполучливи, то е само защото въ това отношение комисията е следвала една строго предначертана колонизационна политика.

2. *Отъ кѫде идва имигрантътъ.* По правилно имигрантитѣ отъ България се настаняватъ въ Тракия, ими-

---

[1] На 1931 г. въ цѣла Турция е имало само 480,833 коня, на 1932 — 510,965, на 1933 — 533,922. За този видимъ напредъкъ споменатиятъ конезаводъ е допринесълъ извънредно много.

грантитѣ отъ Гърция — въ Смирненско и изобщо покрай Бѣло-море, бошнацитѣ отъ Югославия — въ Бруса и около Бруса, имигрантитѣ отъ Румъния — най-безразборно. Съображенията за това разпредѣление сж отъ чисто национално естество. Смѣта се, че имигрантитѣ отъ България все още ще милѣятъ за роднитѣ си мѣста и подъ влиянието на известна носталгия нѣма да питаятъ добри чувства къмъ страната, която трѣбвало да напустнатъ, макаръ 99 % отъ тѣхъ да сж сторили това доброволно. Смѣта се освенъ това, че тѣзи хора най добре познаватъ духа на българина и сж дори пропити до нѣкжде съ този този твърдъ духъ и че въ случай на евентуаленъ конфликтъ ще представятъ на първо време единъ много добъръ отпоръ срещу българския натискъ. Знанието на български езикъ отъ тѣзи колонисти се смѣта сжщо така за известно предимство.

Може съ сигурность да се каже, че въ това отношение всички смѣтки сж доста спорни. Работата е тамъ, че тѣзи, които сж добре настанени, а тѣ сж голѣмото болшинство, много скоро забравятъ старитѣ си мѣста и заживѣватъ безгрижно срѣдъ новата обстановка, безъ да се интересуватъ много отъ турско-българскитѣ отношения; тѣзи пъкъ, които не сж добре настанени, а има и такива, особено въ градоветѣ, съжаляватъ за роднитѣ си мѣста и вмѣсто да изпитватъ нѣкакво лошо чувство къмъ България, напротивъ, съжаляватъ за нея, като не забравятъ между другото и това, че въ нея сж се ползували и съ много повече свободи отколкото днесъ въ Турция. Тѣзи хора запазватъ дори своята партийна принадлежность, живѣятъ съ старото партийно подѣление въ България, враждуватъ помежду си възъ основа на стари партийни различия и когато видятъ човѣкъ отъ България бързатъ да се осведомятъ преди всичко за здравето на своя нѣкогашенъ партиенъ шефъ, за който въ България вече малцина се сѣщатъ. Тъй както нѣкои особености на българския езикъ отъ седемнадесети и осемнадесети вѣкъ продължаватъ да се срѣщатъ само у българитѣ, които сж се отдѣлили отъ главната българска маса, както е случаятъ съ банатскитѣ българи; тъй както много особености на срѣдновѣковния френски езикъ сж се запазили и до днесъ въ езика на французитѣ въ Канада, така и нѣкои ефемерни партийни подѣления въ България продължаватъ да сжществуватъ само между турцитѣ отъ България, колонизирани въ Турция, както и между гърцитѣ отъ България, колонизирани въ Гърция. Дори отъ многото разговори, които съмъ ималъ съ подобни колонисти, съмъ дошелъ до убеждението, че турцитѣ въ България сж симпатизирали предимно на разнитѣ крила отъ бившата либерална партия (обаждахa ми се и „прогресисти“ и „кьорчевисти“, „стамболовисти“, „радослависти“ и какви ли не други), докато гърцитѣ по-рано сж били предимно демократи, следъ това станали сговористи и най-после минали съмъ „цанковиститѣ“. . . Гърцитѣ бѣжанци въ Кукушъ живо се интересуваха за живота на проф. Ал. Цанковъ, а турцитѣ въ Родосто, Кешанъ, Бандърма и Бруса — за Боянъ Смиловъ, та дори и за сина на В. Радославовъ. Много отъ колониститѣ, съ които съмъ разговарялъ, сѫ се интересували, ако сѫ отъ Дели-Ормана, за новия водопроводъ (гърцитѣ въ Кукушъ, поради това, че произхождатъ главно отъ Месемврия, побързаха да се осведоматъ дали е прокарана вода въ „тѣхния градъ“, сиречь въ Месемврия), други питаха дали познавамъ тѣхни съученици отъ гимназията и въ нѣкои случаи дори отъ прогимназията, като мислятъ най-наивно, както това се случва твърде често, че щомъ съмъ отъ България трѣбва да познавамъ всички жители на тази страна, защото въ повечето случаи я идентифициратъ съ нѣкогашното тѣхно село.

Всѣки единъ колонистъ, който се чувствува неудовлетворенъ въ едно или друго отношение въ новото си отечество, изпитва дълбока мѫка при спомена за родното си мѣсто; този, който е доволенъ отъ сѫдбата си, напълно го е забравилъ. При това положение може да се смѣтнатъ за напразни голѣмитѣ усилия на комисията за вѫтрешно колонизиране да настани по възможность всички турци отъ България въ Тракия, всички турци отъ Гърция покрай Бѣло-море, последнитѣ съ цель да бѫдатъ вѣренъ стражъ на това море и не допустнатъ втори пѫть гърцитѣ да се домогнатъ до цѣлостното му обсебване. По-оправданъ може да се смѣта стремежътъ да бѫдатъ настанени бошнацитѣ въ градоветѣ съ по-ясно изразена мохамеданска култура, както е случаятъ съ градъ Бруса, защото висшата мохамеданска култура, отразяваща се между другото въ джамиитѣ, текетата и други светилища, се указва най-привлекателна за тѣзи хора, дошли тукъ отъ далечна Босна само защото като мохамедани се чувствуватъ недобре въ една предимно християнска страна. И заради това съ право сѫ направени заради тѣхъ доста компромиси съ религията, която инакъ официално е напълно отречена.

3) *Срѣдъ каква обстановка е живѣелъ имигрантътъ.* По принципъ всѣки е трѣбвало да бѫде настаненъ на такова мѣсто, което най-добре да съответствува на срѣдата, въ която е живѣлъ имигрантътъ преди неговото дохождане. На това нѣщо се обръща много голѣмо внимание напоследъкъ, следъ като сѫ били направени първоначално въ това отношение доста грѣшки. Особено сѫ били нещастни опититѣ съ настаняване на помаци отъ високитѣ Западни Родопи изъ низкитѣ и горещи равнини на Мала-Азия, кѫдето голѣма часть отъ колониститѣ загинала, а оцѣлѣлитѣ побързали по нелегаленъ начинъ да се завърнатъ по роднитѣ си колиби. Тукъ тѣ разказали небивали ужаси за природата въ

Турция и това обстоятелство безъ съмнение е допринесло много за спиране на помашката емиграция отъ Западни Родопи, и тъй като турцитѣ по изтъкнатитѣ причини не приематъ колонисти отъ Източнитѣ Родопи, помаци изобщо не сж се изселили много. Днесъ се гледа планинци да отидатъ въ планински мѣста, полянци — въ равнинитѣ, селяни — въ селата, граждани — въ градоветѣ или пъкъ въ голѣми села, кждето да могатъ по-лесно да се приспособяватъ къмъ новия животъ и кждето да могатъ да се занимаватъ съ селскостопански занятия, които се подаватъ и на гражданитѣ, както е случаятъ съ лозарството, бубарството, отглеждането на маслини и други овощни дървета и пр.

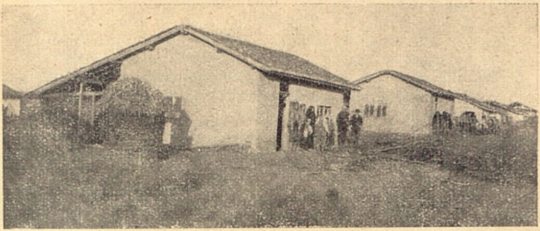

Обр. 2. Нови бѣжански кжщи въ с. Ашаж-съртъ (Родостенско).
Nouvelles maisons des colonistes en Aşaı sırt (Région de Rodosto).

4) *Турчинъ ли е имигрантътъ*, матерниятъ езикъ турски ли е, или пъкъ е другородецъ, който е съ турско национално съзнание само защото е мохамеданинъ? Отговорътъ на този въпросъ винаги е билъ веманъ подъ внимание и когато е билъ отрицателенъ се е гледало приселцитѣ, ако идватъ вкупомъ, да бждатъ пръснати между останалото население на страната за да се приобщатъ по-бързо и по езикъ къмъ турския народъ. Дори и приселцитѣ, които говорятъ турски езикъ като матеренъ, не биватъ заселвани вкупомъ на едно мѣсто, когато сж дошли масово отъ нѣкжде, а се разпръсватъ между останалото население. Съ това се цели да се разкжсатъ всѣкакви стари връзки, та преселникътъ да се почувствува съвсемъ самотенъ и безпомощенъ и възприеме по този начинъ по-лесно всичко, което му се диктува отъ държавната власть, цели се той да понесе по-безропотно тежкитѣ изисквания, които понѣкога му се налагатъ отъ комисията по настаняване на колониститѣ. Трѣбва да се отбележи, че въ България на този въпросъ не се е обръщало никакво внимание и затова само случайно тукъ-таме се срѣ-

щатъ у насъ случаи изселницитѣ отъ едно мѣсто да сѫ събрани отново на купъ. Въ Гърция пъкъ, обратно, се е държало много изселницитѣ отъ едно селище да бѫдатъ настанени пакъ вкупомъ, като съ това се е целѣло тѣ да продължатъ да живѣятъ съ тѣзи люде, съ които сѫ свикнали и по този начинъ да почувствуватъ по-слабо основната промѣна въ своя животъ. И затова въ Гърция около една трета отъ бѣжанскитѣ селища носи името на старото селище, съ прибавката на едно „новъ“ или „нова“, напримѣръ „Нова Варна“ при Солунъ, „Нова Месемврия“ пакъ тамъ, и т. н. Трѣбва да забележа, че обратната тенденция сѫществува въ Турция въ скоро време. По-рано и тукъ не е било обръщано внимание на този въпросъ, тъй както не се е гледало и на това, дали преселницитѣ говорятъ турски или не. И за това отъ първоначалната фаза на колонизиране имаме нѣколко села изцѣло помашки, напр. Чаглаикъ, Мокрешево, Блаца и др. въ Лозенградско.

IV. Настаняване и обзавеждане на колониститѣ

Разпредѣлени единъ пѫть възъ основа на изложениитѣ принципи, колониститѣ е трѣбвало да бѫдатъ настанени на мѣстата определени за тѣхното заселване. Гледало се е за цельта да бѫдатъ използувани кѫщитѣ, напуснати отъ изселници. По мѣстата кѫдето кѫщитѣ сѫ били напустнати малко време преди идването на новитѣ колонисти, това е било възможно безъ много усилия, само съ малки ремонти. Обаче настаняването въ кѫщитѣ на българското население, изгонено на мѣста преди повече отъ 10, дори преди повече отъ 20 години, е било невъзможно, тъй като отъ тѣхнитѣ покритѣ имоти не е оставало нищо. При това такъвъ е случаятъ тъкмо съ Тракия, която се предпочита като колонизационна область, съ цель да се създаде изкуствено една преграда за естествения устремъ на българитѣ къмъ югъ. Въ случаитѣ, когато използуването на старитѣ покрити имоти е било невъзможно, сѫ бивали построявани отъ комисията за вѫтрешна колонизация нови квартали къмъ старитѣ села, както е случаятъ съ село Мурталѫ (на желѣзопѫтната линия Одринъ—Цариградъ, тамъ кѫдето се отдѣля пѫтьтъ за Родосто), или пъкъ сѫ били възстановени изцѣло стари порушени села или пъкъ най-после на съвсемъ нови мѣста сѫ били построени нови села, както е случаятъ съ селата Ашаѫ-Съртъ (вижъ обр. 1), Юкарѫ-Калъчлѫ, Боялѫ, Османлѫ и Бозъ-тепе въ Родостенско, Кара Базригянъ въ Кешанско.

Както новитѣ квартали къмъ старитѣ селища, така и новитѣ селища по типъ и физиономия приличатъ извънредно много на сѫщитѣ квартали и селища въ Гърция и България и за това смѣтамъ за излишно да ги описвамъ подробно.

Парцелитѣ, които се предоставятъ на колониститѣ за застрояване и за стопански нужди, сѫ почти толкова голѣми, колкото въ България и Гърция; наредени сѫ въ сѫщия правиленъ редъ, поради което се получава сѫщиятъ шахматенъ типъ. Приликата отива още по-далеко, тъй като и кѫщитѣ въ много случаи си приличатъ. Турскитѣ се отличаватъ само по това, че сѫ снабдени съ навеси, пригодени за подслоняване на превознитѣ срѣдства и земедѣлскитѣ сѣчива. (Вижъ обр. 2.). Най-важната разлика е тамъ, че колониститѣ въ Турция получаватъ не само земята, но и кѫщата безплатно, напълно готова и обзаведена. Новитѣ квартали и новитѣ села се построяватъ предварително, откриватъ се тържествено и се предаватъ въ пълна собственость на колониститѣ, които идватъ съвсемъ на готово и безъ да внесатъ каквото и да било. Минавалъ съмъ презъ такива села наскоро следъ откриването имъ. (Не казвамъ „освещаване“, защото духовенството не взима при тѣзи актове никакво участие, тъй като официално неговото сѫществувание изобщо не се признава, ако и неофициално то да изпълнява още тукъ-таме своитѣ функции). Върху аркитѣ, построени по случай откриването, се четеше най-често следниятъ надписъ: „Büyük millet büyük iş yapiör“ „Великъ народъ върши велико дѣло“. Мѫчно е да се каже въ какво се състои величието на единъ народъ и кой народъ е истински великъ. Мѫчно е сѫщо така да се каже, дали турскиятъ народъ е или пъкъ е билъ великъ. Но едно е извънъ всѣко съмнение: турцитѣ сѫ народъ държавнотворенъ, който съумѣ да създаде и закрепи една държава на мѣстото на една вѣковна империя; подъ натиска на безброй обстоятелства той трѣбваше да отстѫпи на по-млади и по-жизнени, експанзивни, народи. Ясно е обаче отъ това, което се върши днесъ, че този народъ нито най-малко не е загубилъ своята творческа мощь. Блестящиятъ начинъ, по който се извършва вѫтрешната колонизация въ Турция, е едно отъ многото доказателства за тази мощь. Тази колонизация се върши съ голѣмъ замахъ и само като виждаме какъ става тя, можемъ да разберемъ организацията, която безъ съмнение е била влагана отъ турската власть при колонизирането на турскитѣ маси изъ разнитѣ части на Балканския полуостровъ презъ миналитѣ вѣкове, а особено презъ първитѣ десетилѣтия следъ покоряването на полуострова, когато организацията не е била разхлабена отъ пространнитѣ размѣри, които е взела държавата на султанитѣ.

Настанени единъ пѫть по новитѣ имъ жилища, получени, както се каза, безплатно, заедно съ дворовeтѣ и земитѣ за обработване, колониститѣ получаватъ безплатно и всички необходими сѣчива, по една кола (вижъ обр. 3.), работенъ добитъкъ и най-после по единъ чифтъ горни дрехи „отъ турски платъ“, както изрично имъ се казва, за да добиятъ вѣра въ новата турска текстилна индустрия, която се стреми да задоволи всички нужди на вжтрешния пазаръ. На всичко това отгоре тѣзи отъ колониститѣ, които нѣматъ свои срѣдства, получаватъ безвъзмездно и известна сума, която е по-голѣма или по-малка не само съобразно съ това, дали единъ колонистъ е по-беденъ или по-богатъ,но и съобразно съ това дали е получилъ нареждане да се занимава съ клонъ отъ селското стопанство, който дава доходи още сжщата година или следъ известно време, защото, да пояснимъ казаното, въ лозарскитѣ

Обр. 3. Колониститѣ въ с. Ашаж-съртъ (Родостенско) се радватъ на подаренитѣ имъ коли и добитъкъ.
Les colonistes d'Aşaı-sırt avec ses nouveaux chariots.

области не могатъ да бждатъ настанени само заможни колонисти, които да не се нуждаятъ отъ подкрепата на комисията.

Всичко това не може да не удиви тѣзи, които сж били взети единъ пжть подъ крилото на междуведомствената комисия за да бждатъ настанени като колонисти. Тѣхното смайване презъ улесненията, които имъ се правятъ, и тѣхната благодарность сж толкова голѣми, че всички тѣ безъ изключение сж готови да следватъ нарежданията на сжщата комисия драговолно и съ пълна вѣра. А това е безъ съмнение най-голѣмата цель на тази комисия, защото, както казахъ вече въ началото на тази статия, една отъ нейнитѣ цели е да създаде дисциплинарни граждани, чрезъ които да може да проведе по-безболезнено стопанския планъ на Нова Турция.

V. *Турскиятъ стопански планъ и колониститѣ*

Най-характерната черта на турския стопански планъ е стремежътъ да се достигне следъ известно число години до точно опредѣлено производство на нѣкои сурови продукти, които да сж типизирани, за да могатъ да се изнасятъ на чуждия пазаръ въ достатъчно голѣмо количество и да могатъ по този начинъ да се наложатъ или пъкъ за да послужатъ за създаване на масова индустрия на опредѣлени продукти, съ цель било да се задоволи напълно вжтрешния пазаръ или пъкъ да се яви съ тѣхъ на външния пазаръ. На първо мѣсто е засилено отглеждането на текстилни култури, главно памукъ и ленъ, по-малко конопъ, съ цель да послужатъ като основа за развиване на национална текстилна индустрия. На второ мѣсто идва засилването на останалитѣ земедѣлски култури, съ цель да спре вноса на едни отъ тѣхъ (това се отнася особено за зърненитѣ храни) и да се засили износа на други до степень да се превъзмогне конкуренцията на странитѣ съ подобно производство, както е случаятъ съ отглеждането на лозята за производство на сухо грозде, отглеждането на смокини, да не говоримъ за усилията, които се правятъ за подобряване на тютюневата култура. Въ следнитѣ редове ще се опитамъ да изтъкна значението на колониститѣ за различнитѣ спаменати култури.

Отглеждането на памукъ е наложено на всички колонисти, заселени въ Киликийската низина, главно около градоветѣ Адана и Мерсинъ както и по долината на рѣката Ефратъ, срѣдното течение на която се намира въ Турция. То се налага тъкмо на тѣхъ поради обстоятелството, че тукъ, може би поради известно подобие въ климата, вирѣе най-добре този сортъ, който става въ Египетъ и отъ който е раздадено семе на всички производители. Отглеждането на памукъ се налага и на една часть отъ колониститѣ, настанени въ други части на Турция (главно Смирненско), които сж подходящи за тази култура. Разликата спрямо България въ това отношение е тази, че докато у насъ се пропагандира въвеждането на тази култура, въ Турция тя се налага.

Отглеждането на ленъ е наложено на една часть отъ колониститѣ, настанени въ областьта между Мраморно море и Мизийнския Олимпъ (Улу-дагъ на турски), въ котловината на Бруса и пò на западъ въ околноститѣ на Бандърма, както и въ Лозенградско и особено много въ Люле-Бургаско. Навсѣкжде по тѣзи мѣста на пролѣть между зеленитѣ ниви съ зърнени храни приятно се открояватъ съ своя синь цвѣтъ площитѣ, засѣти съ ленъ. А тамъ, кждето между тѣхъ има примѣсени и други култури, напримѣръ захарно цвекло, което въ това време още не е израсло и цвекловитѣ ниви се чернѣятъ, тогава вече цѣлото поле прилича на единъ просторненъ килимъ изтъканъ отъ най-нѣжнитѣ багри на природата. Това е пейзажъ, който до скоро не можеше да се види по тѣзи мѣста. Настаняването на колониститѣ повлича не само промѣна въ народното стопанство, но чрезъ това и една основна промѣна въ външния видъ на земята.

За известно време, следъ изселването на гърцитѣ отъ Брусенско, цъвтѣщото преди това въ тази область производство на копринени пашкули западна чувствително. Сега на една часть отъ новитѣ колонисти, които произхождатъ главно отъ Воденско и Гевгелийско, е наложено да се занимаватъ съ него. Тѣ сж длъжни така да уредятъ производството, щото да могатъ да доставятъ всѣка година опредѣлено количество пашкули, за преработването на които бѣ построена по-миналата година копринена фабрика въ близкото градче Гемликъ (вижъ обр. 4). Нейниятъ капацитетъ е нагоденъ точно съобразно съ производството на пашкули, което се предвижда за близкитѣ години и което ще бжде достигнато безъ съмнение, защото ще бжде наложено на споменатитѣ изселници отъ Македония.

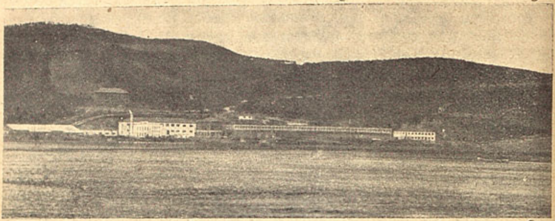

Обр. 4. Фабриката за копринени издѣлия въ Гемликъ.
L'usine de tissu en soie près de Gemlik.

Едно доста чувствително перо въ вноса на Турция представяше преди войната захарьта. Презъ войната доставката ѝ бѣ трудна и това повлия извънредно силно на духа на турчина, за когото е известно, че обича сладкитѣ ястия. Отчасти съ това обстоятелство и главно съ желанието да се внасятъ по-малко фабрични произведения отъ вънъ трѣбва да се обясни бързината, съ която турското правителство реши да построи толкова захарни фабрики, щото да може да задоволява напълно вжтрешния пазаръ.[1] За производството на захарь не е достатъчно обаче да има само захарни фабрики, необходимо е да се сади захарно цвекло, и то масово и такива сортове, които иматъ по-голѣма захарность. И въ случая се прибѣгна пакъ до помощьта на колониститѣ. Известенъ брой отъ колониститѣ, настанени около захарнитѣ фабрики, бѣха задължени да засаждатъ опредѣлено число декари съ захарно цвекло и то съ семе, което имъ се даваше отъ специални инспектори своевременно. Въ този случай не може човѣкъ да не си спомни за всички неуредници въ връзка съ производството на захарь въ България.

---

[1] Производството на захарь е започнало на 1926 г. и е вървѣло както следва: 1926 г. — 573 т., 1927 г. — 5,261 т., 1928 г. — 4,570 т., 1929 г. — 8,161 т., 1930 г. — 13,064 т., 1931 г. — 22,900 т., 1932 г. — 27,531 т., 1933 г. — 65,694 т., 1934 г. — 58,801 т.

Една отъ най-голѣмитѣ фабрики за захарь въ Турция се намира на гара Алполу, тамъ кѫдето се отбива клонътъ на желѣзопѫтната линия къмъ Лозенградъ. Въ връзка съ тази фабрика всѣка година на колониститѣ отъ околноститѣ на града Баба-Ески и особено на колониститѣ отъ с. Кавaклѫ (на югъ отъ Лозенградъ) се предписва да засадятъ точно опредѣлено пространство съ огледъ производството да задоволи капацитета на фабриката. Могатъ ли да се съпротивягъ на това изискване колониститѣ, които дължатъ всичко на държавата и които, ако засѣятъ нѣщо друго, не знаятъ дали ще могатъ да го пласиратъ, но ако засѣятъ цвекло знаятъ, че непременно ще бѫде закупено на достатъчно високи цени отъ агентитѣ на държавната фабрика.

Друга една фабрика, която е отъ грамадно значение за колониститѣ, настанени въ Тракия подъ турска власть, е държавната винарска фабрика въ градъ Родосто (Текиръдагъ на турски). Снабдена съ най-модернитѣ сѫсѫди и машини, съ грамадни складове, управлявана отъ много енергиченъ и преданъ на работата си директоръ, специализиралъ дълги години въ Франция, тази фабрика произвежда строго типизирани вина, които задоволяватъ, заедно съ останалитѣ държавни фабрики въ Турция, цѣлата мѣстната консумация и освенъ това приготвя вина, които се изнасятъ предимно въ скандинавскитѣ страни, къмъ вкуса на които фабриката е пригодила специално своето производство. Изнасянето на виното въ скандинавскитѣ страни, а не въ Германия, има това голѣмо предимство, че износътъ въ севернитѣ страни се заплаща въ свободна и солидна валута, докато износътъ въ Германия става само на компенсационни клирингови начала [1]). За това голѣмо производство е необходимо, обаче, грамадно количество грозде и то отъ точно опредѣлени сортове. Тъкмо затова голѣма частъ отъ колониститѣ отъ околноститѣ на Родосто сѫ били задължени още при настаняването имъ да се занимаватъ съ лозарство, като за цельта имъ сѫ били раздадени безплатно пръчки за засаждане отъ точно опредѣлени изпитани сортове. Плитко нарѣзанитѣ отъ суходолища източни склонове на Текиръ-дагъ и равнитѣ гърбища на Сагърларъ-съртъ на много мѣста сѫ риголовани внимателно и насадени съ лозя на колониститѣ отъ нѣколко нови села, намиращи се на мѣста, които по-рано бѣха съвсемъ пусти лѣтно време, а зиме служиха като пасища за стадата овци, идващи отъ най-различни краища на Балканския полуостровъ, но главно отъ Странджа-планина. Подобни промѣни сѫ станали и въ околноститѣ на селата Бедре, Ески-Полосъ, Залъфъ и Аслиханъ, въ Лозенградско и Узункьоприйско.

---

[1]) До кѫде отива организацията на работата личи отъ обстоятелството, че за да бѫде задоволена нуждата на винарската фабрика отъ бутилки е била основана друга стъкларска фабрика въ Паша-бахче при Цариградъ, която е нагодена да задоволява цѣлата нужда отъ стъкларски произведения въ Турция. Годишното производство е 15 милиона бутилки и 6,000 тона други стъкларски произведения.

Явно е отъ тѣзи нѣколко примѣра, че междуведомствената комисия за вѫтрешната колонизация въ Турция е имала за задача не само да настани колоноиститѣ, но и да имъ обезпечи сигуренъ поминъкъ, което е истински актъ на държавническа мѫдрость и предвидливость, непроявена нито въ Гърция, нито въ България. Въ това отношение тѣзи две страни могатъ да почерпятъ много поуки отъ Турция, къмъ която ще трѣбва да престанемъ да се отнасяме съ онова пренебрежение, съ което се отнасяхме, може би съ право, едно време.

La colonisation intérieure en Turquie

Par Dimitri Jaranoff

Pendant les dernières dizaines d'années beaucoup de changements ont eu lieu dans la composition ethnique de la Péninsule Balkanique. Ils ont permis l'entreprise d'une colonisation systématique qui a eu beaucoup de succès surtout en Turquie. Ici la commission qui s'occupe de la colonisation en question disposait de vastes terrains à coloniser; en même temps sont venus dans un assez long laps de temps consécutivement 767,500 sujets à coloniser, dont 168,000 de la Yougoslavie, 369,500 de la Grèce, 150,000 de la Bulgarie et 80,000 de la Roumanie. De cette considérable masse seulement 525,000 sont Turcs, 82,500 Bulgares-mahométans (ce sont les ainsi dits „pomaks“) 120,000 Serbo-croates mahométans (ce sont les ainsi dits „bosniaks“), 20,000 Grecs-mahométans et 20,000 Tatares. Il est évident qu'une masse de près de 250,000 personnes sera assimilée dans un bref délai par le peuple turc. Cette assimilation sera facilitée grandement par le mode dont on a conduit la colonisation.

Les immigrés qui viennent par chemin de fer sont instalés d'abord dans le „mohacirhane“ („la maison des immigré“) d'Andriannople, ceux qui viennent par mer — dans de bâtiments spéciaux à Constantinople. Ici les immigrés sont enquêtés minutieusement et dès qu'on a constaté qu'ils ne viennent pas de régions où la diminution de l'élément turc n'est pas désirable par le gouvernement turc, les immigrés sont divisés en deux catégories: immigrés libres — „serbes-mohacirler“ et immigrés à coloniser. La première catégorie est constituée par de gens des professions libres et qui ont suffisamment d'argent pour s'occuper eux mêmes de leur sort. Ils s'instalent dans les villes et personne ne s'intéresse pas à eux. Les immigrés de l'autre catégorie sont à la disposition de la commission pour la colonisation intérieure, ils deviennent colonistes.

On a eu le soin d'instaler les colonistes dans les immeubles laissés par les émigrants chrétiens (Grecs, Bulgares, Arméniens et autres), dans d'autres cas on a bâti de nouveaux cartiers dans les anciens villages et rarement dans les villes et on a même fondé des villages tout-à-fait neufs surtout en Thrace. On a de plus distribué gratuitement de la terre arable toujours en quantité suffisante et sous la condition unique que les colonistes respectifs se soumettront aux règlements de la commission qui s'occupe de la conduite du plan économique quinquenal du gouvernement turc. Et on leur a ordonné de planter des vignobles dans les alentours de Rodosto, de la betterave à sucre dans les alentours de Lulé-Burgas, du tabac dans les alentours d'Ak-Hisar etc. Les colonistes étant contreints à obéire, le plan a pu être accompli et à ce point de vue on peut dire qu'un des buts de la colonisation a été réalisé. En général on peut considérer cette colonisation comme très bien effectuée.

La manière dont on a distribué les colonistes a certainement contribué grandement au succès de la colonisation. Après les premiers mauvais résultats (on avait colonisé dans les plaines chaudes de l'Asie Mineure les pomaks des Rhodopes, où ils vivaient dans les villages à 1500 mètres audessus du niveau de la mer), on a eu le soin d'instaler les montagnards dans les montagnes, les habitants des plaines — dans les plaines, et surtout on a eu le soin pour que les colonistes s'occupent dans leur nouvelle patrie avec le métier respectivement avec la culture dont ils se sont occupé antérieurement. Ainsi ce sont les Turcs provenants des plaines de Drama, Cavalla et Xanthi qui s'occupent maintenant de la culture de tabac dans la région de Smyrne et surtout dans les alentours d'Ak-Hisar, où ils ont introduit les mêmes sortes de tabac qu'ils ont cultivés dans leur ancienne patrie; les Turcs provenants de Deli-Orman s'occupent actuellement de l'élevage de chevaux dans les alentours de la ville de Karacabey. Enfin les bosniaks qui sont venus en Turquie non pas comme Turcs mais comme mahométans ont été instalés dans les alentours de la ville de Brousa et même dans la ville même dans laquelle la tradition mahométane est encore assez vivante; pour les bosniaks on a même fait un compromis en leur permettant la pratique des rites religieux en dépit du fait que la religion mahométane n'est pas reconnue officiellement.

Аккоюнскиятъ панаиръ

отъ

Ат. п. Маджаровъ — свещеноикономъ

Настоящата статия е откжсъ отъ неиздадената книга „Дѣдо попъ Владимиръ“ на свещеноикономъ Ат. п. Маджаровъ. Споменитѣ на автора за този панаиръ сж отпреди 40—45 години. Въ сжщность Аккоюнскиятъ панаиръ е представялъ сезоненъ седмиченъ пазаръ, който се е събиралъ на полето между селата Искъръ (Акъкоюнъ), Вѣтрино (Ясж-тепе) и Доброплодно (Елесъфакж). Тѣзи три села се числятъ къмъ Провадийска околия.

Утре, татовото, ще те събудя много рано, още въ тъмно защото ще те заведа на панаира, — каза на Владимира баща му, подиръ като се навечеряха. — Хайде, легни си още сега, че да се наспишъ! . .

Детето отдавна мечтаеше за панаира. То още не бѣ ходило, не бѣше виждало панаиръ и не знаеше, що е то, затова силно се зарадва и покорно отиде да си легне. Но дълго време не заспа: въображението му рисуваше панаира въ най-причудливи форми, докато най-после сънътъ го грабна и понесе на своитѣ пухени криле. . .

* * *

Като остана единъ часъ до разсъмване, отецъ Богданъ стана и взе да стѣга каруцата за пжть. Когато впрегна конетѣ и всичко бѣ вече готово, поржча на жена си да събуди Владимирча. Детето скочи и, полусънливо, взе да се облича. Майка му избърса лицето му съ мокъръ пешкиръ, за да го разведри, цѣлуна го и го качи въ каруцата, пълна съ меко сѣно.

— Хемъ да не заспишъ, моето дете! . .

Баща му бѣше вече седналъ на мѣстото си и взелъ поводитѣ въ ржце. Конетѣ ободрително пръхтѣха, като разбираха, че ще отиватъ на пжть. . .

Развиделяваше се.

Предметитѣ наоколо наченаха да се очертаватъ. Пролѣтната нощь преваляше и наближаваше да се разсъмне.

Попадията разтвори вратника, от. Богданъ се прекръсти и подкара конетѣ. Каруцата съ шумъ излѣзе изъ двора и се понесе по пжтя за къмъ панаира. Конетѣ затичаха и попадията дълго още чуваше шума на дрънколивата талига. . .

* * *

Полусънливиятъ Владимирчо се мжчеше да не заспи. Седѣше задъ баща си въ каруцата, върху мекото сѣно, което го упояваше съ миризмата си, и гледаше въ сдрача наоколо. Ето, че минаха край голѣмата круша срѣдъ поляната, ето, навлѣзоха и въ низката горичка.

Въ своитѣ детски игри дотукъ бѣ идвало детето и познаваше мѣстото. Оттукъ натъй за него всичко бѣ ново

Когато пжтьтъ начена да наваля къмъ Чакмакъ-баиръ, за да прехвърли после тоя ржтъ, Владимирчо зърна въ дѣсно дългия силуетъ на огромния хълмъ Бабукъ, който му се стори цѣла планина. . .

Когато изкачиха Чакмакъ-баиръ, бѣ се почти разсъмнало.

Часъ по часъ бащата се обръщаше къмъ детето:

— Владе, да не заспишъ, татевото! . .

Детето се бѣ вече напълно ободрило и съ любопитство наблюдаваше наоколо.

Като изминаха още около единъ километъръ, от. Богданъ посочи съ камшика напредъ и каза на детето:

— Хе-е-е кжде е панаирътъ! Виждашъ ли онази могила съ кжщичката на върха и отгоре байракъ? Тамъ е панаирътъ.

Владимиръ втренчи погледъ нататъкъ и вече не снемаше очи отъ могилата.

Той едва сега забеляза, че подире имъ идваха още много каруци и че и по другитѣ пжтища отиваха къмъ могилата каруци, ездачи и пешаци. Всичко се стичаше къмъ панаира...

Най-после, ето че наближиха. Детето съ радость забеляза гъмжилото народъ и стотицитѣ каруци, разпрегнати около могилата. Жива глъчка се чуеше откъмъ множеството и заглушаваше шума на каруцата

Отецъ Богданъ, като избра мѣсто между другитѣ каруци, спрѣ талигата, слѣзе и почна да разпрѣга. Владимирчо седѣше неподвиженъ на мѣстото си и наблюдаваше въ захласъ. . .

Слънцето бѣше вече изгрѣло и хвърляше своитѣ огнени шипове върху могилата и знамето на върха й. . .

* * *

Аккоюнскиятъ панаиръ е единствениятъ въ Дели-Ормана. Носи името си отъ близкото село Акъ-коюнъ (Бѣла овца), сега преименувано Искъръ.

Между селата Вѣтрино (Ясж-тепе) и Доброплодно (Елесъ-факж) има две могили. На тия две могили става панаирътъ подредъ: една година при едната, втората година — при другата. Зависѣше отъ това: при коя могила нея година нивитѣ сж угарь.

Панаирътъ се събира всѣка срѣда отъ Великдень до Петровдень, а понѣкога и по-докъсно.

Продавачитѣ на панаира идватъ главно отъ Провадия — най-близкия градъ, но идватъ и отъ Нови-Пазаръ, Шуменъ, Търговище (Е.-Джумая) и др. А купувачи се стичатъ отъ цѣлия Дели-Орманъ: най-малко 40 села си даватъ среща тукъ. . .

* * *

Панаирътъ бързо се оживяваше. Глъчката и врѣвата растѣха отъ минута на минута. . . Скърцаха волски и биволски кола, возещи каменна соль и други стоки, цвилѣха коне, мучеха говеда, дрънкаха звънци отъ овчитѣ и кози стада, провикваха се продавачи да хвалятъ стоката си. . .

Отецъ Богданъ, като разпрегна конетѣ и ги върза отъ две страни на каруцата, за да ядатъ сѣно, поржча на едно момченце, което седѣше въ една съседна каруца, да поглежда и къмъ тѣхната, взе Владимирча за ржка и го поведе да му покаже панаира.

Решиха най-бързо да се изкачатъ на върха на могилата, гдето стоеше интизапската барака, та отвисоко да погледатъ цѣлия панаиръ.

Въ подножието на могилата, околовръстъ, готвачи бѣха изкопали огнище въ баира и на силенъ огънъ варѣха или печаха агнешко месо, бутове и главички. Приятна миризма на печено месо се разнасяше наоколо, на детето лигитѣ потекоха, но нали бѣше срѣда, не му бѣше позволено да яде. Какво ще кажатъ хората: „попско чедо, пъкъ блажи. . .“

Изкачиха се на могилата. Гледката оттамъ бѣше дивна...

Върху едно голѣмо пространство около могилата, изъ самитѣ угарени ниви, се виждаха хиляди разпрегнати каруци и коли. Задъ тѣхъ — стада овци и кози, за продань. На друга страна — коне и кобили, както и рогатъ добитъкъ, — все за продань.

А въ кржга, който заграждаха каруцитѣ, бѣше сжщинскиятъ панаиръ (съ центъръ — могилата).

Детето и бащата слѣзоха тамъ.

Ехъ, Господи! Какво нѣмаше тука?

„Габровци,“ послали рогозки и чулове предъ покрититѣ си съ чергила каруци, предлагаха цѣли купища: ножове, ножици, скурайчета, пестилъ, гаванки (похлупци), вили, крини, бъклици, капаклии икони, калеври и пр. и пр.

Калпакчии — цѣла чаршия... Сергии, пълни съ манифактурни стоки, галантерия, стъкларии и какво ли не... Владимирчо гледаше на всичко съ любопитство. Той позна много моми и момци отъ тѣхното село, когато си купуваха огледалца, треперушки, кундури, калпаци, изобщо, разни труфила...

Имаше и доста кръчми. И колкото наближаваше пладне, толкова шумътъ въ тѣхъ растѣше. Въ нѣкои дори засвириха кавали и гайди и веселието взе да става по-буйно.

Особено оживенъ бѣше панаирътъ при продавачитѣ на земедѣлски сѣчива: сърпове, коси, паламарки и пр.

Но, безспорно, най-оживенъ бѣше тъй наречениятъ „Сęръ-пазаръ“ (говеждиятъ пазаръ). Цигани и турци — джамбази, па имаше и българи такива, мѫчеха се да покажатъ всичкото си изкуство при яздата, както и при стремежа си, какъ да надвикатъ и излъжатъ продавача или купувача при „алъшъ вериша“. Пустиятъ му циганинъ, заспалъ конь да яхнѣше, полудяваше го съ махмузитѣ (шпоритѣ) и съ лютия си камшикъ (бичъ).

Тукъ нѣмаше ни дюгени, ни сергии, а само купчини, купчини добитъкъ, и при всѣка купчина — орлякъ отъ продавачи и купувачи, които се хващаха за рѫце и се мѫчеха да скѫсатъ пазарлъка, като джавкаха и друскаха рѫцетѣ си по такъвъ начинъ, каточели искаха да ги изтръгнатъ — сякашъ имъ бѣха излишни...

И всичкитѣ тия пазарлъци ставаха съ страшна врѣва: каточели се надпреварваха, кой кого ще надвика.

Тълпата бѣше разнородна и разноезична.

Предъ калпакчиитѣ се трупаха българи, а предъ абаджиитѣ — главно турци: тѣ купуваха чешири и аби.

Предъ обущаритѣ (кундураджиитѣ) множеството бѣше смѣсено: и турци и българи.

Владимирчо се почуди, когато дойдоха съ татка си предъ обущарскитѣ сергии: той никога не бѣше виждалъ толкова „кундури,“ чехли, калеври и пр. и пр.

Като си накупиха, каквото още отъ вечерьта си бѣше набелязалъ от. Богданъ, отидоха и при стадата кози, гдето, следъ дълги пазарлъци, свещеникътъ си купи 4 кози съ яренцата (за голѣма радость на детето) и ги повѣри на единъ татаринъ отъ тѣхното село, за да ги закара до вечерьта у дома му (на свещеника).

Когато свършиха и тая работа, станало бѣ обѣдъ.

Отецъ Богданъ попита детето:

— Не огладнѣ ли, татевото? И отиде та купи малко хамсия и маслинки, а отъ дома си имаха хлѣбъ и чесънъ, седнаха на сѣнка до каруцата и сладко — сладко се наобѣдваха... Накрай се подсладиха и съ едно кило череши.

Като купиха и две голѣми буци каменна соль (за добитъка), наченаха да се стѣгатъ за пжть (за връщане).

Много селяни — панаирджии вече си отиваха.

Панаирътъ начена да се разтуря.

* * *

Проточиха се дълги кервани каруци, пешаци и яздачи по различни пжтища за къмъ селата си.

Потегли и от. Богданъ. Предъ него и подире му — множество каруци отъ тѣхно и други села. Когато минаха Чакмакъ-баиръ и наченаха да навалятъ къмъ село, дрънколивитѣ каруци загърмѣха. . .

А когато се наредиха една подиръ друга изъ тѣсния пжть въ низката горичка, конетѣ тръгнаха бавно. Тогава момитѣ отъ много каруци се сгласиха и запѣха като на сватба.

Околното делиорманско население се връщаше отъ панаиръ. . .

Когато стигнаха най-после на селската поляна, каруцитѣ се разпилѣха като орлякъ птици и се спустнаха да се надпреварватъ. . .

Буйнитѣ коне, които хората едва задържаха, хукнаха като аждрахани. . . Ехъ, каква дивна картина! . . Владимирчо за пръвъ пжть виждаше такава кошия. . .

Когато каруцитѣ стигнаха до самото село, спрѣха и пустнаха каруцата на свещеника първа да влѣзе. И тъй, начело съ дѣда попа, селянитѣ се прибираха, съ пѣсни и веселби, отъ панаира. Цѣлото село гръмна отъ шума на каруцитѣ и отъ пѣснитѣ на момитѣ.

Баба попадия чакаше на портата, за да посрещне своитѣ.

Тя цѣлуна детето си и го сне отъ каруцата, а то не можеше да свари, отъ бързина, да разкаже на майка си всичко, каквото бѣ видѣло и какви подаръци и нѣща сж купили. . .

Но най-много се радваше на яренцата, които не следъ много пристигнаха, и детето ги милваше и прегръщаше. . .

La Foire d'Ak-koün

Par Ath. P. Madžarov

Cet article est basé sur les souvenirs du prêtre Madžarov d'il y a 40—45 ans. La foire avait lieu en pleine campagne, près du village d'Ak-koün (nom actuel — Iskar) dans l'arrondissement de Provadia (Bulgarie de NE). Elle était visitée par des habitants de 40—50 villages voisins. En réalité cette foire était un marcher hebdomadaire, qui se réunissait chaque mercredi — depuis Pâques jusqu'au commencement d'juillet.

Пжтуването на Карла XII шведски презъ български земи въ 1713-14 г.

отъ

Иванъ Кр. Стойчевъ

На уважаемия
г. ИВАРЪ СТАФСИНГЪ,
Стокхолмъ.

Голѣмъ е интересътъ, който представятъ сведенията за старитѣ пжтувания презъ нашитѣ земи. Тъкмо това ме накара да изнеса по-рано [1]) събраното за пжтуването на шведския краль Карлъ XII презъ български земи. За това мое избързване имамъ и още единъ мотивъ: въ познатата менъ наша книжнина, пжтуването е съобщено съвсемъ неточно; оттамъ се заблудихъ и азъ въ моята работа „Un voyage de Charles XII de Suède en Bulgarie“ помѣстена презъ 1938 г. въ в. „La Parole bulgare“, макаръ съ оговорка за несигурностьта на описванитѣ факти.

Липсата на чужда книжнина у насъ по това пжтуване е причина да бждатъ допустнати отъ наши автори грѣшки въ означаване на следвания отъ него пжть — главно на идване. Пръвъ българинъ, писалъ по този въпросъ, е Балчо Нейковъ (ржкописъ въ Народната библиотека), който е изследвалъ рода на Стефанъ Караджа въ с. Факия. Той е събралъ сведения по запазени предания. Отъ неговия ржкописъ се е ползувалъ д-ръ С. Табаковъ, който твърди („Опитъ за история на гр. Сливенъ“, с. 461), че Карлъ XII билъ пренесенъ отъ Созополъ до Бендеръ по море. Подобно нѣщо у Нейкова нѣма и е неясно отгде Табаковъ го е взелъ. Това необосновано твърдение повтаря Аврамовъ („Юбилеенъ сборникъ Плиска-Преславъ“, с. 176). Сжщественитѣ грѣшки на Нейкова сж въ твърденията му, че Карлъ е миналъ презъ с. Факия на идване въ Тракия, когато се доказва, че изобщо той не е минавалъ презъ с. Факия, а и да е миналъ, то е могло да стане само на връщане [2])

---

[1]) Трудътъ ми върху връзкитѣ на този краль съ българитѣ е още незавършенъ.

[2]) Отъ ржкописа на Балча Нейковъ сж се ползували за свои цели още проф. А. Теодоровъ-Баланъ, Д-ръ Ив. Велковъ, Конст. Петкановъ и Добри Поповъ, но тѣ не засѣгатъ въпроситѣ отъ географско и етнографско гледище, нито се занимаватъ съ установяване маршрута на Карлъ XII.

Проучвайки книжнината за Карла, убедихъ се, че е доста обширна, особно на шведски. Въ Швеция сѫществува дори и сега особенъ институтъ за проучаване живота и дѣлата на Карла и той редовно издава сборници съ материали. Прѣко или косвено (главно съ помощьта на нашия пълномощенъ министъръ г. Ст. Петровъ — Чомаковъ и бившия български генераленъ консулъ г. Иваръ Страфсингъ въ Стокхолмъ) успѣхъ да се запозная откѫслечно не само съ по-голѣмата часть отъ чуждата книжнина липсваща у насъ, но дори и да получа преписи отъ шведски архиви на стари документи, отнасящи се до преминаване на Карла презъ български земи. Наистина, сѫществени сведения за нашето минало почти липсватъ, но затова пъкъ се установява положително самия маршрутъ на Карла презъ България.

Тъкмо това ще изложа. Понеже източницитѣ сѫ мѫчно достѫпни, ще дамъ не само сведения за следвания пѫть, но и онѣзи, които сѫ отъ етнографски интересъ.

Смѣтамъ за умѣстно да изброя отъ где сѫ почерпани всички тѣзи сведения:

1) Дневникъ на Коxенъ, секретарь на кралската канцелария. Този дневникъ се намира въ Кралската библиотека въ Стокхолмъ съ бележка, че означеното за време отъ 6 февр. до 19 мартъ 1713 г. е отъ чужда рѫка, тъй като презъ тази часть отъ време Кохенъ е билъ пленникъ у татаритѣ.

2) Бележки на Християнъ Гиерта, капралъ отъ кралската гвардия, печатани въ сп. „Historik Tidskrift“ отъ 1898 г.

Гиерта е отбелязалъ минатитѣ селища и за колко часа е изминаванъ пѫтьтъ отъ 6—28 февр., отъ 1—17 мартъ, за 9 априлъ и 3 ноемврий 1713 г., а следъ това отъ 20 септ. до 8 октомврий 1714 г.

3) Приложение къмъ историята на заведващия кралската столова И. Д. Хултманъ.

За интересуващето ни пѫтуване той води бележки отъ 1 февр. до 17 априлъ, сѫщо за 9 априлъ и 3 ноемврий 1713 г., а следъ това отъ 20 септ. до 8 окт. 1714 г.

4) Ballagi Aladar — „Zur Geschihte der Heimkehr Karls XII und des Schwedischen Heeres durch Ungarn“ (Karolinska Förbundet. Årsbok 1931 и 1934).

5) Magharescu, Ch.—Carol XII al istoriei şi Carol XII al realitati“ (Romāna militara № 4—9, 1936 г.)

Най-обширно е използувалъ всички източници Ballagi, но той не е подробенъ въ посокитѣ, които могатъ да ни интересуватъ. Magharescu ни дава подробна скица за пѫтя презъ Румъния и Добруджа, и една обща — за цѣлото пѫтуване.

Въ означаването на населенитѣ пунктове се срѣщатъ голѣми изопачения, но не и особени различия за мѣстата, които сѫ достигани въ даденъ день. Има разлики въ означаване на часоветѣ, употрѣбени за пѫтуване, между Кохена и Гиерта.

Интересно е, че Гиерта бележи „влизане въ България на 21 февр.“ 1), когато Карлъ е на пжть отъ Козлуджа за Провадия; Кохенъ означава за първи пжть на 16 февр.: „минахме равнинитѣ на Варна за с. Голѣмъ Мурфатларъ въ България“; въ единъ листъ по продоволствието на кралската свита, съставенъ въ с. Аджемлеръ на 17 февруарий, е означено, че това добруджанско село е въ Сърбия.

* * *

Познато е, че следъ разбиването на легендарно храбрия Карлъ при Полтава (28 юний 1709 г.) той се установилъ въ гр. Бендеръ (сега Тигина), влизащъ тогава въ турскитѣ предѣли. Приетъ отначало добре и като съюзникъ, по-късно Карлъ станалъ неудобенъ, та билъ поканенъ отъ Султана да си отиде съ честь, придруженъ отъ турска войска и пр. Упоритиятъ Карлъ не желаелъ и, за да отлага заминаването си, предявявалъ на Султана редъ неприемливи условия. Работата стигнала до тамъ, че на 1 февр. 1713 г. турско-татарски войски, подпомогнати отъ български войнигани, обсадили шведския лагеръ при с. Варница (нѣколко клм. отъ гр. Бендеръ) и следъ упоритъ бой (убити 433 турци и 31 шведи), пленили краля.

Въ шведската история този епизодъ има свое особено наименувание — „Бендерския калабалъкъ“; за неговото означаване си служатъ съкратено и досега съ турската дума „калабалъкъ“, позната на всѣки кутуренъ шведецъ и фигурираща въ речницитѣ.

Прочее, заповѣдьта отъ Портата била Карлъ веднага да бжде изпратенъ къмъ Тракия. Шведскитѣ дипломати въ Цариградъ имали сведения, че Карлъ ще бжде отведенъ въ Солунъ и отъ тамъ препратенъ въ Марсилия.

Когато Карлъ превалилъ Балкана, неговитѣ пратеници, сновещи между него, Цариградъ и Одринъ, почватъ да му донасятъ, като гадаятъ, где ще бжде установенъ. Въ единъ документъ отъ 3 мартъ, полученъ въ Карнобатъ, се казва: „Мѣстото, гдето Ваше Величество ще спре около Одринъ, не е известно още; едни казватъ, че ще бжде на 1.5 миля отъ тукъ (Одринъ), въ Акбунаръ 2); други казватъ въ Шедерликъ 3), на разстояние 1.5 миля отъ града. На двetѣ мѣста има султански дворци, гдето ще се направятъ приготовления, за да се укаже на Ваше Величество честь, каквато никога не е указвана до сега тукъ.“

Колебанията на турцитѣ проличаватъ и отъ дългитѣ престоявания на Карла въ Карнобатъ, Ямболъ и Свиленградъ.

---

3) Датитѣ сж по старъ стилъ. За да се получи новъ стилъ, прибавятъ се 11 дни (Ballagi, с. 176).

4) Въ сегашна Турция, около 10 клм. с. з. отъ Одринъ. Споменаваниятъ „Акъ Бунаръ“ на 21 септ. не е нито този, нито сегашното с. ген. Инзово, а — Чомлекъ Акбунаръ.

5) Неустановено отъ менъ.

Най-после се установяватъ на Димотика, първата временна столица на султанитѣ на полуострова. Въ този градъ тогава още били запазени дворцитѣ, които вече служили за заточване на голѣмитѣ държавни сановници. Даже въ 1860 г. С. Филаретовъ пише отъ София на Найденъ Герова: „Зайнелъ паша отива у Димотика на заточение осемь години“. („Архивъ на Н. Геровъ“, кн. II, с. 567, док. 2486).

Пжтуването отъ Бендеръ до Димотика е станало презъ месецъ февруарий—мартъ 1713 г., а отъ Димотика до Русе презъ септ. 1713 г. ст. ст.

Раненъ, боленъ, а най-вече сърдитъ на турцитѣ, Карлъ презъ всичкото време на пжтуването до Димотика се е возилъ въ закрита кола. Всички автори я наричатъ „турска“, безъ да даватъ подробности, освенъ, че била покрита съ червенъ платъ. Само отъ Балча Нейковъ се долавя, че е имала две колела, а отъ другаде, че била теглена отъ три двойки коне.

Колоната на пленения краль се състояла отъ 80—100 души отъ неговата свита, 200 спахии и 100 еничари.

Най-напредъ вървѣли двама паши, следъ тѣхъ 12 души музиканти съ зурли и тжпани; следъ това—кральтъ въ колата, обкржженъ съ часть отъ свитата си, ездеща коне. Турскитѣ войски, съ своитѣ знамена, обкржжавали шведитѣ отъ всички страни и образували опашката на колоната. Тѣзи войски се смѣнявали редовно. Музикантитѣ свирили почти непрекжснато.

За пжтуването на Карла прилагамъ едно разписание, съставено споредъ шведскитѣ източници. Тамъ означавамъ названията на населенитѣ пунктове, тъй както ги намирамъ въ източницитѣ, но въ първата графа ги показвамъ споредъ точнитѣ имъ нови и по-стари имена. За да не се прекжсва, обаче, разказътъ, и за да се помѣстятъ сведения, които не сж за таблицата, пжтуването се излага и въ текста по-долу.

Въ скоби, следъ всѣки пунктъ, означавамъ за колко часа се е стигнало; тамъ, гдето сведенията сж различни, посочвамъ най-голѣмата и най-малката цифра.

Тръгването отъ Бендеръ е станало на 6 февруарий и се е нощувало въ с. Голѣмъ (или старъ) Каушанъ (пжтуване 4 часа).

На 7. нощуване въ с. Татаръ Аасъ (6 ч.); на 8. — въ с. Юшинъ (7 ч.); на 9. — въ с. Кирекъ (6—8 ч.); на 10. — въ гр. Измаилъ (7 ч.).

На 11 февруарий е билъ минатъ Дунава съ голѣма плоскодънна ладия, а се нощувало въ гр. Тулча (4 ч.).

На 12. се нощува въ г. Бабадагъ (6 ч.), гдето се почива и на следния день.

На 14. пристигане въ с. Естеръ (8—9 часа), гдето сжщо се почива и на следния день (недѣля); на 16. нощуване въ с. Мурфатларъ (не Турски М.) (6 ч.); на 17. за 7 часа се стига въ село Аджемлеръ; на 18. пристигане въ с. Карагачъ (4—5 часа); на 19. — гр. Добричъ (5—5·30 ч.), на 20. — Козлуджа, сега Новградецъ (6 часа); на 21 — г. Провадия (4 ч.), гдето се прекарва на 22 февруарий (недѣля).

Следъ минаване г. Варна[6]), на 23. се стига въ с. Кюпрюкьой (сега Раковецъ); на 24 септемврий се тръгва за с. Надъръ (8 ч.). Следвало се по р. Делгодеръ (р. Деледжи дере), пресичана на 59—61 мѣста отъ пжтя. Щомъ пжтьтъ се отдѣлилъ отъ рѣката и поелъ по височини къмъ върха на планината, на нѣкои мѣста той билъ тъй стрьменъ, че три двойки коне не могли да изтеглятъ колата на краля. Принудили се да впрегнатъ биволи, които безъ мжка повлѣкли колата къмъ платото на превала. Тукъ биволитѣ били освободени, а конетѣ пакъ впрегнати.

На 25. кральтъ продължилъ отъ с. Надъръ за гр. Айтосъ (2—2·30 ч.), гдето почивалъ и на 26 число. На 27. продължилъ за гр. Карнобатъ (4 ч.), гдето остава до 5 мартъ вкл. (споредъ други до 4 число).

Спомена се, че следъ преминаването на Стара-планина почва една по-оживена дейность около Карла. Той праща и приема често свои пратеници за и отъ Цариградъ и Одринъ. Това е въ връзка съ въпроситѣ, где ще бжде установенъ и намѣрението на Султана, който ще е билъ въ Одринъ, да се срещне или не съ него. Навѣрно енергичнитѣ протести на Карла, за отношенията къмъ него въ Бендеръ, ще сж накарали Султана да се откаже отъ тази среща, за да не бжде оскърбенъ лично.

Интересно е да се приведе следното кралско писмо, писано на 1 мартъ въ Карнобатъ, факсимиле отъ което притежавамъ:

„Карлъ, по милость Божия краль на Швеция, на Готитѣ и Вандалитѣ, великъ херцогъ на Финландия, херцогъ на Скания, Естония, Ливония, Карелия, на Бременъ и Верденъ, на Щетинъ-Помери, на Кашубия и Венденъ, князъ на Рюгенъ, господарь на Ингрия и Висмаръ, графъ на Палатинъ на Рейнъ въ Бавария, херцогъ на Клеви и Бергенъ.

По наше благоволение и милостивото покровителство на всемогжщия Богъ, на нашия довѣреникъ, полковникъ и извънреденъ пратеникъ.

Ние получихме почтителното ви изложение чрезъ генералъ Понятовски и сме благоволително благодарни отъ постжпкитѣ, които сте направили предъ Двора по поводъ неразумното и нечувано отношение къмъ насъ. Ние изпращаме сега ген. Понятовски обратно, като му дадохме всички необходими сведения за станалото и съ които вие ще трѣбва да си послужите, за да продължите да представяте истинския характеръ на нѣщата.

---

[6]) Така е означено, но е явна грѣшка; искано е да се каже „Варненско".

Ние ви препоржчваме на всемогжщия милостивъ Богъ.

гр. Карнобатъ, *Карлъ.*
1 мартъ 1713 г. фонъ Милернъ

За извънредния пратеникъ Функъ, за да изпълни това, което му съобщи ген. Понятовски.“

На 6 мартъ Карлъ заминалъ за гр. Ямболъ (8 ч.), гдето престоялъ до 8 число вкл. Читательтъ ще забележи, че Карлъ не е следвалъ нѣкои отъ естественитѣ пжтища къмъ Одринъ —Димотика (по р. Тунджа или презъ с. Факия), а почва да се отклонява на западъ, съ цель да не мине презъ Одринъ. Решението за това, каза се вече, не е било на Карла, а на турскитѣ власти.

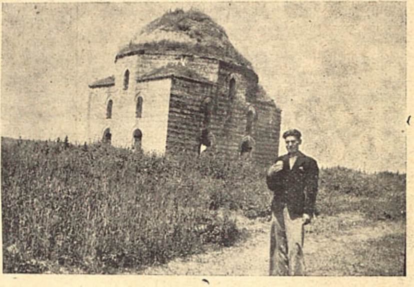

Обр. 1. Джамията Тимурташъ въ с. Демердешъ при Одринъ.
La mosquée Timurtaş dans le village Demerdeş (Région d'Adriannople).

На 9 мартъ кральтъ достигналъ с. Каяджикъ (сега Скалица) (5—6 ч.), на 10. — с. Гердеме (сега Хлѣбово) (5 ч.), на 11. пресѣкълъ гори и пристигналъ въ Свиленградъ (Мустафапаша) (8 ч.), гдето останалъ до 15 мартъ вкл.

На 16. Карлъ миналъ р. Марица по мостъ съ 20 свода и пристигналъ въ с. Комарли (5 ч.) северно отъ Арда. Презъ време на пжтуването презъ този день, отъ лѣво е билъ вижданъ гр. Одринъ.

На 17 мартъ Карлъ миналъ р. Арда съ каикъ и пристигналъ въ гр. Димотика (6 ч.).

Отбелязва се сжщо, че на 9 априлъ с. г. Карлъ се премѣстилъ отъ гр. Димотика въ сарая Тимурташъ. около с. Демердешъ (6 ч.) до Одринъ[7]), а на 3 ноемврий се връща пакъ въ Димотика (6 ч.).

Следъ година и седемь месеци безполезно стоене въ

Турция, която не убедилъ да почне война съ Русия и Полша, а напротивъ, дочакалъ тя да сключи договоръ съ тѣхъ (използувайки настроенията на Карла като заплашване, за да приематъ турскитѣ искания), кральтъ решилъ да си замине за Швеция презъ септемврий 1714 г.

Султанътъ, доволенъ, че се освобождава отъ нежелания гостъ, го изпратилъ тържествено. Колоната се образувала отъ свитата му, 60 коли, 300 коня, около 200 конни спахии, начело съ нѣколко паши.

Къмъ Карла се присъединили, сжщо, много казаци отъ хората на Мазепа и десетина евреи—кредитори отъ Одринъ и Димотика (останали нѣколко години въ Стокхолмъ, докато си получатъ паритѣ, заемани на Карла и придворнитѣ му).

На 20 септемврий колоната потеглила отъ Димотика и нощувала въ Демердешъ (6 ч.).

Около това село, тамъ гдето по-късно бѣше казармата на турско подофицерско училище, се е намиралъ сараятъ на познатия въ историята везиръ Тимурташъ. Днесъ отъ него нѣма следа, та нѣкои сведения, запазени въ шведски източници, не сж лишени отъ интересъ.

Въ „Documents appartenants à l'histoire de Charles XII", събрани отъ Floderus, споредъ бележкитѣ отъ споменатия вече I. D. Hultman, се чете, че Димотика е на 6 шведски мили [8]) отъ сарая Тимурташъ, при Одринъ; а по-нататъкъ:

„Жилището на Негово Величество бѣше една голѣма зала, съ високъ и оваленъ таванъ, украсена навсѣкжде по стенитѣ, по отворитѣ за прозорцитѣ и камината съ позлатени орнаменти и рисунки; съ високи врати, красиво изработени и съ хубави дръжки.

Въ този сарай имаше изобилие отъ стаи за дворцовия маршалъ, за шамбелана, за благородницитѣ, за пасторитѣ и за всички членове на двора, канцелариитѣ и тѣхния персоналъ и прислужницитѣ... Предъ сарая имаше вътшенъ дворъ съ много узрѣли ябълки, смокини и пр., обиколенъ съ дълга и висока стена. Освенъ това, имаше една градина, заобиколена съ ровъ дълъгъ 2500 м., и въ нея се намираха най-хубавитѣ дървета и плодове на земята. Тукъ се намираше, сжщо, едно водно езеро, отъ което едно кржгло колело изкусно черпѣше вода [9]), която единъ човѣкъ, само съ една мотика, можеше да насочва къмъ всички части на градината. Имаше, сжщо, едно дърво, прилично на липа, дебело 7 разтега".

По-нататъкъ пжтьтъ се чертае както е обозначено подолу. Отбелязва се, че дневно и срѣдно сж изминавани по 4 шведски мили (т. е. около 30 клм.).

---

[7]) Селото Демердешъ днесъ, а Демирташъ по-рано, е малко на високо, има хубава вода и сѣнчести дървета. И до сега то служи за лѣтуване на по-заможнитѣ одрински жители.

[8]) Една миля = 7429 м.

[9]) Сигурно старъ, примитивенъ долапъ.

На 21 септемврий се стига с. Чомлекъ Акбунаръ (3·30 ч.) въ Турция; на 22. — с. Малъкъ-дервентъ (сега Лалково) (6 ч.); на 23. — с. Паша-кьой (4 ч.), сега Болярово; а на 24. — с. Башали (5 ч.), сега Първенецъ. До това село Карлъ се съобразявалъ съ заведения отъ придружаващитѣ го паши редъ: за тѣхно лично удобство керванътъ тръгвалъ късно и пжтувалъ презъ горещитѣ часове на деня. Но отъ с. Първенецъ Карлъ поелъ уреждането на пжтуването. За голѣма изненада на пашитѣ, и за още по-голѣмо тѣхно неудоволствие, той наредилъ да се даде сигналъ за тръгване на 25 септемврий въ 1 ч. презъ нощьта. Запалили се огньове, понесли се факли за освѣтяване на пжтя и за 8 часа се стига до с. Комарли (Голое). Много кола се изпочупили по пжтя презъ нощьта, а изморенитѣ паши били крайно удивени да видятъ, че скоро следъ пристигането въ селото, кральтъ отива въ околноститѣ на разходка съ конь. Въ с. Комарли се почива и на 26 число, сигурно за подтѣгане на обоза преди да се навлѣзе въ планината.

Опититѣ, да се разубеди краля отъ неговия начинъ на пжтуване, не успѣли и той билъ прилаганъ чакъ до Русе, макаръ пжтьтъ да билъ лошъ.

На 27. се стига с. Ришъ (6 ч.), на 28. — Преславъ; на 29. — с. Дрѣновецъ (11 ч.), а на 30.— въ гр. Русе (9 ч.), гдето се почива и на 1 октомврий.

На 2 октомврий Карлъ миналъ Дунава при Гюргево, при орждейни поздрави отъ двата брѣга; на 3. почивалъ въ този градъ, а на 4, 5, 6, 7 и 8 пжтувалъ къмъ гр. Питещи, гдето Карлъ остава 16 дни. Следъ това продължилъ инкогнито, само съ единъ офицеръ, и, като изминалъ за 17 дни 2400 клм., на 11 ноемврий с. г. влѣзълъ въ гр. Стралзундъ — последниятъ владѣнъ още отъ него градъ по южния брѣгъ на Балтийско море.[10])

*

Преди да завърша моитѣ бележки, искамъ да подчертая, че трѣбва да се смѣта положително, че Карлъ XII не е посещавалъ с. Факия. Запазенитѣ тамъ спомени за шведски гости, за сватба въ негово присжтствие у Бимбаловци, за подаръци на огърлица и лента, изобразени и върху надгробни плочи, трѣбва да намѣрятъ нови освѣтления въ смисъль, че тѣ, навѣрно, се отнасятъ до нѣкои отъ карловитѣ посланици, които били голѣми сановници.

Чрезъ мѣстни историци, или при нарочно пжтуване изъ околията на Търговище и въ Южна България, може би ще се достигне до нови указания. Не е чудно да се открие и

---

[10]) По пжтуването на Карлъ XII презъ България на връщане за Швеция, въ източницитѣ има една разлика отъ день, която се обяснява съ това, че едни броятъ първия день на тръгване отъ Димотика, а други — отъ Демердешъ; у нѣкои пъкъ е пропустнатъ престоятъ въ Комарли на 26 септемврий, за да се подтегне колоната следъ нощния походъ и преди навлизане въ Чалъкавашкия проходъ.

нѣкоя пѣсень, свързана съ шведскитѣ гости. Зап. генералъ Пападоповъ, който е отъ Шуменъ, ми съобщи, че за минаването на Карла презъ околноститѣ на гр. Търговище, до преди 40 години били запазили спомени у мѣстното население.

Le voyage de Charles XII de Suède aux pays bulgares en 1713—1714

par Iv. Kr. Stoïtchev

Battu à Poltava le 28. VI. 1709 par Pierre le Grand, Charles XII de Suède s'installa à Bender, ville qui entrait alors dans l'Empire turc. Il resta ici jusqu'au février 1713, occupé de différents projets afin de provoquer une guerre contre la Russie. Mais la Haute Porte ne voulait pas faire la guerre avec la Russie. C'est pourquoi Charles XII devait quitter le pays. Comme il refusait de se soumettre de bonne volonté, après un combat, Charles XII tomba aux mains des Turcs, qui l'envoyèrent à la ville de Dimotika, l'ancienne capitale de l'Empire turc en Europe. De Toulča sur le Danube, jusqu'à Dimotika sur la Maritca, Charles XII voyagea à travers les pays bulgares en 1713 et l'année suivante il s'en alla en Suède par Roussé.

Ces voyages et les relations de Charles XII avec les Bulgares ne se trouvent nulle part dans la pauvre littérature bulgare d'alors. C'est à peine qu'avant 60 ans Balčo Neïkov, réchercheur des questions d'histoire locale, avait laissé des notes de ce voyage, basées sur des transmissions orales. Cette unique source bulgare est prise comme authentique par certains auteurs bulgares et c'est pourquoi nous avons dans notre littérature historique certaines inexactitudes sur cette question. L'auteur qui écrit ces lignes y était pris lorsqu'il écrivait son article de 1938 „Un voyage de Charles XII de Suède en Bulgarie".

Basé sur des renseignements de la littérature suédoise et sur des anciennes archives de Stocholm que l'ancien consul général bulgare M-eur Ivar Stafsing lui avait envoyés, l'auteur précise le chemin que Charles XII a passé, selon Bellagi et le journal de Cohen, H. Gierta et Hultmann.

Dans l'appendice l'auteur fixe la feuille de route, jour par jour, des lieux habités par où Charles XII a passé et le temps employé, selon les notes des auteurs mentionnés plus haut. Dans la deuxième colonne l'auteur énumère les véritables nominations des mêmes lieux. Entre paranthèses il a mis les nouveaux noms s'ils ont changé.

L'article a le but de préciser l'itinéraire; il reste à savoir les autres détails du voyage et du séjour de Charles XII aux pays bulgares.

Le travail de l'auteur est dédié à M. Ivar Stafsing.

Приложение №
Appendice № 1

РАЗПИСАНИЕ — FEUILLE DE ROUTE

ЗА ПѪТУВАНЕТО НА ШВЕДСКИЯ КРАЛЬ КАРЛЪ XII ПРЕЗЪ БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВЪ ВЪ 1713/14 г. СПОРЕДЪ:

Дата	Мое изложение, предпоследно и сегашно име (въ скоби)	Ballagi	Kohen	Gierta	Hultman
1713 *февру.*					
6/17 (петъкъ)	(Непровѣрявани отъ менъ, понеже сѫ вънъ отъ България)	Stari Kausany	Eski-Causshan(4	Гол. Kauciahn(4)	Causchian
7/18			As Tatarie (6)	Татарски Ass (6)	Татарско A
8/19			Ysiun (7)	Gussin (7)	Gusein
9/20			Kerit (6)	Georg Kyrek(8)	Görlik
10/21	г. Измаилъ	Ismail	Smail (7)	г. Jsmaell (7)	г. Esmael
11/22	г. Тулча	Tulsca	Tulcia (4)	Tullscia (4)	г. Tulsia
12/23	г. Бабадагъ	Babadag	Babadag (6)	г. Baba (6)	г. Babada
13/24	"	"	"	"	"
14/25	Естеръ	Jsterikoj	г. Jsther (9)	г. Jsther (8)	Ister
15/26 (недѣля)	"	"	"	"	"
16/27	Мурфатларъ	Murfatlar	Bujuk Murvatilar (6)	турски Möravatla (6)	Murwattla
17/28	Ажемларъ	Agemler	Giörle	Gemle (7)	Jammul
18/1	Караагачъ	Karagacs	Kara Agatu	Karatz (5)	Koratz
19/2	г. Добричъ (Пазарджикъ)	Hadz-Ogtu-Pazar	г. Passanschick	Hatziaulo-passereseck (5.30)	г. Hartsiolo shiraski
20/3	Козлуджа (Новградецъ)	Kozludza	Koffluse	Kolosche (6)	Klaski
21/4	Провадия	Provadija	г. Pravadich (4)	г. Bravada (4)	г. Praveda
22/5 (недѣля)	"	"	"	"	"
23/6	Кюпрюкьой (Раковецъ)	Köprüköj	Kyprokny (4)	Kypperkij (4)	Kijpraky
24/7	Надърли (Надъръ)	Nadir-Derbent	Nadrene (8)	Nader-Dervert(8)	Nardervert
25/8	г. Айтосъ	Aitosz (3)	г. Aidos (3)	г. Aijdoss (2½)	Aydos
26/9	"	"	"	"	"
27/10	г. Карнобатъ	Karnobat (4)	г. Karnabad (4)	г. Karnabatt (4)	г. Karnebak
28/11	"	"	"	"	"
мартъ					
1/12	"	"	"	"	"
2/13	"	"	"	"	"
3/14	"	"	"	"	"
4/15	"	"	"	"	"
5/16	г. Ямболъ	Jambol	Jambull (8)	г. Jamboll (8)	г. Jamul
6/17	"	"	"	"	"
7/18	"	"	"	"	"
8/19	"	"	"	"	"
9/20	Каяджикъ (Скалица)	Kajadzsik	Rajanschisk (5)	Kaijgesick (6)	Ketskisch
10/21	Гердеме (Хлѣбово)	Gerdeme	Gerdeme (5)	Gerdeme	Ierdin
11/22	г. Мустафа паша (Свиленградъ)	Mustafa-Pasa Köprü	Mustafa-Kypri-koi (8)	г. Mustafa-Bassa Kiopgrij (8)	г. Mustafa-aga Bashij-Kipriko
12/13	"	"	"	"	"
13/34	"	"	"	"	"
14/25	"	"	"	"	"
15/26	"	"	"	"	"

Дата	Моето изложение (предпоследно и сегашно име (въ скоби)	Ballagi	Kochen	Gierta	Hultmann
16/27	Комарли	Kumarli	Commarlek (5)	Kumarle (6)	Kummare
17/28	г. Димотика	Demotica	Demitocka	г. Demotocka(6)	г. Demotica
априлъ 9/20	Демердешъ	—	—	Demertasse (6)	сарайTimurtasch
ноемврий 3|14	г. Димотика	—	—	г. Demotocka(6)	г. Demotíca
1714 г.		—	—	—	—
септ.		—	—	—	—
20/1	?	—	—	Demertasse (6)	сарайTimurtasch
21 2	Чамлекъ-акбунаръ	Karabonat		Karabonat(3.30)	Akbonev
22|3	Малъкъ дервентъ (Лалково)	Kücsük-Derbend		Kutznick dervent (6)	Kijtsuk Deevat
23/4	Пашакьой (Болярово)	Passa kôj		Bassa kâij (4)	Baskí
24/5	Башали (Първенецъ)	Basali		Backzelij (5)	Basholfe
25/6	Комарево	Kumarova		Kumarova (8)	Komacie
26/7	?	„		Dervent-Sellekva (6)	?
27|8	Ришъ	Cseli Kavak		Eske Stambol (5.30)	Resch
28|9	г. Преславъ	Eszkí Sztambol		?	Eskístamlbul
29/10	Дрѣновецъ	Drjanovec		Dranewítz(11.30)	Dranutske
30/11	г. Русе	Ruszcsuk		г. Russok (9)	Rutskij
окт. 1/12	г. Русе			„	
2/13	г. Гюргево	Gyurgyevo		г. Jurgof	Görgo

ЗАБЕЛЕЖКИ —
1) Пунктоветѣ сж означени точно както сж преписани отъ първоизточницитѣ.
2) Понеже нѣмамъ на ржка шведскитѣ източници, нѣкои прилагателни, съобщени ми на френски, предавамъ на български.
3) Цифрата въ скоби означава числото на употрѣбенитѣ часове за пжть отъ предния пунктъ.
4) Означенитѣ като градове въ съответнитѣ източници, сж отбелязани съ г. предъ съответното название.
5) Датитѣ въ новъ стилъ сж означени въ знаменатель.

Appendice № 2

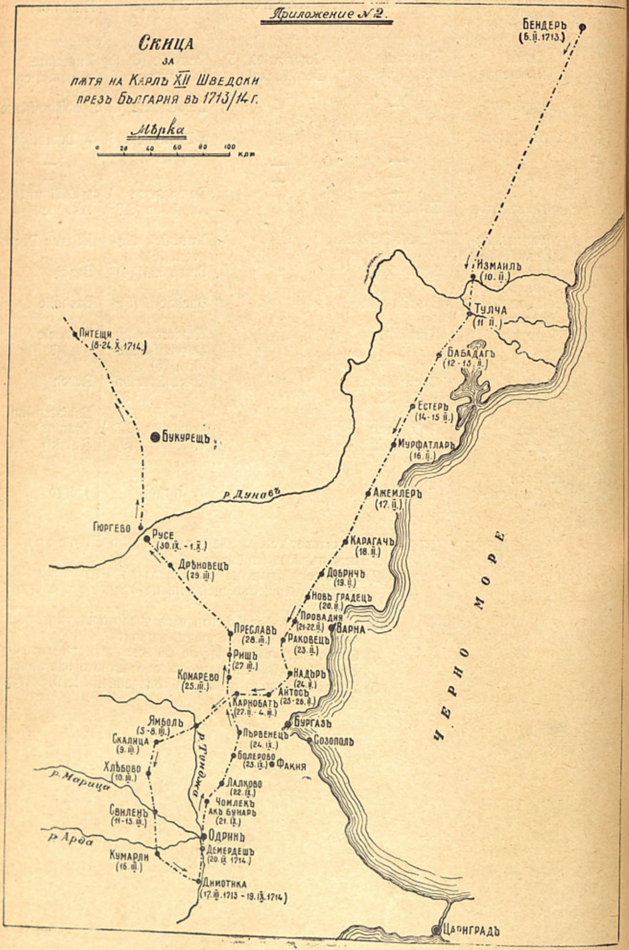
Приложение №2.
Скица
за
пътя на Карлъ XII Шведски
презъ България въ 1713/14 г.
Мърка
0 20 40 60 80 100 клм
Бендеръ (6.II.1713.)
Измаилъ (10.II.)
Тулча (11.II.)
Бабадагъ (12-13.II.)
Естеръ (14-15.II.)
Мурфатларъ (16.II.)
Ажемлеръ (17.II.)
Карагачъ (18.II.)
Добричъ (19.II.)
Новъ Градецъ (20.II.)
Провадия (21-22.II.)
Варна
Раковецъ (23.II.)
Надъръ (24.II.)
Айтосъ (25-26.II.)
Карнобатъ (27.II.-4.III.)
Бургазъ
Созополъ
Черно Море
Питещи (8-24.X.1714.)
Букурещъ
р. Дунавъ
Гюргево
Русе (30.IX.-1.X.)
Дрѣновецъ (29.IX.)
Преславъ (28.IX.)
Ришъ (27.IX.)
Комарево (25.IX.)
Ямболъ (5-8.III.)
Скалица (9.III.)
Хлѣбово (10.III.)
р. Марица
Свиленъ (11-15.III.)
р. Арда
Кумарли (16.III.)
р. Тунджа
Първенецъ (24.IX.)
Болерово (23.IX.)
Факия
Лалково (22.IX.)
Чомлекъ Акъ Бунаръ (21.IX.)
Одринъ
Демердешъ (20.IX.1714.)
Димотика (17.III.1713 - 19.IX.1714)
Цариградъ

Село Князъ-Борисово

Харманлийско

Приносъ къмъ поселищно-географскитѣ изучвания на Тракия

отъ

Тянко Йордановъ

Уводъ

Културнитѣ ландшафти се състоятъ отъ две основни, но различни по произходъ черти — физикогеографски и антропогеографски. Физикогеографскитѣ черти сѫ първични; тѣ сѫ дадени отъ природата и сѫществуватъ преди още човѣкъ да е заселилъ дадената область. Антропогеографскитѣ черти сѫ вторично явление; тѣ сѫ създадени отъ дейностьта на човѣка надъ физикогеографскитѣ елементи. Изучаването на всѣки единъ отъ антропогеографскитѣ факти: селища, пѫтища и стопански използувана земна повръхнина, представя специаленъ дѣлъ отъ общата антропогеография. Тѣ никога не могатъ да бѫдатъ изучени сами по себе си, поотдѣлно, безъ огледъ на останалитѣ черти на ландшафта. Така, изучаването на селищата не може да стане безъ огледъ на физикогеографскитѣ особености на околностьта, на пѫтищата или на обработваната земна площь, защото селищата сѫ до голѣма степень резултатъ на взаимодействието имъ.

Следвайки такъвъ редъ на мисли, при поселищно-географскитѣ изучвания, необходимо е да се спремъ както на физикогеографския характеръ на близката околность на селището, така сѫщо на пѫтищата и на стопанството му. Когато нѣщата се разглеждатъ въ връзка съ пространството, тогава работата ще има повече географски характеръ, защото географията е хорологическа наука, наука която изучава пространственитѣ взаимозависимости между нѣщата отъ мъртвата и жива природа.

Когато се изучи едно селище въ географско отношение, може да се направи заключение, доколко людетѣ сѫ използували природнитѣ условия на близката околность и каква е тѣхната културна степень на развитие. Ето защо, съ право селищата се явяватъ като най-висша проява на културата на единъ народъ.

I. Физикогеографски очеркъ на котловината на рѣка Голѣма

1. *Орография и петрография*

Положение. На лѣвия брѣгъ на рѣка Голѣма, на 22 клм. по шосето ю. з. отъ гр. Харманлий и на 30 клм. по шосето ю. и. отъ гр. Хасково, се намира с. Князъ-Борисово (Корашлий). Отъ далече то прави впечатление на малко селце сгушено въ долината, потънало въ зеленина отъ дървета. Колкото се приближава човѣкъ до него, толкова повече това първо впечатление се промѣня, за да се убедимъ най-после, че това е едно голѣмо село (съ 341 кѫщи и 1830 жители), простнало се по полегатия северенъ склонъ на долината съ 140—150 м. надморска височина.

Котловината, въ която вѣтрилообразно Голѣмата рѣка, притокъ на Марица, събира водитѣ си, се включва между двата клона на Североизточния дѣлъ отъ Източнитѣ Родопи. Южниятъ клонъ, който служи за вододѣлъ между Арда и Голѣма рѣка, съ посока западъ-изтокъ, представя праволинейна планинска верига съ стръмни северни и южни склонове. Той е изграденъ отъ кристалинно-шистни и терциерни материали — туфи и конгломерати. Този дѣлъ на Родопитѣ, поради хубавитѣ дѫбови гори, съ които е покритъ, носи името „Гурѫтѫ“ [1] Най-високиятъ му връхъ — Ибриджикъ достига 602 м. На изтокъ отъ с. Тънково (Соргунли) планинската верига се казва Бештепенска планина [2] съ най-високъ върхъ — Курткьойско тепе (760 м.). Къмъ Свиленградъ тя завършва съ низки хълмове.

Височината Чалъ (395 м.) служи за западна граница на котловината и е вододѣлъ между Голѣма рѣка и Олудере. Тя е изградена отъ старотерциерни варовици и туфи. Многобройнитѣ ѝ кари, шкрапи, малки пещери и околовръсть карстови извори ѝ придаватъ типиченъ мерокарстовъ характеръ. За северна ограда на котловината служи ридътъ Хухла. [3] Това сѫ нѣколко хълма съ широки гърбища, състоящи се изключително отъ кристалинношистни материали — гранитогнайси и гранити, прорѣзани съ кварцови жили. Надъ р. Олудере тѣ завършватъ стръмно, а на ю. и. отъ гр. Харманлии ставатъ много широки, ограждатъ отъ изтокъ котловината на р. Голѣма и се сливатъ съ най-източнитѣ разклонения на Бештепенската планина. Най-високиятъ връхъ на Хухла е чукарестиятъ Сиври-кая (Остъръ камъкъ), който напълно оправдава това си име, тъй като единственъ стърчи високо надъ заплатенитѣ гърбища на околнитѣ хълмове.

---

[1] „Гурѫтѫ“ въ смисъль на горага. Когато населението иска да го посочи като планина, нарича го „Балкана“.

[2] Поради кеттѣ върха въ нея.

[3] На триверстовитѣ руски карти, както и на реамбулиранитѣ български листове, ридътъ Хухла погрѣшно е отбелязанъ като „Хоула.“

Въ тѣзи си граници котловината има форма на елипса, чиято дълга ось има почти западъ-източна посока. Ясно ограничена отъ с. и ю., тя е отворена на изтокъ. За хидрографска ось ѝ служи р. Голѣма, която се влива въ р. Марица надъ с. Любимецъ.

Пространството между „Гуржтж" и р. Голѣма е изпълнено отъ хълмове, имащи почти еднаква височина. Тѣ завършватъ надъ самата рѣка съ 100 м. откосъ. Въ южнитѣ си части сж изградени отъ кристалинни шисти, покрити на мѣста съ дебелъ пластъ отъ полигененъ конгломератъ [1]) съ червена глинеста спойка, който изгражда изцѣло тѣхнитѣ най-северни части. Това е една повръхнина, разпокжсана отъ притоцитѣ на р. Голѣма, чиито долинки въ горнитѣ си части, гдето тѣ сж врѣзани въ кристалиннитѣ шисти (гнайси) — отпорни на ерозията материали, сж тѣсни съ стрѫмни спускове и иматъ младенчески стадий на развитие. Въ долнитѣ си части, поради слабо отпорнитѣ на ерозията скали (конгломерати), тѣ сж широки съ плоски дъна.

Северно отъ долината на р. Голѣма се простира голѣмъ хълмъ съ западъ-източна посока, изграденъ отъ глинестопѣсъчливи и варовикови младотерциери (понтийски) материали. [2]) На северъ той почти се слива съ разклоненията на ридътъ Хухла. На самата граница помежду имъ е село Елена (Джефарче).

Най-голѣмата негативна форма въ тази котловина, отъ особено значение за Князъ Борисово, е долината на р. Голѣма. На 5 клм. ю. з. отъ селото долината се разширява предъ една дебела банка отъ старотерциеренъ варовикъ, който образува тукъ доста обширна алувиална, ливадна 3 м. тераса. [3]) На 2 клм. западно отъ селото долината се оправя на изтокъ, разширява се и въ продължение на цѣли 10 клм. запазва сжщия характеръ. Широка е срѣдно 1—2 клм. а непосрѣдствено подъ с. Кн.-Борисово тя достига максималната си ширина отъ 3 клм. Тази долина има асиметрична форма — стръмни южни и полегати северни склонове. Самата рѣка Голѣма тече непосрѣдствено до южнитѣ склонове. Тази форма, изглежда, се дължи на петрографски причини.

На изтокъ отъ с. с. Иваново и Нова-махла долината преминава въ много тѣсенъ проломъ, издълбанъ въ кристалиннитѣ шисти, които се простиратъ чакъ до р. Марица.

---

[1]) Споредъ проф. Г. Бончевъ — Приносъ къмъ петрографията на Източнитѣ Родопи въ България. Год. Соф. у-тъ, томъ I—II, год. 1904—1905, този конгломератъ е отъ младотерциерна и дилувиална възрасть.

[2]) Срв. петрографската скица въ Г. Бончевъ, пос. съч.

[3]) Тя влиза въ землището (мерата) на с. Князъ-Борисово. Тукъ сж една часть отъ селскитѣ ливади.

2. Климатъ и напояване

Инструментални наблюдения за климата на областьта, която разглеждамъ, нѣма. Ето защо, ще се задоволя съ нѣкои податки, които могатъ да ни дадатъ представа за действителното климатическо положение. Споредъ географското си положение, котловината на р. Голѣма спада въ преходно-срѣдиземноморската климатична область. [1]) Споредъ К. Кировъ границата на тази климатична область минава само на 10 клм. южно отъ Князъ-Борисово. Знае се обаче, че климатическитѣ граници не сж математически линии, а винаги — пояси, малко или повече широки, гдето става постепененъ преходъ на явленията. Ясно е прочее, че котловината, отворена отъ истокъ, ще има климатъ много близъкъ до срѣдиземноморския.

Ето даннитѣ за климата на гр. Харманлий, който е само на 15 клм. въздушна линия с. и. отъ с. Князъ-Борисово.

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1930-37 г. темпер.		1·6^0	2·8^0	8·1^0	14·6^0	18·3^0	22·2^0	25·1^0	24·6^0	19·6^0	14·9^0	8·4^0	3·5^0	Срѣд. годиш. **13·6^0**
надмор. височ.	80													
1900-1937 валежи		37	41	35	38	50	82	41	18	35	51	70	80	561 литри

Отъ тая таблица е ясно, че срѣдната януарска температура е надъ нулата, а срѣдната юлска — около 25^0. Това ни показва, че зимата е доста мека, а лѣтото — чувствително горещо и сухо. Двата максимуми на валежитѣ — зименъ и лѣтенъ, сж най-убедителното доказателство за преходносрѣдиземноморския характеръ на климата. Презъ зимата рѣдко се задържа снѣгъ повече отъ една седмица. Чести сж засухитѣ презъ юлий и августъ, когато повече отъ месецъ почти не вали. Често тѣ (засухитѣ) биватъ прекжсвани отъ поройни дъждове, които доунищожаватъ културитѣ, едва спасили се отъ страшната суша.

Главни вѣтрове сж: студения северенъ Порязъ, който носи снѣгъ, Бѣлиятъ вѣтъръ отъ югъ, който го стапя и Горнякътъ отъ западъ, който изчиства небето отъ облацитѣ.

Наличностьта на долини заградени съ хълмове, е сравнително добро условие за, макаръ и слабо, инверсно състояние на температурнитѣ отношения презъ зимата, при което студения въздухъ се напластява въ дъното на долинитѣ.[1]

---

[1]) Вж. картата приложена къмъ работата на К. Кировъ — Северната граница на Срѣдиземноморското климатично влияние въ Балканския полуостровъ. Изв. Бълг. геогр. д-во, г. II., София 1934 г., стр. 145.

Това се потвърждава отъ факта, че по-чувствителнитѣ къмъ низки температури растения: лозя, бадеми, черници, орѣхи, праскови и др., често измръзватъ по низкитѣ мѣста, а добре се запазватъ по съседнитѣ височинки. Къснитѣ пролѣтни слани понѣкога прѣчатъ на овощкитѣ.

Напояване. Каза се вече, че най-важната отводнителна артерия на разглежданата область е рѣка Голѣма. Тя извира отъ височинитѣ надъ Попово (с. Ходжаларъ), Кърджалийско, приема води отъ нѣколко карстови извора, като минава край височината Чалъ и при с. Князъ-Борисово приема важнитѣ си притоци: Селската рѣка[2] и Кютюкли-дере, които извиратъ отъ Гуржтж. При с. Нова-махла тя навлиза въ тѣсенъ проломъ, презъ който тече до вливането си въ Марица — надъ с. Любимецъ. Тѣ, както и Голѣмата рѣка, иматъ характеръ на полусрѣдиземноморски рѣки, пълноводни сж само презъ зимата и пролѣтьта. Лѣтно време коритата имъ сж изпълнени съ чакъли и пѣсъци и сж почти безъ брѣгове. При дъждъ тѣ бързо прииждатъ, при което водата имъ, влачейки много материалъ, не може да се побере въ малкото си корито, разлива се встрани, причинява пакости по нивитѣ, като ги засипва съ чакълъ и пѣсъкъ, и следъ нѣколко часа се прибира въ коритото, гдето скоро се изгубва въ наносения материалъ. Кой би повѣрвалъ, че тази „заспала“ рѣка, въ коритото на която не тече ни капка вода, само следъ 4—5 часа може да стане широка до 500 м. и дълбока 1—2 м.![3]

Ако може да се говори за нѣкаква полза, която тѣзи рѣки допринасятъ на хората, това сж само едритѣ скални материали (гранито-гнайси), които тѣ свличатъ на 3—5 клм. до селото, отъ кждето хората се надпреварватъ да ги събиратъ.

3. *Почви и растителность*

Хълмоветѣ на югъ отъ с. Князъ Борисово, които сж изградени отъ терциерни конгломерати, сж покрити отъ червениково-глинесто пѣсъчлива, на мѣста дори силно каменлива скелетна почва, много пригодна за тютюнъ, лозя и бостани. На мѣста, гдето се показватъ кристалинни шисти, се срѣща само тънъкъ слой отъ дилувиумъ. Слабонаядениятъ младотерциеренъ хълмъ на северъ отъ селото е застланъ съ черноземновидна почва. Тази последната е по мощна и тлъста въ дъното на долчетата и по-равнитѣ мѣста. Тамъ, гдето наклонътъ е по-голѣмъ, тя изтънява, губи голѣма часть отъ хумуса си и се превръща въ силно варовиково бѣлезникава почва. Този ѝ характеръ се дължи преди всичко на хидроложкитѣ отношения. Черноземътъ въ доловетѣ, заедно съ разширяването на тѣзи последнитѣ къмъ р. Голѣма, заема все по-голѣмо пространство, докато най-после образува една голѣма мантия, която покрива цѣлата долина на р. Голѣма. Тукъ тя е вече сѫщински черноземъ дебелъ 0·20—1·20 м., съ стълбиста цепителность и мицелиеви нишки отъ варовиково вещество. Черноземътъ е много пригоденъ за зърнени храни и памукъ.

---

[1] Нека не се забравя, че долината на р. Голѣма е затворена отъ истокъ.

[2] Името иде не отъ думата село, а отъ сель (тиня), която тя носи.

[3] Преди около 20—30 години тѣзи рѣки сж били много по-пълноводни. Въ тѣхъ се е вѫдила хубава мрѣна, която днесъ е запазена само вър . Голѣма.

Въ най-близко съседство съ рѣката и на югъ отъ нея, черноземътъ е препокритъ отъ глинесто-пѣсъчлива, ситносърнеста, финна, рѣчнонаносна почва. Това е най-плодородната почва въ землището на селото.

Растителната покривка е отъ голѣмо значение за развитието на селищата. Ето защо се налага да се проследи и по-раншното ѝ състояние, когато тя не е била още повлияна отъ вмѣшателството на човѣшката воля. За възстановяването на по-раншното състояние на растителната покривка, проф. R. Gradmann препорѫчва нѣколко начина, отъ които само естествено-историческия може да се приложи въ разглежданата область. По климатичнитѣ си и едафични условия, котловината на р. Голѣма, спада въ тракийската фитогеографска область. Споредъ проф. Н. Стояновъ тя принадлежи къмъ източнородопския или арденски подрайонъ на субмедитеранската фитогеографска область.[1]) По топичнитѣ, климатични и едафични условия à priori може да се заключи за пълната нѣкогашна залесеность на областьта, когато тя не е била още населена. Това се потвърждава и отъ нѣкои обективни данни: многото гори, които и днесъ сѫществуватъ; останки отъ заселени площи, за което свидетелствуватъ и преданията запазени у мѣстното население; и най-после, многобройнитѣ мѣстни имена.[2]) Тѣзи гори не сѫ покривали изцѣло областьта, а поради чисто хидроложкитѣ отношения, се явявало прекѫсване край рѣкитѣ, гдето оптималнитѣ условия, поради високото ниво на подпочвената вода, сѫ били прѣчка за развитието на горага. На това мѣсто се установила ливадна растителность, която твърде много облагодетелствувала първобитния човѣкъ при неговото разпространение. Съ увеличаване на населението, горската растителность е намалявала все повече и повече, за да се запази днесъ само въ мѣста, които сѫ по-недостѫпни и които не могатъ да се използуватъ за ниви. Горитѣ днесъ покриватъ голѣма часть отъ областьта на югъ отъ с. Князъ-Борисово, но сѫ най-добри въ Родопитѣ (Гурѫтѫ). Застѫпени сѫ главно дѫбътъ, габъра, лѣската, дрѣна, драката и др.

---

[1]) Н. Стояновъ — Аклиматизационната проблема въ България. Год. Соф. у-тъ. Агр.-лес. фак., год. IX, 1930—31 г.

[2]) Такива мѣстни имена сѫ: Кара-орманъ (Черна-гора), Чуръ-орманъ, Корията, Синапиаталъка и др.

Отъ културнитѣ растения заслужава да се отбележи биологичния типъ на термофититѣ, т. е. растения, чието развитие се извършва въ течение на единъ вегетационенъ периодъ, при който решаващо значение има лѣтната температура. Такива растения сѫ: памука, сусама, мàка, тютюна, анасона и др., които отлично вирѣятъ тукъ.

II. Антропогеографски отношения

1. Произходъ и развитие на с. Князъ-Борисово

Малката естествено безлесна область край р. Голѣма, презъ новокаменната епоха, поради малкото прѣчки, които е представлявала за първобитния човѣкъ, е привлѣкла тукъ неговитѣ селища. Тилтювската чука на това мѣсто не е проучена отъ специалистъ, но едно по-внимателно разглеждане на стратиграфията ѝ, я издава като селищна могила.¹) Многобройнитѣ кости отъ кучета, елени, коне, свини и пр., размѣсени съ пепелища и множество керамични издѣлия и камени изгладени чукове и брадви, сѫ останки отъ жилището и трапезата на този далеченъ нашъ прадѣдъ.

Какво е станало съ поселищнитѣ отношения въ тази область по-късно, на какви промѣни сѫ били подложени тѣ, не е известно. Като крайгранична область презъ Първото и Второто българско царство, тя ще да е била рѣдко населена. Нито въ старитѣ карти, нито пъкъ въ литературата е отбелязано нѣщо по този въпросъ. Нищо не съобщаватъ сѫщо пѫтешественицитѣ и първитѣ изследователи на Балканския полуостровъ, тъй като долината на р. Голѣма се намира между р. р. Арда и Олу-дере, по долинитѣ на които сѫ минали повечето отъ тѣхъ. Несторътъ на балканологията — Ami Boué, презъ 1838 г. я заобикаля отъ северъ по долинитѣ на р. р. Марица и Олу-дере.²) A. Viquesnel въ срѣдата на миналия вѣкъ миналъ по долината на р. Арда, пише за селата Горскаполяна (Кой-аланъ), Южно Сѫдиево (Каджкьой), Силенъ (Куваткьой) — всички Харманлийско, но за долината на нашата рѣка нищо не се споменува.³) Той я заобикаля и отъ северъ и западъ по долината на р. Олу-дере, която нарича Oglouderé.⁴)

---

¹) Чуки се наричатъ тукъ могилитѣ (tumuli).

²) Ami Boué: Itinéraires dans la Turquie d'Europe. Paris, 1862.

³) A. Viquesnel. Voyage dans la Turquie d'Europe. Paris — 1868. т. II. стр. 175.

⁴) A. Viquesnel. — Пакъ тамъ, стр. 280.

Всичко, което ще бѫде изложено по-долу за произхода и развитието на с. Князъ-Борисово, поради отсѫтствие на исторически сведения, е съставено възъ основа на редица предания, които съмъ се старалъ да предамъ въ тѣхната историческа достовѣрность. Въ това отношение на широко съмъ се ползвалъ отъ разказитѣ на дѣдо ми Йорданъ Дѣлчевъ (76 г.), които той възприелъ отъ дѣда си.

Известно е, че въ първитѣ години на турското робство, не всички области отъ българскитѣ земи сѫ били заселени отъ турцитѣ. Това става по-късно, когато турскитѣ завоювания въ Европа силно намалѣли. Тогава тѣ изтикали българското население по планинитѣ, а заели равнинитѣ. Такава е сѫдбата и на долината на р. Голѣма. Къмъ края на XVII. в. турцитѣ се настанили въ нея като изтикали българитѣ по съседнитѣ височини. Турцитѣ образували три махали — две въ юртищата и една на мѣстото на българско селище, при Тилтювската могила.[1] На тѣзи мѣста и днесъ има останки отъ селища — сгурии, парчета отъ керамични издѣлия, зидове и др. Гробищата имъ се помнятъ отъ нѣкои стари хора.[2] Мѣстностьта северно отъ Тилтювската могила и днесъ се казва Гро́бцето, при все, че нѣма нито следа отъ гробище. На това мѣсто сѫ били гробищата на българитѣ, а после и на турцитѣ.

Изтиканитѣ българи се заселили на три махали срѣдъ горитѣ на височината „Бѣлата пръсь“, гдето образували малки трѣбища. По тѣзи мѣста още личатъ останки отъ селища — зидове, згурии, гърнета и др. Много е вѣроятно българитѣ (далечнитѣ князборисовци) да сѫ се задържали тукъ за по-дълго време[3]), като обработвали нивитѣ си само по височинитѣ). Животътъ имъ протекалъ само въ враждебни отношения съ турцитѣ, които често ги ограбвали. Най-после, чашата на търпението прелѣла. Князборисовци убили (погубили) единъ отъ турцитѣ, когато той дошълъ да граби и безчести[4]). Съ това българитѣ само си напакостили, защото турцитѣ станали още по-свирепи — принудили българитѣ да напуснатъ селищата си. Една часть (едната махала) отъ тѣхъ се заселила въ близкото селце Тънково (Индже-кьой), а останалитѣ отишли въ Одринско, като преживѣли нѣколко години въ с. Марашъ. Отъ тамъ тѣ се върнали къмъ старото си селище, като намѣрили убѣжище при деребея — турски феодалъ, който владѣелъ землищата на днешнитѣ села: Князъ-Борисово, Болярски изворъ и Елена, и ималъ седалище въ турската махала при Тилтювската могила. Той обещалъ да ги пази отъ турцитѣ, при условие, че ще му слугуватъ и обработватъ земитѣ. Князборисовци се заселили въ Хоръ-ери (близу до бея), като продължили да обработватъ нивитѣ си около Бѣлата пръсть и Харманчето. 1) Така тѣ наново заживѣли заседналъ животъ (къмъ 1730 г.) и образували малко селце отъ около 10 кѫщи. Тѣхнитѣ гробища днесъ сѫ гробищата на с. Болярски изворъ. Беятъ имъ разрешилъ да сѣкатъ дърва отъ гората ю. з. отъ Хоръ-ери, която днесъ е частно владение на жители на Князъ-Борисово.

---

[1] Вижъ приложената скица.

[2] Отъ гробищата въ юртищата сѫ били пренесени много камъни за постройка на кѫщи въ с. Кн Борисово (около 1870 г.).

[3] Отъ гробищата имъ билъ пренесенъ скаленъ материалъ, който послужилъ за основа на камбанарията на с. Кн. Борисово, строена презъ 1892 г. Мѣстото кѫдето е ставала вършитбата, днесъ се казва „Харманчето“.

[4] Долътъ кѫдето е станало погубването се казва „Губана“.

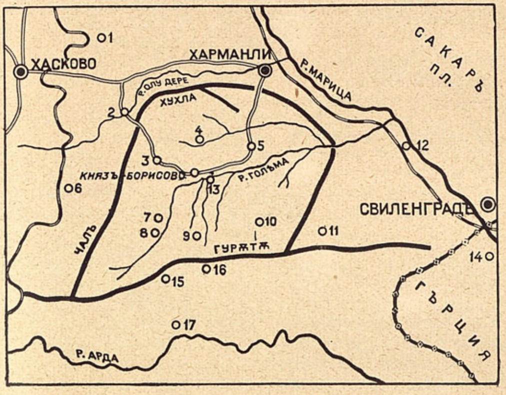

1. Узунджово, 2. Динево, 3. Криво поле, 4. Елена, 5. Иваново, 6. Книжовникъ, 7. Голѣмъ-изворъ, 8. Долно-Ботево, 9. Тонково, 10. Върбово, 11. Малко-Градище, 12. Любимецъ, 13. Болярски-изворъ, 14. Чирменъ, 15. Силенъ, 16. Южно-Сѫдиево, 17. Долно-Черковище.

Деребеятъ ималъ обширни владения, които раздѣлилъ на тримата си синове. На Джеферъ-бея той далъ северната часть, кѫдето този последниятъ основалъ с. Джефарче (Елена). На Грошъ-бея далъ западната половина, а най-малкия синъ оставилъ при себе си. Грошъ бей основалъ (около 1750 г.) село край голѣми брѣстове на лѣвия брѣгъ на р. Голѣма, кѫдето днесъ е горната махала на с. Кн. Борисово. То привлѣкло турцитѣ отъ Юртищата и се развило като чисто тур-

---

1) Вж. втората скица.

ско селище съ гробище на 2 клм. северно отъ селото. Тѣ били запазени до началото на XX. вѣкъ. Днесъ мѣстото се казва „Турскитѣ гробища“.

Князборисовци отъ Хоръ-ери, за да се приближатъ до имотитѣ си около Харманчето и Бѣлата пръсть, измолили отъ деребея да имъ позволи да се заселятъ край селото на Грошъ-бея, за да му помагатъ и обработватъ по-лесно нивитѣ си. Това се улеснило отъ факта, че на Грошъ-бея му били необходими слуги—българи, съ които билъ свикналъ още при баща си. По такъвъ начинъ, по-голѣмата часть отъ селцето отъ Хоръ-ери (около 15 кѫщи) се заселила срещу селото на Грошъ-бея, обработвали имотитѣ си и продължили да погребватъ мъртвитѣ въ гробищата си при Хоръ-ери. Колко време живѣли така, не е известно. Нѣколкото стари черници, единъ старъ кладенецъ и останки отъ зидове ни подсказватъ, че наистина тукъ е имало селище. То, обаче, не се помнѣло и отъ дѣдото на дѣдо Йорданъ (т. е. къмъ началото на XIX в.). Това мѣсто се нарича „Срéщната махала“.

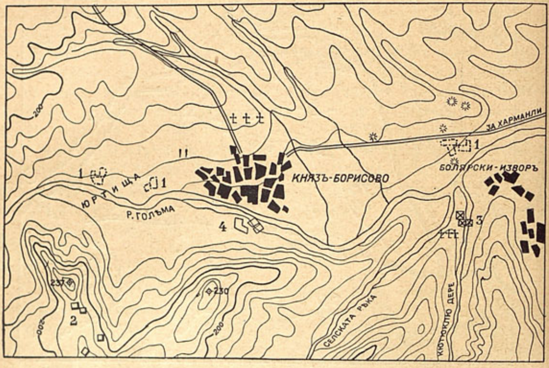

1. Изчезнали турски махали. 2. Изчезнали български махали на Бѣлата пръсть. 3. Изчезналото селище при Хоръ-ери. 4. „Срещната махала“.

Презъ чумавитѣ времена къмъ края на XVIII. в., турцитѣ, поради закоравѣлия имъ фатализъмъ, много скоро станали жертва на тази напасть. Останали само десетина кѫщи, които не могли повече да живѣятъ тамъ, защото ужъ се сбѫднало едно заклинание противъ тѣхъ, продали имотитѣ си на българитѣ (князборисовци) отъ близката махала и се изселили отъ тамъ[1]). Тѣ основали малко селце на 7 клм. въ северозападна посока. Най-напредъ била построена кѫща на една мома (къзъ на турски), та нарекли селото Късъ-махле, което правилно е преименувано на Моминово. По такъвъ начинъ, следъ като българитѣ били изтикани отъ плодородната долина, поживѣли на Бѣлата пръсть, Одринско, Хоръ-еди, докато най-после пакъ се настанили въ нея. Селото на Грошъбея било наречено Грошлии, Крошлии, Корашлии. Корашлийци (българитѣ) продължили да погребватъ мъртвитѣ въ гробищата при Хоръ-ери, чакъ до срѣдата на XIX. в. Днесъ гробищата имъ сѫ северно отъ селото.

---

[1]) Продали ги срещу добитъкъ, кола и посѫдина.

Селището на деребея имало сѫщата сѫдба. Останалитѣ тамъ малко българи основали ново село, непосрѣдствено до турското. То се казваше до скоро Бей-бунаръ[1]), сега е преименувано — Болярски изворъ.

Още на селото Хоръ-ери, при князборисовци дошли нѣколко рода отъ селата Долно Черковище (Алемдеръ) и Южно-Сѫдиево (Каджкьой) Харманлийско, които заедно, първи заселили с. Крошлии (Грошлии). Най-старата часть отъ селото днесъ се очертава съ голѣма махала отъ родове — все отъ Алемдеръ.

Презъ първата половина на XIX. в. въ Корашлии сѫ дошли преселници-българи отъ турскитѣ чифлици на селата Криво-поле (Ирабасъ) и Книжовникъ (Идебикъ), Хасковско. По силата на традицията, голѣма часть отъ тѣхъ и до днесъ сѫ запазили нѣкогашнитѣ си кумици и кумове отъ с. Криво-поле.

Въ навечерието на Освобождението тукъ се заселили и две български кѫщи отъ с. Добриново (Янинско). Тѣ носятъ прозвището „арнаути". Отъ Солунъ по море тия „арнаути" слизали по брѣговетѣ на Тракия (Деде-Агачъ, Цариградъ, Бургасъ). Отначало обикаляли на групи само отъ мѫже за печалба (търговия съ тютюнъ, памукъ и най-вече сусамъ и сусамово масло). Били майстори при приготовлението на сусамово масло (шарланъ) чрезъ „яхни". Като търговци се замогнали и най-после се преселили съ семействата си (преселници отъ Янинско имало много пръснати изъ цѣла Тракия). Съ развитието на търговията, тѣ се прибиратъ въ градоветѣ. Много отъ голѣмитѣ търговци на тютюнъ въ Хасково сѫ такива „арнаути". Сами тѣ не се наричатъ така, това име имъ е обидно.

Следъ Освобождението, този край билъ често посещаванъ отъ занаятчии: шивачи и зидари изъ Райково и Смолянъ (Пашмакли). Нѣкои отъ тѣхъ сѫ заседнали окончателно. И до днесъ шивачътъ въ селото, както и въ много села въ Хасковско, е смолянецъ (пашмаклиецъ). Презъ 1914 г. въ Князъ-Борисово се заселили и 4 кѫщи отъ Деде-Агачъ. Останалата часть отъ населението на селото се е насъбрала постепенно отъ околнитѣ села. Презъ робството въ селото е имало само 2—3 кѫщи турци, които събирали данъцитѣ. Съ тѣхъ българитѣ живѣели добре.

---

[1]) Казва се още Ени-махле (Нова-махла).

Родова таблица

РОДЪ	Брой на кѫщитѣ	Произходъ	Забележка
1. Тилтювци	6	староселци	
2. Копаковци	4	„	
3. Кангалджиеви	5	„	
4. Митошевци	4	„	
5. Шепшагови	6	„	
6. Сурчугови	1	„	
7. Курназовци	4	„	
8. п. Панайотови	8	„	
9. Трандювци	2	„	
10. Тодорчовци	4	„	
11. Димчовци	3	„	
12. Маразовци	5	„	
13. Шишковци	14	с. Южно Сѫдиево, Харм.	прес. къмъ края на XVIIIв.
14. Кьосьови	1	„	„
15. Карапачовци	11	„	„
16. Тиминевци	13	с.ДолноЧерковище,Харм.	прес къмъ ср. на XVIII. в.
17. Пизаловци	2	„	„
18. Пенковци	3	„	„
19. Перченовци	4	„	„
20. Спилковци	5	„	„
21. Скерловци	8	„	„
22. Живакови	1	„	
23. Гюргакевци	8	Одринъ	
24. Мантовци	1	„	
25. Пульови	3	„	
26. Чакъровци	8	с. Криво-поле — Хасков.	прес. въ начал. на XIX. в.
27. Гинеджикови	2	„	„
28. Калови	2	„	„
29. Дечкови	3	с. Книжовникъ — Хасков.	„
30. Найдюви	2	Симеоновградъ	„
31. Московци	8	Москва—Русия (? Бел. Р.)	прес. въ края на XVIII. в.
32. Шоповци	5	Шоплука	началото на XIX. в.
33. Арнаутитѣ	2	с. Добриново	преди Освобождението
34. Масторови	2	Райково	„
35. Кирякови	2	„	„
36. Боботанови	1	„	1928 год.
37. Терзиеви	1	с. Дог.-Хисаръ, Д.-агачко	1914 год.
38. Чекъра	1	с. Ени-кьой, Деде-агачко	1913 год.

III. Стопанско-географски отношения

Отъ разглеждането на тия отношения, ще стане ясно до каква степень населението на селото е могло да използува природнитѣ условия на близката околность, на землището си, и какъ това използуване се е отразило върху физиономията на селото.

Отъ около 35,000 декари землище кржгло 20,000 декара сж обработваема площь. Презъ 1937 г. тѣ сж били разпредѣлени по притежание така:

до 50	дек.	притежаватъ 187	домакинства
отъ 50—100	„	„ 143	„
надъ 100	„	„ 11	„
		Всичко: 341	

Обработването на земята става по примитивенъ начинъ — чрезъ дървени рала. Плуговетѣ сж далечъ недостатъчни — 341 домакинства разполагатъ съ само 80 плуга!.. Вършитбата на житото се извършва съ примитивна диканя, а отдѣлянето на сламата отъ зърното — съ вѣялки (260 на брой) и направо на вѣтъра. Отъ всичко това е ясно, колко много има още да се желае за подобрение на земедѣлската техника на с. Князъ-Борисово.

Почти всички ниви се използуватъ за произвеждане на зърнени храни, което става обикновено въ двуполна система. Една година се засѣватъ съ зимни посѣви, а следващата — съ лѣтни: царевица, тютюнъ, памукъ, варива и др. Най-добри резултати даватъ тлъститѣ черноземни и рѣчно-наносни почви въ долинитѣ на р. р. Голѣма, Селска и Кютюклюдере. Презъ лѣтото ландшафтътъ е чудно красивъ. Непосрѣдствено до рѣката, очертана отъ величествена редица островърхи тополи, се зеленѣятъ ливадитѣ съ много черничеви градини; встрани отъ тѣхъ се простналъ широкъ поясъ тъмно-зелени царевици, задъ който се вълнуватъ злато-жълти житни ниви. Зърненитѣ храни почти задоволяватъ нуждитѣ на населението. Сѣятъ се мѣстни сортове: червенка (казълджа), бѣлакласица, караманка и нови сортове жито. Царевицата, ръжьта и ечмикътъ се употрѣбяватъ главно за храна на добитъка.

Отъ индустриалнитѣ растения най-голѣмо значение има тютюнътъ. Той заема червеникавитѣ, каменливи скелетни почви по хълмоветѣ южно отъ селото и е отъ добро качество — сортъ баши бали. До 1930 год., когато тютюнътъ имаше добра цена (50—80 лв. кгр.), всѣко домакинство получаваше годишно отъ 10,000 до 30,000 лв. Днесъ, въпрѣки низката му цена (10—30 лв. за 1937 г., 15—35 лв. за 1938 г.), населението продължава да го произвежда, защото, все пакъ, това е единственото срѣдство, което ги снабдява съ пари, за да си изплатятъ данъцитѣ и да си набавятъ малко нѣща отъ първа необходимость. Срѣдното му годишно количество за 1934—1938 г. е около 100,000 кгр. отъ 900 декара засадена площь.

Напоследъкъ се засили твърде много производството на памука. Презъ 1938 г., следъ като сж били задоволени нуждитѣ на населението, мѣстната кооперация е изнесла 15,723 кгр. памукъ. Тлъститѣ черноземни и рѣчно-наносни почви и топлото лѣто сѫ отлични условия за вирѣенето му. Прѣчка сѫ продължителнитѣ лѣтни засушавания. При наличностьта на силната слънчева свѣтлина и високата температура презъ лѣтото, като се прибави необходимото количество влага (чрезъ поливане), се получаватъ почти екваториални условия, при които добивътъ отъ декаръ възлиза до 200 кгр. памукъ [1]).

До преди 5—6 години голѣмо разпространение имаше сусамътъ, но сега той се решително замѣства отъ слънчогледа, поради лесната обработка на последния. Произвежда се и захарна метла, отъ която добиватъ петмезъ (маджунъ).

Князъ-Борисово е най-лозарското село въ Харманлийска околия. Старитѣ мѣстни лозя сѫ били унищожени отъ филоксерата къмъ 1900 год. Отъ 1922 год. тѣ сѫ възстановени съ нови, американски лози, които заематъ 520 декара. Намиратъ се южно отъ селото по хълмъ, чиято почва мѫчно може да се използува за други култури. Инверсното състояние на температурнитѣ отношения презъ зимата ги предпазва отъ измръзване. По-важни сортове грозде сѫ: памидъ, болгаръ (афузъ-али), димятъ, шевка и резикия. Понѣкога захарностьта на памида достига до 22%. Въ селото има петь разсадника за производство на облагороденъ лозовъ материалъ, които сѫваженъ факторъ за развитието на лозарството въ цѣлата околность. Вино и грозде се изнасятъ въ гр. Харманлии.

Зеленчукопроизводството не е развито, при все че сѫществуватъ отлични условия за него. Селото се обслужва отъ 10—15 декара лошостопанисвани (5 на брой) зеленчукови градини, които не задоволяватъ даже и 1/5 отъ нуждитѣ на населението. Доставятъ се зеленчуци отъ Хасково и с. Раковски.

Откъмъ гори с. Князъ-Борисово е добре поставено. Тѣ заематъ хълмоветѣ на западъ и югъ отъ селото като сѫ се пазили най-добре по тѣхнитѣ стръмни склонове, които не могатъ да се използуватъ за ниви. Обаче, най-добре сѫ тѣ въ Гурѫтѫ, отъ кѫдето се сѣче и строителенъ дѫбовъ материалъ. Горитѣ сѫ дѫбови и заематъ около 13,000 декара. Прави се износъ на дърва за горене въ Хасково. [2])

За скотовъдство нѣма добри условия. Зърненитѣ храни сѫ малко, а и пасищата сѫ сочни само презъ пролѣтьта и началото на лѣтото. Изкуственитѣ ливади сѫ 1000 дек. Скотовъдството е като допълнение на земедѣлието. Воловетѣ и биволитѣ биватъ измѣствани отъ крави и биволици. Всѣко домакинство, освенъ едрия рогатъ добитъкъ, има непремѣнно и конь или магаре, които сѫ отъ голѣма необходимость при беритбата (превозването) на тютюна, която става презъ юлий и августъ едновременно съ вършитбата на житото, гдето е заетъ едриятъ рогатъ добитъкъ.

---

[1]) Обикновено отъ декаръ се получава 60—80 кгр.

[2]) По подножието на Гурѫтѫ сѫ разположени нѣколко селца — Тънково (Инджекьой), Върбово (Соргунлий) и Орѣшецъ (Козлуджа), чието население се занимава главно съ дърварство. Продаватъ дърва за горене въ гр. Харманлии и Хасково.

Данни за скотовъдството за 1938 год.

овци	коне	магарета	волове	крави	телета	биволи	биволици	малачета
2790	118	212	308	246	172	17	150	70

Цененъ занаятъ е бубарството. Произвеждатъ се годишно около 9000 кгр. пашкули, за които се използватъ 230 декара черничеви градини (бахчи). Въ селото има трима греньори, които съ бубено семе продоволствуватъ селата въ Хасковско, даже и Борисовградско. ¹)

Пжтища и търговия

Нуждата да се достигне до всички части на землището, колкото се може по-бързо, е наложило да се образуватъ многобройни коларски пжтища. Така селото се явява като центъръ на самостоятелна пжтна мрежа, която обслужва стопанскитѣ нужди на населението. Най-важни сж, обаче, дветѣ хубави второкласни шосета, които свързватъ селото съ гр. Хасково (30 клм.) и гр. Харманлий (22 клм.). Съ околнитѣ села го свързватъ меки междуселски пжтища.

До Освобождението цѣлата търговска размѣна е ставала на прочутия Узунджовски панаиръ (на 35 клм. с. з. посока). Тамъ се е купувало всичко необходимо за презъ цѣлата година. Днесъ Князъ-Борисово е въ оживени търговски връзки съ гр. Хасково и гр. Харманлии, кждето се изнася: тютюнъ, пашкули, дърва, масло, грозде и вино. Тѣ се особено много оживяватъ на пролѣть, когато се изплаща тютюнътъ. Дълги върволици отъ коли, натоварени съ пасталенъ тютюнъ, отиватъ въ Хасково ²). Въ Харманлии се изнася по-малко тютюнъ. Съ полученитѣ пари отъ тютюна се купува гась и соль почти за презъ цѣлата година и по традиция — нѣколко чифта обуща ³). Въ Харманлии е сигурниятъ пазаръ на гроздето, виното и пашкулитѣ.

За търговията на с. Князъ-Борисово сж отъ голѣмо значение околнитѣ панаири. Така, на панаира на с. Елена (на 4 клм.) на 11—13. VII. и на този въ с. Долно-Ботево (на 10 клм.) на 1. и 2. VIII, става голѣма размѣна на добитъкъ⁴). Най-важенъ въ това отношение е панаирътъ въ гр. Хасково (въ началото на септемврий) ⁵. Тамъ отива едва ли не цѣлото село. Каратъ

---

¹) Къмъ 1860 г. французи отглеждали тукъ незаразено съ болестьта пебрина бубено семе и го изпращали въ Франция.

²) Всѣки стопанинъ съ своята кола кара тютюна въ града.

³) Обущата сж като награда за производителитѣ на тютюна.

⁴) Пазаритѣ на добитъкъ се наричатъ елйя.

⁵) „Хасковската елйя“.

по кола дърва за горене и правятъ голѣма размѣна на добитъкъ. По традиция отъ тамъ се купува чушки и зеле за туршия. ¹)

Отъ 1930 год. важна търговска роля играе и мѣстната кооперация, която продоволствува съ бакалски стоки едва ли не цѣлото село. Тя изнася памука и пашкулитѣ.

VI. Типъ и физиономия на с. Князъ-Борисово

Отъ направения прегледъ за произхода и развитието на селото, е ясно, че неговото положение въ долината е продиктувано отъ два вида причини — физикогеографски и антропогеографски (политически), отъ които първитѣ сж изиграли важна, даже решаваща роля. Долината, съ плодородната си почва и лесния начинъ на съобщения, привлѣкла човѣка още отъ новокаменната епоха, въпрѣки многократната превратность на сждбата, го е задържала и до день днешенъ. Съ идването на турцитѣ сж били нарушени тѣзи нормални условия за селищата на българитѣ (за турцитѣ — тѣ си били въ сила). Развивайки се вече при ненормални условия, селището се мѣстило по съседнитѣ височини. Съ изчезването на турцитѣ, то веднага слиза пакъ въ долината.

Въ началото на XIX. в. с. Корашлии било малко селце — 20—30 кжщи, но после бързо нараства, за да има днесъ 1930 жители. По типъ то е събрано селище. Нарастването му става въ посока северно отъ р. Голѣма, която като приижда, разлива се и причинява отмѣстване на кжщитѣ стоящи близу до коритото й. Селото е вече въ доста напредналъ стадий на развитие. Това нѣщо личи по, макаръ и слабо изразения му, скаровиденъ типъ, който е единъ отъ най-висшитѣ форми на събранитѣ селища.

Посоката на нарастването му личи по голѣмината на дворетѣ и гжстотата на кжщитѣ. Докато въ южната часть на селото дворетѣ сж малки, кжщитѣ съвсемъ близко една до друга; въ северната му часть, на кждето то расте, става едно уголѣмяване на дворетѣ и разредяване на кжщитѣ. Тази гжстота на кжщитѣ не е продиктувана отъ морфоложкитѣ особености на мѣстностьта, а е плодъ на чисто антропогеографски причини. Първоначално голѣмитѣ дворе, при увеличаване на населението, сж се подѣляли между братята, докато се получатъ сегашнитѣ съвсемъ малки дворове. Все пакъ, колкото и малки да сж тѣ, въ тѣхъ се намира мѣсто за всички необходими постройки на стопанина. Въ дъното на двора е едноетажната кжща; до нея сж наредени: навесътъ (салмà), плѣвникътъ, оборътъ, курникътъ

---

¹) Чушкитѣ и зелето сж отъ гара Раковски.

и кочината.[1] Тѣ всички сж направени въ основитѣ отъ камъни (гнайси), подъ които сж изградени съ кирпичъ. Покрити сж съ керемиди. Само на нѣкои кжщи лицевата страна е измазана съ варь. Улицитѣ, както на всички села изъ Горна Тракия, сж оформени отъ кирпиченитѣ стени на дворовет. Интересно е да се отбележи, че дворовет сж препълнени съ стопански постройки. Отглеждането на буби и произвеждането на тютюнъ, налагатъ на населението да се снабди съ необходимитѣ за цельта постройки. Типични въ това отношение сж полуетажитѣ и най-вече навеситѣ (салми), безъ които произвеждането на тютюна е немислимо. При дъждъ, низитѣ отъ тютюна се бързо пренасятъ подъ навеситѣ, кждето може да става добро провѣтряне. Всичкитѣ тѣзи стопански сгради предаватъ още по-голѣма сбитость на типа на селото.

Липсата на скаленъ строителенъ материалъ бива попълвана съ кирпичъ, поради което се предава една особена физиономия на Князъ-Борисово[2].

Въ положението, типа и физиономията на селото, намиратъ пълно отражение, както начинътъ на заселването му и физикогеографскитѣ особености на близката околность, така сжщо и характерътъ на стопанството на населението му.

Въ Князъ-Борисово има следнитѣ учреждения: общинско управление, основно училище (отъ 1873 г.). телефонна и телеграфо-пощенска станция, кредитна и потрѣбителна кооперация, популярна банка, черква (отъ 1848—51 г.), медицински лѣкарь, ветеринарно-медицински лѣкарь, акушерка, полицейски участъкъ, а до 19. V. 1934 г. имаше и мирово сждилище.

Князборисовци сж много работливи. Отъ ранна пролѣть до късна есень сж по нивитѣ. Най-много сж пресилени презъ юлий и августъ, когато се извършва вършитбата на житото и беритбата на тютюна[3]. Вечерь до късно се чува монотонниятъ шумъ отъ вѣялкитѣ, който не затихналъ още, се подема и засилва отъ монотонното тракане на каруцитѣ, които бързатъ за тютюнищата. Разнообразнитѣ култури лишаватъ населението отъ достатъчна почивка и сънь, поради което то се изтощава и страда отъ малария и туберкулоза. Найтипична черта отъ характера на людетѣ тукъ е тѣхното трудолюбие, невъзмутимо спокойствие и честность. Караници, убийства и кражби почти не се познаватъ. Всичко е разхвърлено по дворовет̀ѣ, а ралата и плуговетѣ безъ рискъ се оставятъ по цѣли седмици изъ нивитѣ — нѣщо, на което людетѣ северно отъ р. Марица (Харманлийско, Новозагорско и Старозагорско) не могатъ да се начудятъ.

---

[1] Въ нѣкои села дворовет сж толкова малки, щото не остава мѣсто за плѣвнята. Тя бива построявана край селото. Подобни случаи има въ Разлогъ. Срв. Д. Ярановъ — Разлогъ — сп. Македонски прегледъ, София 1933 г., год. VIII, кн. 4, стр. 106. Имахъ възможность да наблюдавамъ сжщото явление въ странджанскитѣ села: Горно и Долно Ябълково (Алмалии)—Срѣдецко. Причинитѣ сж отъ орографски характеръ.

[2] Не е така съ селата: Голѣмъ и Малъкъ Изворъ, Долно-Ботево и Кралево (Хасковско), разположени въ подножието на варовиковата височина Чалъ. Тѣ отдалече се бѣлѣятъ, защото изцѣло сж изградени отъ бѣли варовикови туфи, които копаятъ изъ дворовет си.

[3] Обработването на тютюна е предимно женска работа. Затова за новороденото момиче казватъ „тютюнджийка се роди".

Knjaz-Borisovo — Bezirk von Harmanlii.

Von Tjanko Jordanov

Das Dorf Knjaz Borisovo ist inmitten der Nordhänge der Ostrhodopen gelegen, in einem kleinen Becken, dass sich längs des Flusses Golema, des rechten Nebenflusses der Maritca, erstreckt. Klimatisch gehört es zum Übergangsmittelmeergebiet. Der gute Boden und die ausgedehnten Wälder, die einstmals alle Gebirgshöhen ringsherum bedeckt haben, sind günstige Bedingungen zur Enstehung von Siedlungen. Schon in der neolitischen Epoche hat es hier eine Bevölkerung gegeben, wovon ein Siedlungshügel zeugt. Wie sich die Siedlungsverhältnisse in diesem Gebiet (dem Becken des Golema-Flusses) in den darauf folgenden Epochen gestaltete, wissen wir nicht.

Wichtige Veränderungen treten im XVII. Jahrhundert ein. Zu dieser Zeit siedeln sich hier Türken an, welche die bulgarische Bevölkerung in die Gebirgsgegenden vertreiben. Dort lässt sich diese in Weilern nieder. Die Feindseligkeit und die Raubzüge der Türken geben Veranlassung dazu, dass ein Teil dieser bulgarischen Bevölkerung in das Dorf Maraš — Bezirk von Adrianopel — übersiedelt. Nach einer gewissen Anzahl von Jahren kehrt sie in ihre alten Besitzungen zurück. Sie bat jetzt um den Schutz des grossen türkischen Lehnherrn, der die Bodenflächen der heutigen drei Dörfer: Knjaz Borisovo, Boljarski Izvor und Elena besitzt. Er erklärt sich unter der Bedingung einverstanden, dass sie sich verpflichtet, seinen Boden zu bearbeiten. Auf diese Weise werden die Zurückgekehrten von dem Lehnherrn abhängig. Einer seiner drei Söhne, nämlich Groš-Bej gründet um die Mitte des XVIII. Jahrhunderts in den ererbten Ländereien eine Dorfschaft, d.e sich zu dem heutigen Dorf Knjaz Borisovo entwickelt. Zu den ersten Siedlern gesellen sich allmählich neue Bewohner von Nah und Fern. Die Bauern werden nach der Befreiung Bulgariens (im Jahre 1878) völlig Herren ihres Bodenbesitzes.

Zu Anfang des XIX. Jahrhunderts hatte das Dorf Knjaz Borisovo nur 20—30 Häuser. Jetzt zählt es 341 Häuser mit 1930

Einwohnern (i. J. 1938). Der alte Teil des Dorfes hat kleine Höfe und die Häuser stehen nah beisammen, im neuen Teil jedoch sind die Höfe gross. Es verdient erwähnt zu werden, dass es ausser dem Wohnhause in jedem Hof viele Wirtschaftsgebäude gibt: Schuppen zum Trocken von Tabak, Rinderstall, Scheune, Hühnerstall, Schweinestall u. a.

Gegenwärtig hat Knjaz Borisovo 35.000 Dekar Bodenfläche, wovon 20,000 Dekar bebaute Fläche und 13,580 Dekar Wälder sind. Die bebaute Fläche ist hauptsächlich von Getreide eingenommen, das ausschliesslich zur Ernährung der Bevölkerung und ihres Viehes dient. Zum Verkauf ist vorwiegend der Tabak bestimmt (rund 100,000 kg jährlich für die Zeitspanne 1934—1938), wobei bemerkt werden muss, dass das Dorf zu der Gegend des berühmten Ostrhodopen-Tabak gehört. Danach kommen jährlich 9,000 kg Seidenkokons, Brennholz, Weintrauben und Wein zum Verkauf. Vieh gibt es wenig im Dorfe. Jeder Bauernhof hält sich nur für seine eigenen Bedürfnisse Vieh.

Knjaz Borisovo hat zwei Marktzentren — die Städte Harmanlii (22 km entfernt) und Haskovo (30 km entfernt). Nach Harmanlii bringt man hauptsächlich Seidenkokons, Weintrauben und Wein, nach Haskovo Tabak und Holz. Eine grosse Rolle für den Handel hat in der Vergangenheit der Jahrmarkt von Uzundžovo (Bezirk von Haskovo) gespielt — diese Rolle spielt jetzt der Herbstjahrmarkt in Haskovo. Hier wird Brennholz verkauft, Vieh gekauft oder getauscht und ferner grössere Mengen Wintervorräte, vorwiegend Paprikaschoten und Kohl zum Einmachen gekauft.

Село Долна-Баня — Ихтиманска околия.

(Поселищни и културно-исторически бележки)

отъ

† Атанасъ Цвѣтковъ

Авторътъ на настоящитѣ бележки, Атанасъ Цвѣтковъ, е билъ 37 години учитель и директоръ на класни училища и прогимназии, отъ които 25 години въ родното си село Долна-Баня. Следъ смъртьта си (10. августъ 1932 г.) той оставя две тетрадки съ бележки, засѣгащи миналото на селото. Настоящата статия е съставена, възъ основа на тия бележки, отъ г. Христо Киселовъ, бившъ училищенъ инспекторъ, сѫщо долнобанчанинъ. Той е направилъ нѣкои незначителни измѣнения и е изоставилъ нѣкои неудобни съобщения.

Значението на сведенията, които се даватъ въ нея, е голѣмо, защото тѣ сѫ събирани къмъ 1904 г., когато още много нѣща отъ турското робство сѫ се помнили отъ старитѣ люде. Трудътъ на покойния многозаслужилъ просвѣтенъ деятель говори красноречиво за нестихващата работа на българския учитель за опознаване на родната земя.

Долна-Баня не е старо село. На това мѣсто то е основано вследствие на икономически и политически причини. Около 200 години назадъ, тукъ е имало само два чифлика — Юсрефъ-пашовия, който отпосле чрезъ продажба е преминалъ върху сарафската кѫща на евреина Арие, отъ което носи и името Сарафски чифликъ и Бейския, който отпосле миналъ по наследство у богатия турчинъ Асакията, отъ което и чифлика се наричалъ Асакийски.

Тѣзи два чифлика сѫ владѣли обширни земи, за обработването на които сѫ главявали слуги съ деца и волове отъ близко и далечъ и тия слуги сѫ основателитѣ на селото.

Интереситѣ на това население започнали скоро да се преплитатъ съ интереситѣ на околнитѣ жители поради пѫтищата и поради използуването на водитѣ на р. Марица. Стариятъ пѫть, наричанъ Долниятъ друмъ, който е свързвалъ Пазарджикъ съ Самоковъ, е минавалъ презъ селата Габровица, Костенецъ и Долна-Баня. Тамъ той минавалъ презъ Говеждото сбирище, по сегашната улица Левски, презъ срѣдата на кѫщата на Никола С. Анчинъ, презъ Протестантската воденица, презъ дерето и Протестантскитѣ ливади, които по-рано сѫ били турски ниви, завивалъ край гробищата между Гълѫбовитѣ конопища и Стоилковата нива. Отъ тамъ водилъ презъ Чешмелия и Феризъ-кюприя, та по Влашка рѣка за Самоковъ. Горниятъ друмъ минавалъ отъ село Костенецъ, покрай Балкана, керемидарницита, Банското поле, Мешето, презъ долния край на с. Махлата (сега с. Марица), гдето бѣха наредени редъ налбантници, кули, ханове съ кръчми и обширни обори, та презъ Хайдушка чешма за Самоковъ. Водата за воденицитѣ на двата чифлика е била докарана отъ р. Марица по канали, копани дълго време насила отъ околното население.

Тѣзи два факта сѫ дали силенъ тласъкъ за нарастването на селото, а политически обстоятелства сѫ допринесли да се засили още повече уголѣмяването на селото за смѣтка на околнитѣ села и махали.

Старото селище е било пръснато на три махали: едната съ черква се наричала Венетица и е била при Куртъ-дере, втората се наричала Юрта до харманитѣ на костенския пѫть, а третата — Кючюкъ Чаиръ — по дефилето на р. Бистрица. Това дефиле на най-тѣсното си мѣсто, до Сипера, било заключено съ дебелъ зидъ — крепость, а до Тодоровото дере сѫ били помѣщенията за складоветѣ. Тази мѣстность и до сега сега се нарича Калето.

Презъ време на война, разни сътресения и нашествия, всички жители отъ наоколо се затваряли тамъ и се бранили.

Много е теглило населението отъ юруцитѣ, които сѫ населявали три пункта въ нашата котловина. Единиятъ е билъ при Юрушкитѣ бани надъ с. Кованлъкъ (сега с. Пчелинъ). Юруцитѣ построили тамъ масивни здания за минералнитѣ бани, но отпосле тѣзи здания станали плячка на селянитѣ отъ Василица, които пренесли цѣлия строителенъ материалъ; вториятъ пунктъ е билъ Селището, всрѣдъ полето, а третиятъ — при гара Баня-Костенецъ.

Останки отъ тѣзи юрушки села се намиратъ и до днесъ: голѣми надгробни камъни, овощни дървета, а е останало и названието Юрушко поле, надолу отъ Селището.

Една политическа грѣшка и единъ стихиенъ бичъ се струпали върху главитѣ на юруцитѣ отъ тия села и ги изтрили отъ лицето на земята. Ето що ни разказва преданието за това:

Всѣки недѣленъ день хората отъ котловината на дружини — отивали въ с. Костенецъ при господаритѣ турци, притежатели на маданитѣ и виднитѣ[1]), за да получатъ платка за доставенитѣ отъ тѣхъ презъ седмицата дървени вжглища, употрѣбявани за гориво при виднитѣ. Въ това време юруцитѣ ги издебвали, нападали и обирали. Единъ пжть юруцитѣ се опитали да нападнатъ една голѣма група българи, които се връщали презъ р Марица, за да имъ ограбятъ току що полученитѣ отъ маданджиитѣ пари. Въ настаналата схватка билъ убитъ единъ отъ юруцитѣ, а другитѣ се разбѣгали. Разбѣгали се сжщо и българитѣ, като клели убиеца българинъ.

Събрали се юруцитѣ отъ тритѣ села и надъ селото Кованлъкъ демостративно погребали убития юрукъ, а следъ това, въоржжени отъ пети до глава, тръгнали отъ село на село да отмъщаватъ. Настанало плачъ, трепетъ и ужасъ Цѣли редици вързани и оковани българи се разкарвали и затваряли. Завело се и углавно дѣло едва ли не противъ цѣлия християнски свѣтъ въ котловината. Дошелъ и сждътъ отъ София, за да прави на убития юрукъ кечъ (види се кечъ ще означава нѣщо като аутопсия). Уплашени, българитѣ отишли при главния маданджия турчинъ въ с. Костенецъ, та му разказали самата истина, обрекли му голѣмъ подаръкъ въ работа и добитъкъ и просили „бащинската му защита“ за вѣрноподаннитѣ му роби. Маданджията турчинъ взелъ страната на българитѣ и презъ една нощь изпратилъ свои вѣрни хора, които изровили тѣлото на убития юрукъ и вмѣсто него заровили въ сжщия гробъ едно умрѣло куче. Въ деня на кеча се явилъ надъ гроба сждътъ, придруженъ отъ многоброенъ народъ — обвинители, обвиняеми, свидетели и любопитни. Явилъ се и маданджията турчинъ съ свитата си. Но настжпила изненада — вмѣсто човѣшки трупъ намѣрили кучешки! Цѣлиятъ сждъ се смѣтналъ за оскърбенъ. Обвиняемитѣ тържествували, а тѣхниятъ защитникъ, маданджията турчинъ, влѣзълъ въ ролята на прокуроръ, започналъ да обвинява юруцитѣ, че тѣ, за да иматъ поводъ да ограбватъ и изнасилватъ раята, не единъ пжть сж създавали такива бели. За това той искалъ тия мжчители да се направятъ сюргюнъ, да се изгонятъ. Сждътъ оправдалъ обвиняемитѣ и наказалъ юруцитѣ съ сюргюнъ.

Разярени българитѣ, а и за отмъщение, започнали почти явно да избиватъ юруцитѣ, безъ да има кой да ги защищава, а отъ София властьта изпратила и топъ, съ който гърмѣли върху юрушкото село като непокорно. Въ това време, когато е било повдигнато това гонене срещу юруцитѣ, между тѣхъ се явилъ и голѣмъ моръ (чума), та ги почти довършилъ.

---

[1]) Примитивни индустриални заведения за добиване на желѣзо. Въ виднитѣ се е разтопявала желѣзната руда, а следъ това въ маданитѣ (самоковитѣ) съ тежки чукове, движени отъ вода, желѣзото се е ковало на дълги плоски пржте. (Хр. К.)

Едни избѣгали далечъ, други измрѣли, а трети се заселили въ Долна-Баня. Доскоро живѣеха тамъ тѣхни потомци, познати намъ.

Отъ тогава селата заживѣли мирно, като обработвали полето, а то се е дѣлило на две: отъ дѣсно на р. Марица се е казвало Назърско. Назъритѣ сѫ били отъ рода на Юсрефъ Паша въ Самоковъ. Тѣхниятъ родоначалникъ повдигналъ тукашното население на борба срещу кърджалиитѣ и ги отблъсналъ. Той умрѣлъ отъ рѫката на палачъ, изпратенъ отъ Стамбулъ да му отрѣже главата. Заради сторени заслуги неговиятъ родъ е ималъ право да взима отъ работницитѣ на полето, надѣсно отъ р. Марица, по две пари данъкъ на кола сѣно.

Отъ лѣво на р. Марица полето се е наричало Спахийско, защото нѣкой си спахия ловилъ соколи по Градището и ги изпращалъ на султана, за което последниятъ му далъ правото да взима на кола сѣно отъ полето, на лѣво отъ р. Марица, по десеть пари данъкъ. Поради това и Градището се наричало тогава Соколова гора.

Гората

Тя е била общинска отъ Ибъръ до Айранъ-дере. По широкитѣ ѝ и тлъсти пасбища сѫ пасли овцетѣ, конетѣ и говедата на търговци, които сѫ търгували съ Цариградъ, а калаузитѣ и пастиритѣ имъ сѫ били отъ селата Вѣтренъ, Цѣрово, Лесничево, Съртхарманъ (Горно-Вършило) и наоколо.

Единъ пѫть, на едно мѣсто въ планината, разбойници нападнали и избили много пастири и откраднали много добитъкъ. Следъ дълги търсения, като не могли да бѫдатъ открити разбойницитѣ, властьта наложила голѣма глоба на селото. Глобата трѣбвало да се плати, а пари нѣмало. Тогава банскитѣ първенци взели пари съ фаизъ (лихва) отъ една самоковска кадъна, като ѝ дали рехимъ (залогъ) една часть отъ планината. Понеже банчани не могли да върнатъ заетитѣ пари, останала собственость на кадъната. Отъ тогава и до днесъ тази планина се нарича Кадъница.

Като умрѣла кадъната, планината останала въ наследство на дъщеритѣ ѝ. Банскиятъ турчинъ, Юсеинъ Османовъ, или Османовчето, както го наричали, се оженилъ за една отъ дъщеритѣ на тази кадъна и отъ тукъ, по наследство чрезъ жена си, craналъ собственикъ на тази планина. Той вземалъ отъ населението по осемь гроша годишенъ данъкъ, горнина, безразлично дали лицето се е ползувало отъ гората или не.

Следъ Руско-турската война Османовчето помолилъ общината да ѝ продаде гората, защото щѣлъ да се изсели въ Мала-Азия. Долнобанскитѣ първенци тогава, вмѣсто да влѣзатъ въ пазарлъкъ съ него, яздили го като конь, защото било вече бугарско царство. Османовчето, обиденъ отъ постѫпката на нашитѣ първенци, продавалъ цѣлия балканъ на братя Иванъ и Михаилъ Сребърникови отъ Самоковъ. Едвамъ следъ това настѫпило отрезвяване. Потърсили да спечелятъ балкана чрезъ сѫдъ, похарчили два пѫти повече пари, отколкото струвалъ той, но пакъ не го спечелили.

Черкези

Следъ като руситѣ превзели Кавказкия край, всички черкези отъ мохамеданско вѣроизповѣдание потърсили прибѣжище въ Турската империя. Отоманското правителство имъ посочило мѣста за поселване както въ Мала-Азия така и на Балканския полуостровъ. Две такива селища се основали въ нашата котловина. Едното черкезко село е било разположено отъ двѣтѣ страни на р. Марица, на мѣстото на днешната гара Баня-Костенецъ и мукавената фабрика, а другото — въ низината между Налъ Дукянъ и Криво дере. Турското правителство указало най-голѣмо съдействие на преселницитѣ черкези. като отнело отъ стопанитѣ българи всички земи наоколо и ги подѣлило между преселницитѣ, а кѫщитѣ сѫ имъ били направени ангария отъ околнитѣ селяни.

Съ заселването на черкезитѣ тукъ, започнали се нови теглила. Тѣ се отдали на таенъ и явенъ грабежъ, а властьта се правила на глуха предъ оплакванията и не имъ давала ходъ. Най-много грабили добитъкъ и зърнени храни. Това тѣ правили обикновено ноще. Чести сѫ били случаитѣ черкезитѣ да окупиратъ домоветѣ на селянитѣ, да разбиятъ оборитѣ и да отвлѣкатъ всичкия добитъкъ. Пѫтищата запустѣли, спрѣла и всѣка търговия. Ако керванъ се е измъквалъ необранъ отъ тѣхъ, считалъ се за спасенъ отъ Бога. Най-после отъ тая анархия, насилие и грабежъ се стрѣснало и турското правителство. За да защити търговията и гарантира живота на пѫтницитѣ, то издигнало на чести разстояния по пѫтищата кули и поставило въ тѣхъ силна стража.[1]) Такива кули е имало въ Гуцалския връхъ, на баира до гара Баня Костенецъ и на Налъ Дукянъ. Освенъ въ тѣзи кули стража е имало и по ханищата по протежение на шосетата.

Презъ Руско-турската война всички черкези купно избѣгали съ семействата си, а за превозъ на багажа си ограбили впрегатния добитъкъ на околнитѣ селяни по най-бруталенъ начинъ. Въ тая война кѫщитѣ имъ се изгориха, а землището имъ следъ това се раздаде даромъ на поселенитѣ тукъ опълченци-борци за нашата свобода.

---

[1]) Авторътъ тукъ грѣши. Стражарници (кули) по важнитѣ пѫтища се издигатъ въ края на неспокойната кърджалийска епоха, т. е. още въ първитѣ години на XIX в. Срв. Г. Гунчевъ, Вакарелъ. Антропогеографски проучвания. Год. Соф. у-тъ, Истор. фил. фак. кн. XXIX, 1933 г., стр. 87. Черкезитѣ почватъ да се заселватъ въ нашитѣ земи следъ 1862 г. (Бел. Ред.)

Селото

Така сѫ загинали въ Долнобалканската котловина юрушкитѣ и черкезки селища, а участьта на българскитѣ селища Венетица, Юрта, и Кючюкъ-чаиръ (с. Койчево) е била следната: политическитѣ сътресения въ Турската империя, предизвикани отъ кърджалийскитѣ, даалийскитѣ и др. движения сѫ причина на тѣхното загинване. Голѣми и малки орди отъ тази необуздана сгань сѫ тероризирали жителитѣ имъ. Отъ тѣзи неканени гости е треперяло мало и голѣмо. Когато населението е избѣгвало по горитѣ, за да запази живота си, кърджалиитѣ предавали селата на пленъ и пожаръ. Напр. когато било предадено на грабежъ с. Юрта, въ оборитѣ на дѣдото на Стоянъ Генкинъ изгорѣли 12 телета.

Най-после жителитѣ на тия малки села дошли до убеждението, че така раздѣлени на малки общини, ще бѫдатъ винаги жертва на кърджалийскитѣ произволи, понеже и бѣгството имъ въ Бистришката крепость (Калето) не е могло да имъ помогне. Тѣ се убедили, че спасението имъ е възможно, ако прибѣгнатъ къмъ турски покровъ и ако основатъ голѣма община, укрепена съ зидове.

Селянитѣ отъ малкитѣ селища започнали да напускатъ домоветѣ си и да се заселватъ около чифлицитѣ на Юсрефъ Паша и Асакията. Турцитѣ взели подъ покровителството си новитѣ преселници и не само имъ указали гостоприемство, но и първата имъ грижа била да оградятъ новото село съ яка каменна стена. Подъ угрозата на силата всѣки е докарвалъ даромъ пръсть, греди и керемиди за стената, а камънитѣ за нея сѫ доставяни пакъ на сила повечето отъ селянитѣ отъ селата Василица и Очуша. Ковачитѣ сѫ изработвали гвоздеитѣ и вратитѣ сѫщо на сила.

Крепостната стена е била прокарана по течението на р. Бистрица, която оставала вънъ отъ стената, отъ тамъ по р. Воденичница, покрай Юсрефпашовия чифликъ, отъ гдето завивала, като заграждала турската чаршия, презъ Долното сбирище на хребета, като дерето оставало отъ вънъ; следъ това, презъ Джамбазката махала, сега Драганова улица, завивала по сегашната ул. Раковски, гдето на дерето е билъ построенъ кепенкъ съ желѣзна врата за изходъ къмъ балкана и подъ когото е минавала водата. Отъ този кепенкъ и дерето е наречено Кепенкъ дере. Отъ тамъ стената е ограждала чифлика на Eминъ бей. На тази стена е имало четири главни врати, обковани съ желѣзо и съ малки кули и мазгали около тѣхъ за наблюдение и отбрана. Най-главната входна врата е била на костенския пѫть, другата—на самоковския, третата—на Кепенкъ дере и четвъртата на—Долната чаршия, наречена Турската чаршия. Вечерь въ $12^1/_2$ часа по турски, тѣзи врати се затваряли, а се отваряли утринь при изгрѣвъ слънце.

Щомъ сж били свършени стенитѣ и селото се укрепило, то започнало да расте съ голѣма бързина. Всѣки е бързалъ да се засели тукъ подъ защитата на голѣмата стена и силнитѣ турци чифликчии. Живи свидетели разказваха за неговия растежъ. Майката на баба Киселовица ѝ разказвала че отъ горния чифликъ се гледалъ долния, а мѣстото помежду имъ било обраснало съ дървета и бурени. Самата баба Киселовица ми разказваше, че помни селото съ 40 чифта волове и че чифтъ волове заедно съ колата, се продавали за 40 гроша. Дѣдо Стоянъ Маникатски помни селото съ 70 кжщи български и 50 турски, а Георги Вурука — съ 120 български и 80 турски.

Разликата въ годинитѣ на тѣзи свидетели е 30, отъ което следва, че въ растояние на единъ вѣкъ селото е порастнало отъ „40 домакинства“ на 200 кжщи и отъ тукъ да се извади заключението, че нашето село Долна Баня на сегашното си мѣсто не е по-старо отъ 200 години, или че неговото основаване трѣбва да се счита, че е било къмъ 1700 година. 1)

Названието Долна-Баня е било дадено на селото отъ самоковци. Самоковъ е ималъ тогава много голѣмо значение — по-голѣмо отъ това на Пазарджикъ, поради желѣзодобивната си индустрия. За разлика отъ банята, която се намира западно отъ Самоковъ и която наричали Горна-Баня. сега Бѣлчинска Баня, нашето село било наименувано Долна-Баня.

При изборъ на мѣсто за заселване вжтре въ укрепеното мѣсто, нито българитѣ сж смѣели, нито турцитѣ сж имъ позволявали да се смѣсватъ съ тѣхъ. Долната — по-хубавата часть на селото, сж населявали турцитѣ, а горната и краищата — българитѣ. За етнографска граница между тѣхъ е служила днешната улица Бенковски: северно и източно отъ нея сж били турскитѣ махали съ калдъръмени улици, керемидени кжщи и плѣвни, а южно отъ нея сж били българскитѣ махали, съ кални улици, оградени отъ плетъ, а кжщи и плѣвни съ сламени покриви. Тая характерность въ улицитѣ личи и до днесъ. Българинътъ, като че ли е създаденъ като жабата, да се каля въ кальта, защото и до сега не е помислилъ да отцеди и настеле нито една отъ улицитѣ си. 2)

Пулсътъ на живота въ турската часть е билъ на костенския пжть. Площадътъ предъ кжщитѣ на Дамянъ Гуцалеца, Мите Драгана, Дѣдо Илия и др. е билъ окиченъ съ кьошкове, чешми, градини и др. Този центъръ после се е прене-

---

1) Село Долна-Баня силно си изпатило отъ кърджалиитѣ презъ 1792 г. Срв. Хр. Семерджиевъ. Самоковъ и околностьта му, София, 1913 г., стр. 124. Следъ тая година трѣбва да поставимъ построяването на стената. (Бел. Ред.).

2) Това се отнася за около 1904 г. Днесъ селото, което се е развило като паланка, е сравнително добре благоустроено. Отъ кжщи съ сламени покриви нѣма и поменъ (Хр. К.).

сълъ на долното шосе — на друма, на мѣстотото на днешната Долна чаршия. Тамъ, всрѣдъ чаршията, е билъ въздигнатъ великолепенъ шадраванъ, а наоколо му сж били турскитѣ кафенета, ханове съ желѣзни синджири на вратитѣ, налбантници — повечето здания на два и три етажа подъ единъ покривъ. Въ тая чершия владѣеше такава чистота, че турцитѣ ходѣха по чорапи отъ кафенетата до шадравана. После тамъ е премѣстено турското училище, което се помѣщаваше до кжщата на Петъръ Кацара и джамията до него. Тази великолепна чершия изгорѣ презъ време на Руско-турската война и се обърна на грозно пепелище; запали я единъ пиянъ самоковецъ, когото рускитѣ казаци наказаха прилично, защото въ този огънь загина много храна и помѣщения за добитъка. Двадесеть и осемь години се изминаха отъ тогава, а последствията отъ този пожаръ още личатъ.

Пулсътъ на живота въ българскитѣ махали е билъ по сегашната улица Драганова и селското дере. Чершията е била по сегашната улица Бенковски. Кжщитѣ на Иванъ Пенгара, Ангелъ Черешара, Мите Черешара, Станоя Симоновъ и джамбаскитѣ сж били дукяни, бакалници и ханове. После този центъръ се пренесе на шосето — днешната Горна чаршия. Тамъ по-рано сж били Тодоровия и Василичкия дюкянъ, а всичко останало е било общинска мера и лесъ.

Руско-турската война завари тукъ 150 кжщи турско население. Въ време на войната тѣ избѣгаха, а колкото бѣха останали, въ една нощь бѣха избити отъ селянитѣ.

Следъ сключването на мира между Русия и Турция избѣгалитѣ турци се завърнаха, но подъ влиянието на фанатизма си, не можаха да се помирятъ съ новия редъ на нѣщата, за това по-голѣмата часть отъ тѣхъ продадоха всичкитѣ си имоти и се преселиха въ Мала-Азия.

Голѣмъ керванъ отъ турци, които се връщаха отъ бѣгство, бѣха избити въ мѣстностьта Страшки долъ, а имотитѣ имъ бѣха разграбени.

Колкото войници турци се заловиха съ оржжие въ ржце, бѣха избити, а кжщитѣ, въ които се бѣха засадили, бѣха запалени. За две нощи турскитѣ гробища бѣха окрепени за отбрана, но щомъ се появи руската войска, турцитѣ се предадоха. Нѣкои бѣха избити въ банята и улицитѣ. Въ сжщото това време българитѣ бѣха избѣгали едни по балкана, а други по околнитѣ села. Тукъ-тамъ, въ нѣкои крайни кжщи, се криеха по нѣколко български семейства заедно, но щомъ видѣха турци, бѣгаха на вънъ. Черкези и башибозуци освенъ че не се задоволяваха съ безчестия грабежи и убийства, но печеха и живи хора за пари. Много контрабашибозушки чети отъ предрешени българи сновеха наоколо, за да спасяватъ нападнатитѣ си братя. Селото бѣше пусто. Късно вечерь празднитѣ кжщи и обори се изпълваха съ войска, а сутриньта пакъ само кучетата виеха по запустѣлитѣ му улици. Тѣхното виене се прекжсваше често отъ гърмежитѣ на башибозуцитѣ, които търсѣха жертви. Това се продължи до сжбота срещу нова година, въ който день дойдохаруситѣ и освободиха селото и селянитѣ започнаха да се прибиратъ по домоветѣ си. Два ескадрона кавалерия квартируваха тукъ презъ всичкото време на окупацията.

Почти всички турци продадоха имотитѣ си. Тѣхнитѣ кжщи се купиха и населиха отъ хора отъ съседнитѣ села, така че Долна-Баня отъ турско село доби физиономията на чисто българско, съ много пъстро население. Цѣли турски махали бѣха заселени отъ опълченци и имигранти македонци. На опълченцитѣ бѣ дадена земя даромъ отъ държавата, която земя бѣ останала отъ черкезитѣ и отъ ония турци, които загинаха въ бѣгството си съ турската армия, а имигрантитѣ македонци си купуваха такава.

Поминъкъ

Слугитѣ при чифлицитѣ ставали постепенно притежатели на свой имотъ и волове. Развило се наоколо силно и рударството. Притежателитѣ на чифлицитѣ станали и собственици на мадани и видни, съ каквито е била осѣяна околностьта. Тѣзи старовремски индустриални заведения употрѣбявали голѣмо количества дървени вжглища, които мѣстното население наричало угльеве, а складоветѣ за тѣхъ — углярници. Никой не е ималъ смѣтка да докарва угльеве отъ далечъ, за това мѣстното население било заставено да ги доставя. Маданджиитѣ турци наложили на долнобанчени, щото всѣки, който притежава чифтъ волове, да доставя годишно за маданитѣ и виднитѣ 8000 оки угльеве. Който е доставялъ опредѣленото количество, добивалъ правото да си върши частната работа. Цената на вжглищата е била опредѣлена отъ притежателитѣ на маданитѣ и виднитѣ на фуръ. Фуръ е мѣрка равна на единъ козинявъ човалъ пъленъ съ вжглища, толкова голѣмъ, че да стигне до кръста на онзи, който го носи на гърба си. Платката за доставенитѣ вжглища се е давала всѣка недѣля. Цената на фура не е била увеличавана, обаче увеличавана е била неговата голѣмина. Така напр., както казахме, фурътъ е достигалъ до кръста на човѣка, който го носилъ на гърба си, но въ последствие е билъ измѣненъ така, че да достигне до четала, т. е. колкото трупа на тѣлото, после до колѣнетѣ и най-после до петитѣ. Най-голѣмата борба на населението тогава се е състояла въ това да извоюва правото на углярытѣ сами да опредѣлятъ цената на вжглищата и свободно да ги продаватъ, гдето имъ е по-износно. За това тѣ дори дали и молба въ Цариградъ, но тя останала безъ последствие. Тогава и положението на углярытѣ станало много лошо. Джезаджии и чауши плъзнали навсѣкжде и гонили хората за вжглища. Който отъ углярит҄ѣ протестиралъ, или въ каквато и да е форма търсѣлъ правата си, за наказание приемателитѣ на вжглищата го бутали заедно съ фура отъ върха на углярницата.

По тия причини цѣлото долнобанско население се е занимавало съ вжглищарство, малко земедѣлие и то като е прибирало хранитѣ повечето пжти нощемъ, защото не го оставяли спокойно маданджиитѣ, виднярит҄ѣ и чифликчиитѣ отъ една страна и злитѣ турци, отъ друга, които тръгвали изъ селото да събиратъ работници, сплашвали населението съ псувни и гърмежи отъ пищови, а Абдараманъ Бюлюкбашата е стрелялъ и на месо върху ония българи, които му обещавали да му жънатъ или косятъ и после не изпълнявали обещанието си.

По този начинъ скотовъдството и занаятитѣ били съвсемъ занемарени и то тогава, когато по обширнитѣ полета и балкани сж се гоили говеда, наричани отъ населението лудитѣ говеда, или пъкъ лудитѣ коне, ако сж били коне, притежание на едри скотовъдци, които плащали на общината отлакъ, а отъ паритѣ отъ отлака и балталъцитѣ била изградена новата джамия въ Турската чершия.

Земедѣлието се засилва по-добре въ селото, следъ като турцитѣ разпродадоха имотитѣ си и се изселиха; до тогава всичко е било въ тѣхни ржце, а долнобанчанецътъ имъ е билъ слуга съ цѣлото си семейство.

Преди 50—60 години е било добре застжпено и бубарството и е имало цѣли разсадници отъ черничеви дървета, но после, когато се явила бубената болесть, та се забранилъ износътъ на българска коприна на европейскитѣ пазари и нѣмало кой да достави европейско бубено семе, замрѣло.

Правени сж опити съ обработването на розата и лозата. Розата сж я садили въ мѣстностьта Оро-тепе, която тогава се е казвала Гюлъ-бахче, а лозата — въ мѣстностьта Лозето, но скоро лозята сж били изкоренени.

По гюловитѣ градини имаше кьошкове и овощни дървета. Повечко сж обработвани ленъ и конопъ и сж изнасяни по малко на близкитѣ пазарища.

Отъ занаятитѣ само клинчарството и ковачлъкътъ сж били застжпени по-добре. Не сж били безъ значение за поминъка на населението и овощията, изобилно добивани отъ градинитѣ, полето и гората. Полскитѣ овощия сж имали специални пазачи още отъ старо време.

Като покровитель на овощарството е билъ Абдараманъ Чаушъ, фанатикъ, славолюбивъ и зълъ турчинъ. За отсѣчена круша, или друго овощно дърво, той публично е удрялъ три пжти пакостника съ своя топузъ. Съ него той изпратилъ мнозина на онзи свѣтъ. Той е билъ постояненъ гедикъ на кьошковetѣ предъ османовитѣ кжщи на костенския пжть. Неговиятъ кожухъ висѣлъ винаги на кьошка и даже когато отсжтствувалъ, костенскитѣ турци, пъкъ и други, отдавали честь на кожуха му. Само страхътъ отъ неговия топузъ е билъ причината да се завардятъ толкова овощни дръвчета по Банското поле. Иначе и него би постигнала сжщата участь, както много други голи полета. Абдараманъ Чаушъ билъ нѣщо и като морализаторъ: пжтътъ на българкитѣ, които се връщали отъ банята, минавалъ покрай кьошковетѣ и ако Абдараманъ Чаушъ виждалъ нѣкоя отъ тѣхъ безъ калци, наричани тогава вечви, скоквалъ отъ кьошка и я биелъ. Той билъ плашило и за едепсъзитѣ, но ония отъ тѣхъ, които му носѣли дѣлъ отъ откраднатото, защищавалъ.

Банитѣ

Банята е направена около 1700. год. отъ х. Радославъ отъ с. Костенецъ съ пари, намѣрени близу до изворитѣ на минералнитѣ води, та се смѣтнало, че тѣ сж курбанъ и предназначени за тия води.

До преди 70 години банята е била само съ басейна и кубето, безъ пристройкитѣ. Събличането е ставало вжтре. Външнитѣ пристройки сж направени съ пари отъ глоба, добити по следния начинъ: сарафинътъ Арие безъ позволение изсѣкълъ за вжглища гората Сакарджа. За това му действие той билъ осжденъ да заплати на банската община 12,000 гроша глоба. Въ турско време банята е била давана на наематель за хаиръ, т. е. безъ пари. Наемательтъ се е ползувалъ само отъ пещималъ парасж — по 5 пари за пещималъ и отъ продажба на кафета. Тази баня е станала причина костенскитѣ турци да напустнатъ селото Костенецъ, да се заселятъ тукъ и да дадатъ името на нашето село. Като близко до старото известно село Костенецъ, нашето село и до днесъ въ далечнитѣ краища го наричатъ Костенска Баня.

Паритѣ до изворитѣ на минералната вода били намѣрени отъ х. Радославъ и х. Спасъ. Тѣ не направили само банята. Хаджи Радославъ построилъ Пей мостъ до Костенецъ, каменния мостъ и моста при часовника, а Хаджи Спасъ — Спасовъ мостъ надъ р. Марица при гара Баня-Костенецъ.

Хаджи Радославъ ималъ 70 колелета видни, мадани, тепавици и воденици и за улеснение на рударитѣ и другитѣ хора, направилъ тѣзи мостове и поддържалъ пжтя за с. Костенецъ и маданитѣ. Той билъ убитъ отъ своя суба (мадански работникъ), защото му ударилъ единъ шамаръ. Обиденъ отъ това субата сталалъ разбойникъ. Веднажъ съ другари отишелъ при Хаджи Радославъ и за отмъщение го нападналъ. Всичко каквото поискали разбойницитѣ, Хаджи Радославъ имъ далъ, но това не удовлетворило субата, та гръмналъ и го убилъ.

Възмутенъ отъ това вѣроломство и ненаситность на субата, войводата извадилъ пищова си и го застрелялъ.

Селскиятъ часовникъ

Той е билъ построенъ преди 100 години. Понеже гората въ околностьта е била сѣчена постоянно за кюмуръ, дѫбовитѣ греди за часовника и черквата сѫ били отъ гората Дълбочица при с. Габровица. Въ Дълбочица е билъ убитъ дѣдо Гено, баща на дѣдо Стойко, когато отишелъ да докара греди за часовника.

Камбаната за часовника била докарана отъ банскитѣ турци, като плячка, взета отъ единъ сръбски манастиръ; на нея имало изображение на Св. Богородица. По-после, тая камбана е била поставена на черковната камбанария.

Джамии

Първата грижа на малкото турци е била да си съградятъ молитвенъ домъ. Между господаритѣ на чифлицитѣ се явили спорове и борби — кое е най-подходяще мѣсто за джамия. Надвила оная страна, която искала джамията да се изгради въ най-оживената часть на турската махала, а не въ центъра. Понеже тази оживена часть е била при кьошковетѣ и чешмитѣ на Абдарамъ Бюлюкбата, то и първата джамия е била съградена на сбирището до костенския пѫть.

Докаченъ отъ това, бащата на Еминъ бей съградилъ за себе си отдѣлна джамия въ Чифуданската махала — днешната улица Бенковски, тъкмо на мѣстото, гдето е днесъ кѫщата на Иванъ Сотировъ. Така че въ едно и сѫщо време се построили две джамии, като за прищѣвкитѣ на голѣмцитѣ турци теглила раята българи. Дълго време следъ това турцитѣ се дѣлили споредъ молитвенитѣ си домове. Всѣка страна е считала за лакейство и престѫпление, ако нѣкой турчинъ е ходилъ да се моли и въ деветѣ джамии.

Враждата на тази почва между турцитѣ се е премахнала едва тогава, когато икономическиятъ и политическиятъ центъръ на селото се пренесълъ въ чаршията. Тамъ трѣбвало да се пренесе и духовниятъ животъ. За това сѫ помогнали и следнитѣ обстоятелства: отъ продажбата на мѣста за кѫщи, отъ отлакъ и горнина, джамиитѣ, които сѫ били нѣщо нераздѣлно отъ общинското управление, спечелили 100,000 гроша пари. Съ тѣзи пари после 100 години е била въздигната новата джамия въ Турската чаршия, съ турско училище до нея. За нейната постройка били повикани прочути майстори. Щомъ се изградила новата джамия, богомолцитѣ отъ другитѣ две се слѣли, напустнали старитѣ джамии и тѣ лека полека се срутили. За постройката на новата джамия не е взиманъ материалъ отъ старитѣ — всичко е било правено наново.

Отъ сѫщитѣ приходи, отъ които бѣха забогатѣли старитѣ джамии, забогатѣла много и новата; паритѣ ѝ били раздавани подъ лихва, та презъ време на Руско-турската война достигнали до 150,000 гроша.

Следъ изселването на турцитѣ новата джамия се напустна, а народното събрание презъ 1900 год. я подари на мѣстното читалище „Рила“, което презъ 1903 год. я продаде на публиченъ търгъ съ цель съ полученитѣ суми да си изгради собственъ салонъ и театъръ. Капиталитѣ на джамията били задигнати отъ избѣгалитѣ турци.

Въ 1825 година часть отъ капитала на джамията е билъ отдѣленъ и отъ него образували фондове за направата и издръжката на чешмитѣ.

Чешмитѣ на чаршията, на сбирището, при часовника и Джигалката сж издържани отъ тия фондове, а новата чешма и черковата сж направени и издържани отъ българитѣ съ доброволни помощи. Фондътъ за всѣка чешма е билъ отдѣленъ и се е управлявалъ отъ отдѣленъ икономъ, който по съвѣсть е правѣлъ разходитѣ за чешмата. Икономъ на Джигалката[1]) е билъ Омеръ Айшеходжовъ, който се е грижилъ и за чешмата при Османовчето. Фондоветѣ на тѣзи чешми презъ Руско-турската война били нарастнали до 8,000 гроша, но този капиталъ е билъ сжщо замъкнатъ отъ турцитѣ презъ време на бѣгството имъ.

Черквата

Тогава, когато турцитѣ сж разполагали съ три джамии и голѣми капитали, българитѣ нѣмали никаква черква. За всѣка трѣба долнобанскиятъ християнинъ е отивалъ въ с. Махала, Радуилъ или Костенецъ. По-после, отъ време на време, почнали да прихождатъ въ селото свещеници отъ другаде — отъ Самоковъ и Рилския монастиръ. Умрѣлитѣ се опѣвали по-после на гробоветѣ имъ, а за вѣнчавка сж чакали да се съберать по нѣколко сватби, та да сж готови, когато дойде свещеникътъ.

Случвало се е въ петь месеца единъ пжть да дойде попъ. Баба Мария Стойковица цѣли седемь месеци не си взела чиста молитва, защото презъ това време нито единъ пжть не билъ дошелъ попъ.

Между годинитѣ 1830—1840 за черква е служила гаджанската кжща, а отъ 1840—1867 — кжщата на баба Милка Стойкова. Въ това време селянитѣ взели решение да си построятъ черква. За черковенъ дворъ е билъ купенъ дворътъ на дѣдо Лазо Марковъ, въ сегашната улица Драганова. Тамъ докарали и строителенъ материалъ за черквата. Неизвестно по какви съображения, дѣдо Лазо се отмѣтналъ и не далъ двора си за черква. Селянитѣ останали безъ мѣсто за черква, а материалътъ започналъ да гние и се разпилява. Баба Милка Стойкова, възмутена отъ постжпката на дѣдо Лазо и за спасение на душата си, подарила своята кжща и дворъ за черква. Съ голѣма радость и въодушевление селянитѣ започнали наново да докарватъ материалъ за черквата. Първата имъ грижа била да оградятъ двора съ високи стени, за да се прикрие отъ очитѣ на турцитѣ онова, що се върши. Последнитѣ били увѣрявани, че се поправя кѫщата на баба Милка. Когато стенитѣ били свършени, на мѣстото на старата схлупена бабина милкина кѫща се започналъ градежътъ на новата черква. Това е било въ 1867. година. Майсторътъ на постройката е билъ Иванъ Кирифеята отъ Самоковъ, който я е свършилъ въ 1870. година за 14,000 гроша, заедно съ темното (иконостаса). Пари за черквата сѫ били събирани на капа-порѣзъ, а волни пожертвувания — въ харманъ съ кола. Най-голѣмиятъ приходъ за мобелирането и украсата на черквата сѫ били частнитѣ приноси — кой икона, кой свѣщникъ, кой кандило и др. и пари давани за топене въ рѣката на Ивановдень, не изключая и турцитѣ. Давани сѫ били до 30 бѣли меджидии; Митре Цвѣтковъ напр. единъ пѫть далъ 26 [1]). Останалитѣ нужди на черквата сѫ били удовлетворени отъ околното население въ деня на тържественото освещаване на черквата отъ Св. Самоковския Митрополитъ Доситей. Отъ тогава е останалъ обичая, на деня на храмовия праздникъ — Успение Пресвета Богородица — 15 и 28 августъ, да се коли крава за курбанъ. Клепалата на черквата били окачени на двора до Цановата градина и единъ пѫть, когато Николчо Гаджановъ и попъ Иванъ клепали клепалата, били издебнати отъ турцитѣ и съсипани отъ бой съ ятагани. Следъ това българитѣ започнали да взематъ предпазителни мѣрки, когато клепатъ клепалата. Въ 1872. година е била направена висока дървена клепарница, а въ 1892. г. сегашната камбанария. Първата камбана е била свалена и взета отъ селския часовникъ, а другитѣ три подарилъ Н. В. Царь Фердинандъ.

---

[1]) Тя е била наречена така по името на турчина Джигалъ Ахмедъ, който я построилъ предъ кжщата си. Последната сега принадлежи на Стоянъ Алексовъ.

Турцитѣ не позволявали да се издигне кубе надъ черквата.

Презъ време на Руско-турската война башибозуци съ тежки сѣчива и дървета разбили западната врата на черквата, обрали всичко ценно въ нея, като издраскали много икони и извадили очитѣ на много образи.

Черковниятъ дворъ е билъ обърнатъ на гробища, но после, понеже било забранено да се заравятъ тамъ умрѣлитѣ, гробищата били изравнени.

Свещеници

Следъ приходящитѣ свещеници, последенъ отъ които е билъ Кьоравиятъ попъ, прьвъ, който се установилъ да свещенодействува тукъ, е билъ попъ Харалампия отъ Самоковъ. На Водици той кръщавалъ децата въ рѣката. Разказватъ, че веднажъ, като кръщавалъ децата въ рѣката, изпустналъ едно, което отишло подъ леда. Безъ да се смути ни най-малко отъ това, той поискалъ да му подадатъ да потопи въ рѣката следващето. Той свещенодействувалъ отъ 1840—1849 година. Следъ него сѫ били свещеници въ селото следнитѣ лица:

---

[1]) На Водици хвърлениятъ въ рѣката кръстъ се лови отъ младоженцитѣ, женени презъ годината. Следъ тѣхъ деверитѣ потопяватъ невѣститѣ имъ, а следъ това и себе си. Обичаятъ за Ивановдень, за който става речь тукъ, се състои въ следното: Нѣкой каже, давамъ толкова да бѫде потопенъ въ рѣката еди кой си. За да се спаси, посочениятъ дава по-голѣма сума да бѫде потопенъ другь и т. н., докато потопятъ нѣкого и прибератъ паритѣ (Хр. К.).

1. Попъ Лазаръ отъ с. Сестримо отъ 1849—1855 година.
2. „ Никола Клисуранъ отъ с. Алино — 1855—1859 г.
3. Архимандритъ Хрисанда отъ Самоковъ — 1859—1863 г.
4. Попъ Иванъ Лазовъ Марковъ отъ с. Долна-Баня — 1864—1872 г.
5. „ Димитъръ Заховъ Чепиняра отъ Банско — 1872—1873 г.
6. Отъ 1873 год. въ село свещенодействува попъ Спасъ Христовъ отъ с. Габровица. Въ 1886 год. за неговъ другарь дохожда попъ Никола Крапчански, който по-после бива избранъ на вакантна енория въ София, та на негово мѣсто въ 1892 год. дохожда за другарь на попъ Спаса попъ Иванъ Йонкинъ отъ Македония.

Училището

Веднага следъ съграждането на новата джамия-турцитѣ си съградили и свое народно училище, ала българитѣ дълго време не сѫ имали такова.

Първото българско училище въ с. Долна-Баня било открито въ 1851. година. То се помѣщавало въ пристроената стаичка до селския часовникъ. Първиятъ учитель е билъ Баето отъ Самоковъ, а отъ 1860—1865 год. е билъ дѣдо Николчо Черешаровъ, който едновременно съ това е билъ и терзия.

Въ 1866. год. отъ стаичката до часовника училището е било премѣстено въ килията на баба Милка Стойкова, въ сегашния черковенъ дворъ и остава тамъ до 1879 г., когато се съгради сегашното училище отъ майсторъ пещерецъ.

Скоро училището се оказа малко и още въ 1893 година управницитѣ решиха да построятъ ново и по-голѣмо здание. За тая цель Атанасъ Цвѣтковъ, Зашо Апостоловъ, Иосифъ Ангеловъ и Георги М. Вурука изходатайствуваха отъ държавата 3000 лв. помощь, за да се приготви мѣсто и планъ за новото училище. Съ 2000 лева отъ тия пари се отчуждиха 11 цигански кѫщи, които се намираха на площада предъ училището, а останалата сума отъ 1000 лева се внесе въ банката. Въ 1894. г. щѣше да се започне постройката на новото училище, но промѣната на режима докара за кметове, настоятели и учители нови хора и училищниятъ въпросъ бѣ забравенъ до толкова, че се забрави да се смѣнrvатъ и уреждатъ лихвитѣ на паритѣ, вложени въ банката. Когато се видѣ, че нѣма вече какъ, приспособиха за училище една отъ циганскитѣ кѫщи, въ която при голѣми несгоди дълги години се помѣщаваха три отдѣления.1)

Учители

1. Баето — отъ 1851—1855 г.
2. Дѣдо Николчо Черешаровъ отъ 1855—1866 г.
3. Димитъръ Киселовъ отъ 1866—1868 г., съ 500 гроша годишна заплата.

---

1) Въ 1912 год. се привърши новата училищна сграда — хубава и голѣма постройка, съ обширенъ дворъ. (Хр. К.)

4. Николчо Гаджановъ — 1868—1869 г. съ 600 гроша заплата.
5. Георги М. Вурука — 1869—1870 г. „ 300 „ „
6. Пакъ Николчо Гаджановъ — 1870—1872 г.
7. Попъ Димитъръ Н. Заховъ отъ с. Банско — 1872—1873 г.
8. Даскалъ Иванъ Майсторовъ отъ с. Радоилъ — 1873—1874 г.
9. Даскалъ Стоянъ Пешовъ отъ Самоковъ — 1874—1877 г., за 1200 гроша.
10. Даскалъ Георги Пановъ или Кривиятъ даскалъ отъ гр. Самоковъ, съ заплата 1300 гроша на годината, квартира и отопление — 1877—1880 включително. Съ него е билъ учитель и
11. Георги Туповичарски отъ с. Долна Баня.
12. Петъръ Мановъ, Димитъръ Захариевъ и Георги Пановъ — 1881—1882 г.
13. Никола Крапчански, Георги К. Бобошевски, Костадинъ Поповъ и Георги Пановъ — 1882—1883 г.
14. Никола Крапчански, Никола Шановъ, Атанасъ Цвѣтковъ и Мария К. Сарафова — 1883—1884 г.
15. Никола Крапчански, Иванъ П. Стрински, Димитъръ Симоновъ и Мария Сарафова — 1884—1885 г.
16. Аню Поповъ и Мария Сарафова презъ 1885—1886 г. Училището е било затваряно по причина на Съединението и Сръбско-българската война.
17. Никола Симеоновъ отъ гр. Пирдопъ, Петъръ Шаекчиевъ отъ Самоковъ и х. Михаилъ П. Филиповъ отъ Македония — 1886—1887 г.
18. Никола Симеоновъ, Петъръ Шаекчиевъ и Костадинъ Г. Симоновъ отъ Долна Баня — 1887 88 г.
19. Димитъръ х. Николовъ, Стоянка Кожухарова и Костадинъ Симеоновъ — 1888—1889 г.
20. Никола Батаклиевъ, Стойчо Зашовъ, Кост. Симоновъ — 1889 —1890 година.
21. Атанасъ Д. Цвѣтковъ, отъ с. Долна Баня, Стойчо Зашовъ, Домна Крантова, Дим. Симоновъ и Н. Попспасовъ — 1890—91.
22. Ат. Цвѣтковъ, Стойчо Зашовъ, и Домна Крантова — 1891/92.
23. Ат. Цвѣтковъ, Стойчо Зашовъ, В. Керачевъ и К. Симоновъ 1892/93 г.
24. Ат. Цвѣтковъ, Василъ Керачевъ, Калиопа Станкова, Ст. Зашовъ и Константинъ Симоновъ — 1893/94 г.
25. Христо Сайменовъ, Ст. Зашовъ, Конст. Симоновъ, К. Станкова, В. Керачевъ, Христо Адамовъ и Елена х. Димитрова—1894—95 г.
26. Стефанъ Шетковъ, Н. Хр. Прасковъ, Мих. Г. Клинковъ, К. Симоновъ, Елена х. Димитрова — 1895/96 г.
27. К. Симоновъ, М. Г. Клинковъ, Ст. Шехтовъ, Никола Г. Праховъ и Елисавета Ненова — 1896—97 г.
28. М. Клинковъ, Георги П. Яневъ, К. Симоновъ, Георги Смрикаровъ и Елена Димитрова 1897/98 г.
29. М. Клинковъ, К. Симоновъ, Георги Яневъ, Стоянка Манолова, и Г. Смрикаровъ — 1898—99 г.

30. М. Клинковъ, Д. х. Николовъ, К. Симоновъ, Христо Добревъ, Мария Иванчева и Стойка Димитрова — 1899—1900 г.

31. М. Клинковъ, Петъръ Бюлбюлевъ, Д. х. Николовъ, Иванъ Поповъ, Кина Парлапанова, Амалия Примаджанова и Стойка Димитрова — 1900—901 г.

32. Петъръ Бюлбюлевъ, Ат. Цвѣтковъ, Ив. Поповъ, Д. Кюркчиевъ, Амалия Примаджанова, която презъ годината бѣ замѣстена отъ Кина М. Клинкова, бивша Парлапанова и Ст. Димитрова — 1901/902 г.

33. Петъръ Бюлбюлевъ, Ат. Цвѣтковъ, Ив. Поповъ, Д. Кюркчиевъ, Василъ Стоинъ, Йордана Томова и Ст. Димитрова — 1902/903 .г.

34. Никола Георгиевъ, Ат. Цвѣтковъ, Ив. Поповъ, Д. Кюркчиевъ, В. Стоинъ, Ст. Димитрова и Йорд. Томова — 1903/904 г.

35. Георги Миневъ, Ат. Цвѣтковъ, Д. Кюркчиевъ, Ив. Поповъ, В. Стоинъ, Ст. Димитрова, и Йорд. Томова — 1904/905 г.

Le village de Dolna Banja

Arrondissement d'Ihtiman.

Par Athanas Cvetkov

Cet article est basé sur des notes laissées par le regretté Athanas Cvetkov, qui était de longues années instituteur à Dolna Banja, son village natal. Il a noté les souvenirs des vieilles gens et aussi les transmissions orales, concernant le passé du village. Il met fin à ces recherches en 1904. C'est pour la première fois pourtant qu'on publie ces notes.

Dolna Banja se trouve dans le Bassin Kostenec — Dolna Banja, qui est situé au cours supérieur de Marica. Le village d'aujourd'hui s'est formé au commencement de l'époque des kârdžalis (1789—1808) par la fusion de trois petits villages bulgares. Leurs habitants, menacés par les pillages incessants des brigands qui sévissaient à cette époque-là se transportèrent à cet endroit, où se trouvaient les deux grandes fermes de Jusref paša et celle d'Asaki. Là-bas il y avait déjà des Turcs. Le nouveau village était entouré par des remparts. La grande sécurité qu'avaient leurs habitants favorisait le flux de gens nouveaux.

L'auteur nous décrit l'aspect du village à l'époque turque. Les quartiers bulgares étaient aux rues étroites et boueuses, bordées de petites maisons couvertes de paille. Les Turcs, comme maîtres, habitaient des quartiers aux rues pavées de grosses pierres, aux belles maisons couvertes de tuiles.

Depuis le commencement de ce siècle il n'y a plus de Turcs en Dolna Banja. Les uns emigrèrent pendant la guerre de Libération (1877—1878), les autres après la guerre.

On a noté aussi les souvenirs concernant les Jourouks et les Circassiens. Les Jourouks, peuple turc, avaient trois villages dans le bassin. Les Circassiens s'étaient installés à deux endroits après 1862.

A l'époque turque le principal métier des Bulgares était le charbonnage. On avait besoin de grandes quantités de charbons pour la fuison du minerai de fer (magnétite). Le minerai était extrait dans toute la région de Samokov à laquelle appartenait le bassin de Kostenec — Dolna-Banja. Les paysans étaient forcés de fabriquer des charbons de bois, parce qu'on les récompensait mal. D'autre coté ils négligeaient leur travail agricole.

Jusqu'au 1850—60 on élevait le ver-à-soie. A cause d'une maladie des cocons, cet élevage était délaissé. Depuis longtemps on cultive aussi des fruits divers.

Dans les derniers chapitres on parle de l'établissement des bains, construit auprès les sources minérales, on parle aussi de l'horloge du village, des mosqués, de l'église et aussi de la place où se trouvait l'école bulgare, avant la construction de son bâtiment spécial. A la fin on donne une liste où sont inscrits les noms des prêtres et des instituteurs qui étaient au village jusqu'à 1904/1905.

ИЗЪ ТУРСКИТѢ АРХИВИ

Селищнитѣ имена отъ Софийско презъ турско време

отъ

Петъръ Миятевъ

Почти всички села, колиби и градове, които се намиратъ въ днешната Софийска область сж сжществували и презъ XVII. ст. подъ днешнитѣ си имена: едни български, други турски, дадени отъ завоевателитѣ. Всички тия селищни имена сж зарегистрирани въ турскитѣ официални книжа. Въ Народната библиотека въ София се пазятъ много кадийски дефтери, които съдържатъ имената на днешнитѣ селища изъ Софийско. Въ тѣхъ, обаче, ние ще срѣщнемъ и такива имена, които нито днесъ, нито непосрѣдствено следъ Освобождението сж се употрѣбявали. Такива селищни имена ще дадемъ по-долу. Може би днесъ има люде, които ще могатъ да кажатъ, кои селища сж носили тия имена, намъ, на всѣки случай тѣ сж неизвестни. Замѣнянето на турскитѣ селищни имена съ български е започнало отдавна, но то биде твърде бърже, макаръ и не въ всички случаи съвсемъ сполучливо, завършено преди нѣколко години. Днесъ населението употрѣбява вече новитѣ имена и не следъ много старитѣ — въ повечето случаи — турски селищни имена, ще бждатъ забравени съвсемъ. Отъ българско гледище това е похвално, но отъ исторически интересъ е, старитѣ имена да бждатъ записани и запазени нѣкжде, за да не се ровимъ и разпитваме: кое софийско село се е казвало нѣкога, напр. Акъ Данишмендъ и т. н. Да се даде отговоръ на такива въпроси, следъ изчезването на едно, две и повече поколѣния, е трудно и само писменитѣ паметници, разбира се, ако такива има, могатъ да ни помогнатъ. Но и тѣхната помощь не ще е голѣма, ако отъ тѣхъ не можемъ да установимъ и двѣтѣ имена, т. е. и старото и новото, запазило се до днесъ. Въ единъ отъ многото дефтери на Народната библиотека (№ 7, стр. стр. 43, 59, 83, 94, 97, 102, 103 и др.), произхождащъ отъ 1683/1684 год. ние срѣщаме следнитѣ, и днесъ добре познати имена на села изъ Софийско: Желѣзница, Церецелъ, Царичина, Манастирище, Букйовци, Богданъ долъ, Войнеговци, Посто Пасарелъ, Долни и Горни Костимъ, Ташъ Кесенъ (Саранци), Яна, Кривене, Малашевци, Луково, Черква, Огой, Столникъ, Слатина, Батковци, Доброславци, Мраморъ, Куманица (сега Кубратово), Драговищица, Калотино, Реброво, Раковица, Илиенци, Орландовци, Лукорско, Долни Лозенъ, Банкя, Лакатникъ, Драгалевци, Подгумеръ, Волуякъ, Курило, Бухово, Сеславци, Балша, Кумарица, Негованъ, Осенъ Оглакъ, Обрадовци, Маслово, Перникъ, Челопечъ, Мошино, Кремиковци, Желява, Подуяне, Пестричъ, Драмша, Иваняне, Богровъ паша, Суходолъ, Шияковци, Райлово, Балванъ, Потопъ, Гинци, Горно и Долно Бучино, Бояна, Горна Баня, Враждебна, Градецъ, Елешница, Орманлу, Сагърлѫ, Чурякъ, Радой, Св. Врачъ, Мусакйой, Доганово, Дивотино, Доброчинъ Дрѣново, Драгичево, Долно Бучино, Долно Чепинци, Гайтаново, Горно Малино, Гиляне, Голяновци, Главиша, Гурмазово, Горно Чепинци, Гълѫбовци, Градоманъ, Голеславъ, Горубляне, Горни Лозенъ, Оградище, Обеля, Овчиндолъ, Житна, Желенъ, Нагболъ, Негошево, Новоселъ, Байджанлу, Биримирци, Брайковци, Батановци, Безденъ, Батулия, Буковикъ, Бусманци, Богровъ мендилъ, Берковско Бучино, Кѫтина, Кокаляне, Калкасъ, Качиляне, Кладница, Каманци?, Калугерица, Казичане, Миштица?, Мировяне, Митачъ, Михайлово, Меча поляна, Харасаникъ, Хараково, Вердикалино, Вълковци, Черепичъ, Църклевци, Парчиловци, Примчурово, Погледецъ, Златуша, Рудащица, Редина, Храбърско, Ябланица, Тарнава, Требичъ, Теплукъ, Шума, Филиповци, Църнелъ. Всички тия имена сѫ записани въ тоя дефтеръ, така както ние ги даваме тукъ, съ съвсемъ малко измѣнение, което се дължи на фонетиката на турския езикъ. Вижда се сѫщо така, че почти всички селищни имена сѫ отъ български произходъ, което значи, че всички тия села сѫ сѫществували още преди завоеванието на България. Има, обаче, между селата отъ Софийско презъ XVII ст. и нѣкои, чиито имена сѫ турски, но тѣ сѫ сравнително малко Можемъ да предполагаме, че тия села сѫ нови или пъкъ следъ налагането на турскитѣ имена, тѣ сѫ изгубили своитѣ — българскитѣ. Такива села, записани пакъ въ сѫщия дефтеръ сѫ следнитѣ: Орманъ, Карабулатъ, Сеферлу, Кючюкъ ова, Диване Даудъ[1]), Акъ Данишмендъ, Хюсеинлу, Коджа Ахмедлу[2]), Чукурова[3]) Гюджи, Гюреджи или Кюреджи[4]), Хасърджи, Чифликъ Хасанъ бей, Калканджи, махала Мехмедъ паша, Хаджи Караманъ[5]), Мирчай (Мърчаево), Панчаръ[6]) (Панчарево), и др. Тукъ изброенитѣ селища ние не срѣщаме въ старитѣ списъци на градскитѣ и селски общини на новоосвободена България, догдето горнитѣ сж записани въ тия списъци.[1]) Обстоятелството, че имената на всички тия села сж турски, ни дава основание да мислимъ, че тѣ сж по-нови — отъ турското владичество, и че по време на Освобождението, при общото бѣгане на турцитѣ, тѣ сж изчезнали. Това ние казваме само, като предположение. Не е изключено, обаче, тия селища да носятъ днесъ български имена, безъ нѣкой да си спомня това. Отъ нашия дефтеръ ние можемъ да установимъ само, че споменатитѣ села сж били въ Софийско; близо или далечъ до града София, това сжщо не може да се види отъ тамъ.

---

[1]) Това село се поменува и презъ 1871 г. — Дефтеръ 191, стр. 4.

[2]) Въ единъ дефтеръ отъ 1141 г. [=1728 г·] (№ 309, 63) има две села съ това име: едно мюсюлманско, другото християнско — Коджа Ахмедлу мюслимъ и Коджа Ахмедлу кефере.

[3]) Може би с. Чукурово, отскоро прекръстено на Шишманово (Самоковско).

[4]) Вѣроятно с. Гюреджия, сега Сгледници (Новоселско)

[5]) И това име носятъ две села: мюсюлманско и християнско (Дефт. 309, 62). Село Хаджи Караманъ е най-старото име на с. Робертово (Новоселско). Преди да получи сегашното си име това село се е наричало Бариево. (Срв. Ив. Д. Шишмановъ, СБНУМ. кн. VI (1891), стр. 176).

[6]) И това село се споменува въ регистра отъ 1871 г. — Дефтеръ 191, 20.

Можемъ отъ досега казаното да направимъ едно заключение: че всички селища изъ Софийско, заварени отъ завоевателитѣ — турци, сж се запазили заедно съ своитѣ български имена до днесъ. Презъ XVI. и XVII ст. ст. сж се основали и нови — турски села съ турски имена, но тѣ следъ сравнително недълго сжществуване или сж изчезнали заедно съ имената си, или сж загубили само последнитѣ.

Siedlungsnamen vom Gebiet von Sofia während der türkischen Herrschaft

Von Peter Mijatev

In diesem Artikel ist ein Verzeichnis von 166 Siedlungsnamen vom Gebiet von Sofia gedruckt. Letztere sind türkischen Gerichtsbüchern aus dem XVII. Jahrhundert (1683—1684) entnommen worden. Diese Bücher sind in der Nationalbibliothek in Sofia aufbehalten.

---

[1]) Ср. напр. Списъка на градскитѣ и селски общини въ княжеството, София, 1897.

МАЛКИ ПРИНОСИ

Бележки за село Чупрѐне — Бѣлоградчишко

отъ Василъ Атанасовъ

Въ дъното на едно закжтано ущеле въ Северозападна Стара-планина, надъ което се висятъ Хайдушки каменъ, Св. Николски проходъ, Миджуръ и редица други девствени чукари, покрити съ непроходими буки, та дори съ борове и елхи, е разположено на едноименна рѣкичка малкото село Чупрене.

За произхода на неговото име нѣколко легенди разказватъ и се силятъ да докажатъ, че то идѣло: или отъ „чупа" — красива девойка; или отъ „чуприна" — китка отъ дървета израсли посрѣдъ нѣкой гърмакъ; или най-сетне отъ „чуприя" — мостъ, стъргало. Обаче обсждени по тънко, като че ли и тритѣ легенди иматъ въ основата си по нѣщо вѣрно, защото девойкитѣ, особено отъ горния край на селото сж съ неизгледна хубость; гората по Хайдушки камъкъ е израсла по чукаритѣ като китка и, най-подиръ, моста въ село — кюприя, чуприя, отъ който започва построеното по заповѣдь на Митхадъ паша въ 1863 год. шосе презъ Св. Николския проходъ, е служилъ за „стъргало", кждето сж събирани разни митнически такси отъ онѣзи, които сж минавали въ Сърбия.

Селото има около 300 кжщи и 1876 жители (1934 г.). То е било мѣстено на три мѣста. Има изгледъ на малко балканско градче, подобно на Пирдопъ, Златица и др. Отдалечено отъ ж. п. линия населението, на което главното занаятие е дърварство, изживява трудно своя поминъкъ, защото за да набере една кола дърва и да я закара на пазаръ потрѣбни сж 5 дена, а отъ нея ще вземе не повече отъ 120 лв. Действително по голитѣ сипеи се ражда и по малко бобъ и картофи, обаче тѣ едва стигатъ за изхранване на населението. Занимаватъ се и по малко съ скотовъдство, но приходитѣ отъ него отиватъ въ джобоветѣ на разнитѣ кооперации. Има и две фабрики, които сж безъ особено значение за икономическото благосъстояние на селото.

Въ селото има стара черква отъ 1847 год. безъ други обаче особени старини. До черквата има единъ кръстъ на Сава Пешаковъ отъ крайовскитѣ Пешаковци — вѣроятно братъ на първия български поетъ Георги Пешаковъ.

Въ околностьта има 6 старинни оброка, нѣкои съ атрибутитѣ на Срацимировата епоха. Посрѣдъ селото има стари ханища въ едни отъ които сжществува интересенъ обичай при храненето и заплащането на храната. Преди 40 години бѣше обичай всички кираджии, пжтници и гости да се подреждатъ на общата трапеза. Кръчмарскиятъ чиракъ почваше да поднася подредъ паници съ манджа, сипана отъ единъ и сжщи казанъ, следъ като предварително предъ всѣки е сложилъ хлѣбъ, лъжица и вилица. Следъ първата порция следва и втора, а следъ нея и нѣщо сладко. На всички посрѣдъ яденето се раздава по шише вино, а посрѣдата на масата има поставена и една кана съ вино, та който желае може и изъ дѣлъ да си сипе.

Следъ като обѣда се приключи, всички, които знаятъ предварително цената на обѣда, защото е почти неизмѣнимъ, подредъ заплащатъ на единъ, следъ което последниятъ се отчита предъ кръчмаря, който сжщо е взелъ участие въ общия обѣдъ.

Населението на село Чупрене се състои отъ три групи. Тѣ се рѣзко различаватъ една отъ друга и при женитби почти не се смѣсватъ. Едната група е съ орловъ погледъ устременъ винаги къмъ недостжпнитѣ чукари. Тя е давала обикновено какъръ на всички недоволници, а преди Освобождението и всички бунтовници. Тя има граждански склонности въ начина живѣене и въ облѣклото. Другата група има славянски черти. Тѣхниятъ принципъ въ живота е: „Кажи му аго да му е драго, па плюй въ пазвата си та мечка стръвница да не те гази“. Тѣзи обаче две групи преселници сж сварили тукъ и трета една група — мѣстни жители, на които пръснатитѣ салаши (колиби) стигатъ почти до развалинитѣ на манастира Св. Кирилъ. И тази група, за която пиша настоящитѣ редове, представя голѣмъ интересъ за проучване, защото принадлежащитѣ къмъ нея жители, по конструкция, облекло, нрави, обичаи и начинъ на живѣене, рѣзко се различаватъ отъ другитѣ преселници не само въ Чупрене, но и въ всички околни селища.

Отъ тази трета група, която е на изчезване поради израждане — вѣроятно, единъ отъ последнитѣ представители, показанъ ми отъ Илица Бранковска, живѣеше близо до селото на пжтя презъ преселапа за с. Стакевци, подъ Лалкинъ градъ и Латинския бунаръ.

Тази група има кржгло червендалесто лице, овиснали руси мустаци, надвесени вежди, подвити въ краищата нагоре, гола бръсната глава съ плитки 5 или 9, посрѣдата свита подъ единъ шаренъ лакатникъ, който зимно време служи за подкапникъ.

Тѣ носятъ кожукъ, бѣла вабена дреха, клашникъ, долактанка, бозаво кжсаче прегърнато на гърдитѣ, които и лѣте и зиме сж винаги открити, поясъ, силяхъ. и бозави широки беневреци, дълги до надъ глезенитѣ, обржбени покрая съ гайтанъ, бозави калцуни, шити папуци или цървули.

Стопанката е срѣденъ ръстъ, черна, измжчена, съ 2 забрадки и едно решме на главата си, синъ или бозавъ сукманъ, а отъ горе долама прегъната отпредъ и препасана съ червенъ коланъ. Ризата е пъртена съ орнаменти отъ малки човѣчета — черенъ пошивъ по края съ зжби, кжси бозави калцуни или навуща, обута обикновенно въ орушки цървули. Преобладающиятъ колоритъ е тъмно-червенъ-кафенъ. На кръста си има повесена на малка телена верижка винаги по една костурка. За храна имъ служи обикновено празова лученица, бобъ, сурова туршия, пиперки, кисело зеле, кро́мидъ и чесънъ съ коприва, щавлякъ, лападъ и сушени гжби, а на праздникъ — Божичъ и Великдень, по малко месо. Въ туршия поставятъ круши, киселици, грозде.

За питиета употрѣбяватъ крушова ракия, а за Божичъ и Великдень и по малко вино, доставено обикновено отъ града.

Хлѣбътъ е царевиченъ за катадневна употрѣба; печенъ въ подница, а за добъръ день го мѣсятъ съ ченка. За Божичъ и Великдень мѣсятъ и пшениченъ. Но това е една голѣма рѣдкость.

Всички ядатъ, изъ една паница: ако е чорба съ лъжица, но ако е друго — съ пръсти. Най-стариятъ докато не седне и започне, никой не смѣе да посегне. Младитѣ момичета и дечурлигата, рѣдко иматъ куража да седнатъ на софрата. На нея обикновено сѣдатъ стопаницата и най-стария жененъ синъ съ своята булка, която обикновено прислужва.

Живѣятъ въ салаши — рѣдко двуетажни. Тѣ се състоятъ отъ широкъ прустъ съ огнище по срѣдата. Около него ведра и окадени менци, окачени на дървени клинове набити въ стената. Въ страни легло, което представя леса отъ изплетени лескови пръчки, покрити съ сѣно и козлякъ. За покривка служи пъртена черга и бозовъ ямурлукъ, които всѣка сутринь задиплени се прехвърлятъ на тробозана предъ входа на тѣсния язлъкъ. Задъ огнището понѣкога следва и друга за „мусарири“ стая — но то е рѣдкость. На огнището постоянно кади по нѣкоя клада, на която димътъ свободно се промъква изъ широкия куминъ, презъ които могатъ да се броятъ звездитѣ по небето.

Това е половината кжща. Другата служи за яхъръ, а горниятъ неизмазанъ етажъ за отлакана за слама, шума и сѣно. Добитъкътъ ходи почти самъ изъ гората на паша и самъ се прибира. Въ двора вечерь обикновено стопаницата го посреща и сутре изпраща. Кокошкитѣ сами се садятъ, лупятъ и отглеждатъ.

Религиознитѣ обичаи и нрави, макаръ и не напълно християнски, сж старинни и доста строги. Знае се и отъ децата, кога месо може да се яде: кога свинско, кога отъ яре. А тѣзи дни сж само нѣколко презъ годината.

Това е, въ общи черти, етнографския обликъ на третата мѣстна група, която е загубила по-голѣма часть отъ своитѣ битови черти. Въ младитѣ поколѣния освенъ антропологическото сходство, въ облѣкло, нрави, обичаи и др. се вече коренно различаватъ отъ своитѣ бащи и дѣди. И поради това намирамъ, че и въ този случай, съ събирането на материали отъ тази трета мѣстна и твърде интересна група пакъ сме закъснѣли,

Въ добавка ще кажа, че когато за първи пжть зърнахъ въ пруста до огнището, осветената фигура отъ горящитѣ съчки на огнището последния представитель на тази група, добихъ инстинктивно една представа, като че ли виждамъ предъ себе си една отъ старитѣ каменни български баби. Още повече, че той бѣше гологлавъ и плиткитѣ отъ неговия пирчимъ висѣха на гърбътъ му. Отидохъ да го разпитамъ за нѣкой отъ неговитѣ преживѣлици и спомени отъ разкази на неговитѣ бащи и дѣди, обаче той въ своето смущение много нѣщо не можа нито да ми каже, нито да обясни, освенъ че и неговитѣ родители-мѫже носили бръснати глави съ перчимъ отъ плитки и почти сѫщитѣ дрехи.

Отъ духоветѣ се много страхуватъ и вѣроятно иматъ много приказки и легенди за тѣхъ. Обаче нито една не можа да ми разкаже.

Поради страхъ отъ тѣзи превидения огъньтъ въ огнището постоянно гори и семейството му отрано се прибира за спане.

Надъ вратитѣ — обикновенно, а по нѣкога и отъ страни има окаченъ или закованъ таласминъ за да предпазва обитателитѣ отъ всѣка напасть. Кѫщата следъ нейната направа не се варосва освенъ когато стопанинътъ се смѣни или стопанката се пожени за новъ мѫжъ.

По р. Струма

Който е билъ нѣкога по Струмската долина, вѣрвамъ да е забелязалъ какъ хубаво сж заселени двата ѝ брѣга съ лозя и други култури, между които сж накацали малки бѣли кжщурки. А който това е видѣлъ, вѣрвамъ да му е направило впечетление, какъ въ всѣки синоръ се вишатъ възъ Бога прави бѣли тополи — на възрасть отъ пеленаче — дето се казва — до мжжка възрасть.

Обаче, въпрѣки това азъ мисля, че на малцина на умъ е дошло, за разгатка да разпитатъ на какъвъ обичай този похватъ се дължи. И вѣрвамъ, че ако нѣкои това бѣше сторилъ, то безъ друго щѣше да научи за единъ много хубавъ битовъ обичай, на когото началото се губи въ далечинитѣ на източнитѣ легенди.

Веднъжъ като обхождахъ, преди години, тѣзи бѣдни краища, случайно запитахъ единъ старикъ на що се дължи това щото всѣки синоръ съ тополи да е ограденъ. И той, като се позамисли, ето що ми разказва: „Този обичай е старъ. Едно време той се тачеше отъ всѣки и отъ това ни бѣше много добре. Катъ се родеше дете: момче или момляче, всѣки баща у пролѣть длъженъ бѣше, безъ нѣкой да го заставлява или законъ задължава, да отдѣли една престилка въ свойта държава за новороденото, която и съ млади тополи да огради".

— „Ще растнатъ тѣзи дървета съ годинитѣ на младенеца до като последниятъ на краката си стжпи и ще иска, безъ друго и да се задоми. Тогава ще се отсѣкатъ тѣзи дървета и на трупи по Струма ще се извозятъ. Ще се направятъ отъ тѣхъ дъски и въ Джумаята на пазаръ за проданъ ще се закаратъ. Съ добититѣ пари на момлячето прикя ще се приготви, а на момчето — кжщурка. И така съ тази помощь отъ Бога, всичко тръгваше на добре. Хубави времена бѣха тогазъ. Сега това дето го виждашъ тукъ-таме да е останало, е именно отъ този обичай отъ дѣди наследственъ. Но когато и насъ Господъ прибере, не вѣрвамъ отъ него и поменъ да остане. Сега хората сж свикнали за утре да не мислятъ и рахатлъкатъ си да не развалятъ, а каквото има — днесъ да се изяде, че за утре добъръ е Господь — той пъкъ изъ ведрица ще сипе.

Тогава човѣкъ една пара да имаше въ 9 кърпи ще я върже -бѣли пари за черни дни ще поскжта, защото и старость ще дойде, и болесть ще нагази, и каква ли още несрекя.“ Така ми разказа този врѫстникъ на вѣковетѣ. И може би, че интересни преживѣлици отъ обичаи — рожба на минали нрави — старецътъ щѣше още да ми поразправи, ако неговата баба, една чевръста старица, не го бѣше поканила де си похапнатъ малко лучена чорбица.

Седя, следъ това, и си мисля какъвъ здравъ усетъ нѣкога е имало въ народа; какъ грижитѣ въ родителитѣ сж били смислени, въпрѣки, че тогазъ не е имало пенсии и осигуровки, които да гарантиратъ сжществуването на човѣка, обаче, при все това, и посрѣдъ тѣзи незгоди и не сигурни времена, той пакъ е намиралъ начинъ и срѣдства да осигури своето сжществувание и онова на своя родъ.

А този обичай азъ намирамъ да е останалъ като резултатъ на практична разсждливость на първобитния индивидъ, защото той и сега се практикува на Соломоновитѣ острови, гдето при раждането на всѣко дете бащата е принуденъ, като едно обичайно задължение, да насади 3—5 хлѣбни дървета. На този здравъ усетъ именно у човѣка въ далечни времена, сж били изградени не само този смисленъ битовъ обичай, а още и редица други, които ние не тачимъ сега. Върху тѣхъ обаче, сж е крепило безъ всѣкакви умувания и приятелски съюзи сжществуването на нашия народъ.

Василъ Атанасовъ

КНИЖОВНИ ОЦЕНКИ

Стоянъ Романски. България въ образитѣ на Феликсъ Каницъ. Издава се съ иждивението на Жакъ Каницъ. Българска академия на наукитѣ. София, 1939. 8⁰, 195 стр. + 8 таблици.

Измежду всички пжтешественици и изследвачи, които сж обикаляли българскитѣ земи преди Освобождението, най-добре познатъ на просвѣтенитѣ срѣди у насъ е Феликсъ Каницъ. Този многозаслужилъ на българщината маджаринъ, е оставилъ ценни трудове, изпълнени съ художествени рисунки, които, колкото повече се отдалечаваме отъ времето, когато сж творени, толкова повече увеличаватъ значението си.

Феликсъ Каницъ е билъ по наклонность и образование — художникъ, по научнитѣ си интереси — етнографъ и археологъ, а по източницитѣ си на прехрана — дописникъ и художественъ сътрудникъ на списания и вестници. По времето, когато той е обикалялъ България (1860 1875 г.) печатнитѣ издания още се илюстрираха съ гравюри. Ето защо най-желанитѣ дописници на вестници и списания сж били тия люде, които сж могли да обрисуватъ видѣното едновременно съ слово и съ образи. Ф Каницъ е единъ отъ най-блѣскавитѣ представители на тая категория сътрудници на печата, която за съжаление сега далечъ не играе подобна роля, Широкитѣ и вдълбочени познания на Каница, които той е билъ придобилъ не толкова чрезъ школско учение, колкото чрезъ самообразование — това не е било рѣдкость за епохата — сѫ спомогнали неговитѣ бележки, впечатления и наблюдения да се отличаватъ съ дълбочина и съ проникновение, присѫщо на единъ изследователски умъ. Ето защо и неговото съчинение Donau-Bulgarien und der Balkan представя траенъ паметникъ за положението на тѣзи български области презъ годинитѣ предхождащи Освобождението ни. Много отъ сведенията и рисункитѣ, дадени въ него, засѣгатъ прѣко българскитѣ села и градове. На нѣкои отъ последнитѣ той е скициралъ и плововетѣ. Всички тия наши селища сѫ измѣнили значително физиономията си. Едно съпоставяне съ днешното имъ положение показва голѣмия напредъкъ, който сме направили отъ тогава насамъ. Значението на тоя трудъ на Каница, като източникъ за проучване на нашитѣ селища, ние имахме случая да отбележимъ на друго мѣсто въ това издание (срв. Арх. П. Пр., год. I, кн. 1, стр. 15).

Дѣлото на Каница е достойно оценено още отъ първитѣ деятели на новоосвободена България. И сега културни институти или отдѣлни лица не изпущатъ случая да изкажатъ възхищението си отъ него. Самата Българска академия на наукитѣ е многократно засвидетелствувала това. Въ 1929 г., по случай сто години отъ раждането му, тя уреди тържествено заседание, на което проф. А. Иширковъ говори за Каницъ като географъ, а проф. Ст. Романски и проф. Б. Филовъ го разгледаха като етнографъ и археологъ. Презъ 1936 г. Академията издаде съ срѣдства отъ фондъ „Напредъкъ" книгата на Геза Фехеръ — Феликсъ Ф. Каницъ. Животъ, пѫтувания и научно дѣло. (Българска библиотека № 19).

Новото издание на Академията, което е предметъ на настоящата оценка, е посветено на по-специална тема, а именно на графическитѣ изображения на Каница, помѣстени въ главния му трудъ Donau-Bulgarien und der Balkan, както и на акварелитѣ му, засѣгащи България, които се намиратъ въ Академията, подарени ѝ отъ г. Жакъ Каницъ, племеникъ на пѫтешественика.

Книгата започва съ уводни бележки, въ които се даватъ сведения за живота, пѫтуванията и творбитѣ на Каница, като малко повече мѣсто се отдѣля върху многостранното значение, което иматъ рисункитѣ му. Разглежданитѣ образи сѫ разпредѣлени на 12 глави: I. Природа, II. Градове и крепости, III. Манастири и черкви, IV. Села и селски сгради, V. Български битови сцени, VI. Турски битъ и подобни, VII. Мостове, VIII. Разни старини, IX. Изъ българската стара и нова история, X. Около Освободителната война, XI. Лични преживявания на Каница, XII. Карти.

Въ текста сѫ дадени 68 образи, отъ които 46 представятъ репродукции на графическитѣ изображения, помѣстени въ Каницовитѣ книги, а другитѣ 22 — фотоснимки на акварелитѣ му. Освенъ това, на края сѫ приложени нови осемь цвѣтни репродукции на акварели.

Въ дванадесеттѣ глави на книгата си проф. Ст. Романски разглежда 176 образи, като при всѣки е посоченъ вида (гравюра, акварелъ) и мѣстонахождениего му. Той е ималъ предвидъ само графическитѣ изображения, помѣстени въ дветѣ нѣмски издания на „Дунавска България и Стара-планина“ и въ френското издание. Не е посочено, кои изображения сѫ дадени въ руското и българското издание. Последното (Феликсъ Каницъ. Дунавска България и Балканътъ. Томъ първи. Преведе Д-ръ Т. Ивановъ. Издание „Българска историческа библиотека“ София 1932), като най-ново, при това на български езикъ, е най-достѫпно за насъ, следователно изображенията помѣстени въ него най-лесно биха могли да се видятъ.

Почти при всѣки образъ е дадена извадка отъ текста на „Donau-Bulgarien und der Balkan“, която се отнася до него. Много отъ образитѣ сѫ придружени съ кратко описание, направено отъ г. Ст. Романски, като въ нѣкои случаи сѫ прибавени и критични забележки или пояснения. Тѣхниятъ брой обаче е недостатъченъ. Тази книга, едно отъ малкото достѫпни за по-широка срѣда издания на Академията на науките, както самъ отбеляза това секретарьтъ ѝ г. Ив. Пѣевъ—Плачковъ (въ в. Вчера и днесъ, бр. 29 отъ 27 ноември 1939 г.), би трѣбвало да бѫде снабдена съ повече пояснителни бележки.

Ние ще посочимъ само нѣколко примѣра. При гравюрата — Развалини отъ крепостъ при с. Червенъ — (стр. 151) трѣбваше да се добави, че това сѫ останки отъ стария български градъ Червенъ, запустѣлъ въ началото на турското владичество. Неговото име продължава да живѣе въ титлата Доростоло-Червенски митрополитъ, която се носи отъ митрополита, който има за седалище гр. Русе. При текста отнасящъ се къмъ гравюрата — Училище въ Троянския манастиръ — можеше да се поясни, че младиятъ дяконъ-учитель Максимъ Пеловъ, представенъ на нея, е послешния пловдивски митрополитъ Максимъ, дълги години намѣстникъ-председатель на Св. Синодъ (Срв. Сборникъ въ честь на пловдивския митрополитъ Максимъ по случай 80 години отъ раждането му и 60 години отъ приемането на духовно звание, София, 1931 год., стр. 8).

При гравюрата — Турски караулни заптиета — (стр. 133) наложително бѣ да се посочи, че Каницъ изпада въ грѣшка като приема, че стражарници по всички пѫтища се създаватъ следъ Нишкото въстание предъ 1841. Това става далечъ по-рано — въ края на неспокойната Кърджалийска епоха, т. е. въ първитѣ години на XIX. вѣкъ.

За текето Демиръ-баба (гравюра на стр. 135), въ което нѣкои наши учени се опитаха да откриятъ гроба на Омуртага, можеха да се дадатъ нѣкои пояснения (Срв. за това теке следващата оценка на Д-ръ Ив. Дуйчевъ).

Другъ недостатъкъ на тоя трудъ е, че имената на селищата и природнитѣ обекти, съ нѣкои изключения, сѫ оставени така, както Каницъ ги е записалъ. Отъ Освобождението насамъ много наименувания претърпѣха промѣна. При едни случаи тѣ бѣха замѣнени съ български, при други — почнаха да се употрѣбяватъ успореднитѣ български имена, които Каницъ не навсѣкѫде е могълъ да узнае. Ето защо, когато се чете тази иначе интересна книга, човѣкъ на много мѣста мѫчно се ориентира. Читательтъ трѣбва предварително да си отбележи новитѣ наименувания, т. е. да я направи по-съвременна, та тогава да я чете или използува. А колцина, извънъ людетѣ си по-специални интереси, могатъ да се справятъ съ тая задача, особено когато Каницъ е погрѣшно или непълно е записалъ нѣкои имена и тѣ сж дадени така въ разглежданата книга? Колцина си спомнятъ или знаятъ, че станцията Шуменски пжть (Šumla road) [стр. 34] е добре известната днесъ гара Каспичанъ, че с. Горни Луковитъ (стр. 43) е днешниятъ градъ Луковитъ?

Ето нѣкои други грѣшки.

Село Свинаръ — Луковитско (стр. 43) сега не сжществува подъ това име. Презъ 1896 г. то се слива съ с. Муткурово (Чериково) подъ общо име с. Садовецъ. Татаркьой при София, (стр. 53) е възобновено, следъ изселването на жителитѣ му татари по време на Освободителната война, като с. Божурище. Село Кьопрюкьой (стр. 115) е добре известно съ старото си българско име Злокученъ (Шуменско). Село Байрямъ-дере (стр. 115) сега е село Веселиново (Преславско). Село Голѣми Ченгелъ (стр. 117) е село Ченге, сега Аспарухово (Провадийско); Село Дервишъ Иванъ (стр. 119) е село Ески Дервишъ Юванъ — сега Старо Орѣхово (Варненско). Каницъ знае, че това село се нарича отъ българитѣ Орѣхово. Село Хаскьой (стр. 131) е с. Хасътъ, сега с. Крънъ, Казанлъшко. Село Омурфакж (стр. 136) сега е извънъ границитѣ на България. До 1913 г. то влизаше въ Куртбунарска околия, Варненски окржгъ. Село Кузулкьой (стр. 138) е въ сжщность село Кушлукьой, сега с. Птичево (Омуртагско). Село Яларъ (стр. 155) е село Голѣмо-Яларе, сега Русаля (В. Търновско).

„България въ образитѣ на Феликсъ Каницъ“ е спретната книга, съ хубава хартия и добъръ печатъ. Тя е подредена методично и завършва съ подробенъ показалецъ, който би ималъ още по-голѣма цена, ако бѣ направено обновяване на селищнитѣ и земеписнитѣ имена. Препоржчваме я на вниманието на нашитѣ читатели, както и на изследвачитѣ на нашитѣ селища. Освенъ познатитѣ ни образи отъ съчиненията на Каница, въ нея за първи пжть въ България, се възпроизвеждатъ 30 акварелни картини, нарисувани възъ основа на скицитѣ на тоя най-добъръ за времето си познавачъ на Северна България и на Стара-планина.

Г. Гунчевъ

Franz Babinger. Rumelische Streifen (Berlin 1938, 62 сс.). Известниятъ нѣмски туркологъ проф. Fr. Babinger е събралъ заедно нѣколко свои изследвания, които засѣгатъ балканскитѣ земи, а именно: едно изследване върху пжтуването на Евлия Челеби въ Албания (сс. 1—41), едно друго върху основаването на града Елбасанъ, а трето — което представя най-голѣмъ интересъ за насъ — върху бекташката обитель Демиръ Баба въ Дели Ормана. Съ право авторътъ отбелязва, че Дели Орманътъ крие въ себе си редица етнографски и религиозноисторически въпроси, които не ще могатъ да бждатъ проучени, докато тази покрайнина не бжде направена по-достжпна за изследвачитѣ. Споредъ него, Дели Орманътъ или, както се назовава въ по-стари османски източници, „aghač denizi“ („море отъ дървета“, Baummeer) добива — разбира се за османската история — значение отъ началото на XV. в. (1416 г.), когато тамъ се приютилъ отъ преследвания шеихътъ Bedr ed-Dîn, заедно съ свои привърженици. Но неговото учение се разпространява по Дели Ормана и следъ смъртьта му. Babinger приема, че „казълбашеството“ и вѣрскитѣ схващания на шейха Bedr ed-Dîn сѫ свързани. Авторътъ, по-нататъкъ, припомня, че мненията на ученитѣ, относно произхода и сѫщината на турскитѣ племенни групи въ Дели Ормана, се различаватъ много. Споредъ него, историята на турскитѣ секти въ Дели Ормана изглежда тѣсно свързана съ онѣзи турци, които въ 1263 г. сл. Хр., както се приема, подъ водачеството на бекташкия светия Sary Saltyq Baba се преселили отъ Анадола въ Добруджа. Къмъ библиографскитѣ указания на автора (стр 44, бел. 3) може да се добави изследването на покойния Г. Баласчевъ, Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Η′ ὁ Παλαιολόγος καὶ τὸ ἱδρυθὲν τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ κράτος τῶν Ὀγούζων παρὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τοῦ Εὐξείνου (Σοφίᾳ 1930: докладъ на III Византоложки конгресъ въ Атина); въ това съчинение (стр. 8 и сл.) сѫ събрани данни за поселването на Сарж Салтъкъ баба.

Презъ пролѣтьта 1930 год. Fr. Babinger посети нѣкои части на Дели Ормана. Вниманието му, както самъ признава, е било насочено главно къмъ областьта около с. Кубратъ (Кеманларъ) и намирашата се тамъ прочута дервишка обитель на Demir Hasan Baba. Той изтъква, че въ България бекташки общежития сѫ се запазили само въ тази область. За миналото на дервишкитѣ ордени на Балканитѣ и, частно, въ България се знае малко. Евлия Челеби, отъ срѣдата на XVII. в., споменува една бекташка обитель — текето на Mustafa Baba — по пѫтя отъ Русе за Силистра, безъ, обаче, да дава достатъчни данни за отъждествяването му. Babinger отхвърля отъждествяването (предложения отъ разградчанина А. Явашовъ) съ текето Demir Hasan Baba. Едно описание на текето „Hassan Demir Boba Peliwan“ е далъ презъ миналия вѣкъ Ф. Каницъ, обаче Babinger посочва незадоволителностьта на събранитѣ данни. Библиографскитѣ указания на Babinger за пѫтеписитѣ презъ българскитѣ земи (с. 47, бел. 2) могатъ да бѫдатъ значително допълнени; за пѫтуванията по североизточнитѣ български земи указанията сѫ събрани у *В. Миковъ,* Стари пѫтешествия презъ българскитѣ земи (= Архивъ за посел. проучвания, I, 1, 1938, 114 и сл.)

При посещението на текето въ края на май 1930 г., Fr. Babinger е ималъ за главна цель да събере сведения за живота и дейностьта на Demir Hasan Baba. Като година на смъртьта на този османски светия му е било указана 1520 година. Никой, обаче, не е можалъ да му даде нѣкакви положителни сведения за живота и дейностьта на Demir Hasan Baba. — Въ статията сѫ дадени сведения за положението и изгледа на тюрбето, като е добавена една географска карта, нѣколко фотографски снимки и една репродукция отъ рисунка на Каницъ. Понастоящемъ текето е занемарено.

Накрая на своята статия нѣмскиятъ ученъ подчертава, че обительта на Demir Baba трѣбва да бѫде внимателно проучена. Той припомня за изкуственитѣ могили при близкото село Мумджиларъ, които нѣкои учени свързватъ съ първобългарскитѣ владѣтели: въ главната могила нѣкои предполагаха, че се намира гроба на Омуртага (814—831; не 820 г., както пише Babinger, с. 51). Разрешението на тази загатка, добавя предпазливо Babinger, ще се търси чрезъ археологически разкопки. Изглежда, че известниятъ турκологъ е склоненъ да приеме изказаното отъ Карелъ Шкорпила мнение, че подъ тюрбето трѣбвало да се търси гробътъ на Омуртага. „Така трѣбва да се надѣваме, завършва Babinger, че гробницата на Demir Hasan Baba крие една загатка, чието разкриване въ желателно близко бѫдеще ще донесе радостна изненада на българската наука". Нуждно е да се добави, обаче, че нѣкои понови изучвания показватъ неоснователностьта на подобни предположения за първобългарския произходъ на известни паметници отъ тази область. Напоследъкъ унгарскиятъ ученъ Г. Фехеръ (ИзвБАрх. институтъ, VIII. 1934, сс. 106—115), разкопа две могили при с. Мумджиларъ (новото му име е с. Свѣщари), но отъ находкитѣ се установява, че тѣзи могили съдържатъ погребения отъ V. в. пр. Хр.; отъ това би могло да се заключи, че и голѣмата могила, която е свързана съ тѣхъ, не може да бѫде отъ времето на ханъ Омуртага. Ив. Дуйчевъ

Димитъръ Цончевъ — директоръ на Пловдивската народна библиотека и музей — Приноси къмъ старата история на Пловдивъ, 172 стр., 154 образци, 2 плана. Издава Българскиятъ археологически институтъ, София, 1938 г.

Господинъ Димитъръ Цончевъ е ималъ добрата идея да се създаде „Фондъ за всестранно проучване миналото на Пловдивъ", подъ научното покровителство на Българския археологически институтъ, подобенъ на фонда за София. И като книга първа на „Материали за историята на Пловдивъ" излѣзе горното проучване. Водимъ отъ завета, оставенъ ни отъ покойния проф. Ишírковъ: „За да можемъ да изучимъ нашия народъ, трѣбва, преди всичко, да изучимъ неговитѣ селища — най-висшиятъ изразитель на материалната му култура", която задача си е поставилъ и Архива за поселищни проучвания, авторътъ е положилъ доста трудъ и време, за да уясни тъмното минало на Пловдивъ.

Известно е, че градъ Пловдивъ заема едно отъ първитѣ мѣста въ старата история на българскитѣ селища. Кога, обаче, точно се слага началото на града, бѣ неизвестно, защото не бѣха правени по-подробни проучвания. Мнозина приемаха, че градътъ е основанъ по време на презтракийския походъ на Филипа Македонски (359 — 336) срещу одриситѣ. Сега вече е сигурно, че това начало трѣбва да се постави много по-рано. Знаеше се и по-рано, че на трихълмието Небетъ тепе, Джамбазъ тепе и Таксимъ тепе се намиратъ първитѣ заселищни обекти, но голѣми разкопки не бѣха правени. Въ последнитѣ години се извършиха редица системни разкопки, чиито материали и резултати се изнисатъ отъ г. Цончева.

Така, въ първитѣ две глави на книгата си, той описва предисторическитѣ материали отъ Небетъ тепе и Джендемъ тепе, които се състоятъ въ: огнища (10), следи отъ глинена мазилка на жилища, камъкъ, кремъкъ, кости и рога, глина, животински останки и старини на Джендемъ тепе, които авторътъ отнася къмъ предисторическата епоха (мазилка и разни глинени сждове), римската епоха (мраморни плочи и образи) и ранновизантийската епоха (основи на базилика.)

Въ третата глава ни описва Пловдивската крепость въ най-действителния ѝ видъ. Тя се е състояла отъ две околовръстни стени и ровъ, създадени постепенно. Първата крепостна стена (вжтрешна или акрополна), е обграждала първото селище върху трихълмието. Тя е била създадена първоначално отъ тракитѣ (беси) въ първото хилядолѣтие преди Христа. Като описва останалитѣ до сега части отъ нея, авторътъ заключава, че тя е била поправяна отъ македонцитѣ (елинистическата епоха) и римлянитѣ или византийцитѣ (IV – V в.). Той опредѣля точно и мѣстото на четиритѣ входа, отъ които днесъ почти напълно запазенъ е само Хисаръ капия. Втората крепостна стена (външна), издигната въ равнината на 80 до 150 м. отъ първата, била съ 5 входа и е създадена презъ римската епоха — времето на Маркъ Аврелий (170—178). Освенъ двете стени Филипополисъ ималъ за защита и ровъ съ вода. Интересно е да се знае въ какви отношения сж били последнитѣ спрямо Марица, т. е. кжде точно е било коритото ѝ тогава. Но, въпросътъ е отъ географско естество и за него г. Цончевъ не споменува нищо.

Въ четвъртата глава той се спира доста изчерпателно върху въпроса за римскитѣ водопроводи на Пловдивъ, които, наистина, сж били чудо на техниката за онова време. Водопроводътъ чрезъ два клона отъ с. Марково и с. Кукленъ, които се събирали при с. Коматево, отъ кждето до града стигали по дългъ водопроводенъ мостъ до Джендемъ тепе и отъ тамъ до върха на акрополния градъ, съ всичко около 6 клм. дължина, е снабдявалъ жителитѣ съ чиста вода за пиене отъ Родопитѣ.

Освенъ този цененъ приносъ, който г. Цончевъ прави специално за първото мѣстозаселище на Пловдивъ, въ следващата глава той дава още нѣколко нови археологически паметници отъ самия градъ, а отъ областьта допълва предисторията на 15 селища: Клементиново, Царацово, Любенъ, Цалапица, Брѣстникъ, Перущица, Марково, Дрангово, Брѣзово, Семчиново, Бачковския манастиръ, Хисаря, Дюлево, Горно-Бѣлово, Малко-Борисово. За доказателство на своитѣ научни предположения, авторътъ, въ последната глава отъ книгата си — притурки — посочва документи отъ стари автори и византийски хронисти за крепостнитѣ стени, а за следитѣ отъ тѣхъ той цитира откжслеци отъ пжтеписи на 12 пжтешественици, които сж минавали презъ Пловдивъ въ различни години на турското робство. За още по-голѣма прегледность г. Цончевъ ни дава два плана (скици) — на Филипополисъ съ трихълмието и на Пловдивската околность съ римската водопроводна мрежа и 154 образи на разни фрагменти и следи отъ стария градъ. Съ всичко това трудътъ на г. Цончевъ дава, наистина, една по-ясна представа за старата история на Пловдивъ.

Ат. Алексиевъ

Допълнения и оправки на статии помѣстени въ първата годишнина на списанието

Въ статията ми „Нѣколко турски документи отъ XVI. вѣкъ по продоволствието на султанската войска и пр., Арх. П. Пр., год. I, кн. 1, стр. 130-135, съ която обнародвахъ три турски документа, покрай печатнитѣ грѣшки (по-важни отъ тѣхъ сж напр. навсѣкждe е напечатано заповедъ, вмѣсто заповѣдь), сж се вмъкнали и нѣкои други. При изчислението на датитѣ, тогава работихъ съ старата таблица на Вюстенфелдъ за изчисление на мохамеданскитѣ години отъ 1854 год,, а после се снабдихъ съ новото ѝ издание отъ 1926 г., което е по-прегледно и по-точно. Смѣтамъ се задълженъ да изправя тукъ, така неволно вмъкнатитѣ грѣшки.

Така: на стр. 133 — вм. 3 априлъ 1565 год. да се чете: 3 май 1566 год (Априлъ вм. май е печатна грѣшка).

на стр. 133, забел. 1. Село Чирменъ се намира сега въ Тракия подъ гръцка власть, а не въ Тракия подъ турска власть.

на стр. 134 — вм. Зилкаре, да се чете: Зилкааде (печатна грѣшка).

п. т.; вм. 24 май 1565, да се чете 24 май 1566;

на стр. 134. вм. печатната грѣшка джелепкейшанъ, да се чете джелепкешанъ; (Въ бележката подъ черта на стр. 134, дадена за тая дума въ лат. транскрипция, тя е написана правилно);

на стр. 135 — вм. края на февруарий 1567 г., да се чете: края на февруарий 1568 г.;

п. т., вм. 27 януарий 1566 г., да се чете: 24 януарий 1566 г. (27 вм. 24 е пакъ печатна грѣшка).

п. т., вмѣсто мартъ — априлъ 1591 г., да се чете: февруарий— мартъ 1582 г.; въ нѣмското резюме, вм. 1565 и 1567, да се чете: 1566 и 1568!

Д-ръ Петъръ Миятевъ

Въ статията ми „Преселението на тракийски българи и гърци презъ 1878—1879 г.“, Архивъ за поселищни проучвания, год. I, кн. II, е допустната следната сжществена грѣшка:

На стр. 3, редове 17—18 да се чете вмѣсто: Одрински, Лозенградски и Къркклисенски — Одрински и Лозенградски (Къркклисенски).

Д-ръ Хр. Гандевъ

Приложение къмъ статията „Село Казичене“

отъ Иг. Пенковъ (Архивъ за поселищни проучвания год. I, кн. IV)

Отъ едно ново преглеждане на събранитѣ отъ насъ материали установихме, че сме пропустнали да отбележимъ въ главата „Възникване и име на селото“ бележкитѣ на Стефанъ Герлахъ (1573—1578 г.) за с. Казичене (вижъ Д-ръ К. Иречекъ, Стари пжтешествия по България отъ 15—17 столѣтие, стр. 117, Период. спис., кн. VII, 1884 г.).

На връщане отъ Цариградъ, преди да стигне София, той бива принуденъ да отпочине въ това село, за което отбелязва въ дневника си: „Скоро пристигнахме пакъ въ една приятна, хубава, дълга и широка равнина (Софийското поле, б. н.) съ нивя, ливади и превъзходни пасища и съ много села, близки едно до друго. Следъ това съгледахме гр. София, но заради голѣмата горещина не можахме да влѣзнемъ въ него, та нощувахме въ с. Казичане (Casidscham), 3 мили отъ Ихтиманъ, едно малко, българско село, което принадлежи на единъ чаушинъ, въ чиито дворъ и слѣзохме. Това бѣше като единъ немалъкъ болярски дворецъ (Edelmannssitz); вѫтре имаше единъ голѣмъ пространенъ дворъ съ една голѣма конюшня. Чаушинътъ имаше и много крави, волове, коне, млади кончета, та и една хубава градина въ двора и една кѫща въ нея, гдето живѣятъ женитѣ му. И нѣколко еничери живѣятъ въ това село и християнитѣ иматъ една черквица вънка предъ селото върху единъ хълмъ“.

Отъ сведенията на Герлаха е ясно, че с. Казичене е сѫществувало въ края на XVI. в. и въ такъвъ случай възникването на селото трѣбва да е станало най-късно въ началото на сѫщия вѣкъ, а не началото на XVII. в. както сме отбелязали. Важно е още, че селото е било чисто българско и притежание на чаушинъ. Герлахъ споменува, че черквичката е била на единъ хълмъ вънъ отъ селото. На сѫщото мѣсто днесъ е и новата църква; хълмътъ за който става дума, е вече въ селото.

Иг. Пенковъ

Книги получени въ редакцията

1. **А. Монеджикова.** Парижъ презъ вѣковетѣ. София 1938 г. стр. 328. Набавя се отъ авторката — ул. Стара-планина 35, София IV.

2. **Георги п. Аяновъ.** Малко-Търново и неговата покрайнина. Антропогеографски и исторически проучвания, 8⁰, стр. 412, Бургазъ 1939 г. Издава Малкотърновската дружба „Странджански край“.

3. **Ат. п. Маджаровъ**, свещеноикономъ. Съ 48-ия полкъ на война. Спомени на полковия свещеникъ отъ Свѣтовната война, София 1938 г., стр. 152. Може да се достави и направо отъ автора (Храмъ-паметникъ „Св. Алксандъръ Невски“ — София).

4. **Йорданъ Захариевъ.** Чипровци. Поселищно-географски проучвания съ исторически бележки. Четиво по българска история, год. VII. кн. 3 и 4. Книгоиздателство Хр. Г. Дановъ, София 1938, 300 стр. Приложение — 31 снимки.

5. **Крумъ Кънчевъ.** Нашето Черноморие. Варна 1938 г., 8⁰ стр. 216. Доставя се отъ автора Крумъ Кънчевъ — Созополъ.

6. **Стилиянъ Чилингировъ.** Какво е далъ българинътъ на другитѣ народи. Издава Добромиръ Чилингировъ, София, 1938 г., 8⁰, стр. 132.

7. **Владиславъ Савичъ.** България, минало, бѫдеще. Преведе отъ сърбо-харватски Ева Илкова. София, 1937 г. 8⁰, стр. 150.

8. Димитъръ Цончевъ. Приноси къмъ старата история на Пловдивъ. Материали за историята на Пловдивъ, кн. I. Издава Българскиятъ археологически институтъ съ срѣдства отъ фонда на Пловдивската община, образуванъ за тая цель. София 1938 г. голѣма 8^0, стр. 172. Съ 154 образци и 2 плана.

9. Д-ръ Петъръ Миятевъ. България на Волга презъ срѣднитѣ вѣкове. Отпечатъкъ отъ сборника „Презъ вѣковетѣ“ София, S. a.

10. Peter Mijateff. Török iratok Bulgáriá ban. Отпечатъкъ отъ „Levéveltári Közlemények“, Budapest 1937.

11. Родина. Списание за българска историческа култура. Редактиратъ проф. д-ръ Богданъ Филовъ и проф. д-ръ Борисъ Йоцовъ. Год. I (1938/1939). год. II, кн. 1. Книгоиздателство „Казанлъшка долина“ София.

12 Проф. д-ръ Ст. Младеновъ и Ст. п. Василевъ. Граматика на българския езикъ. 8^0, 345 стр. София, 1939 г. Книгоиздателство „Казанлъшка долина“.

13. Никола Костовъ. Българска граматика. 8^0, IV + 255 стр., София, 1939. Книгоиздателство „Казанлъшка долина“.

СЪДЪРЖАНИЕ — TABLE DES MATIÈRES

1. Предъ втората годишнина . . . . . стр. 3—4

2. **Атанасъ Алексиевъ**, географъ при Военния географски институтъ, София.

— Градъ Пловдивъ. Географско-стопанско развитие. . . . . „ 5—31

Atanas Alexiev. Stadt Plovdiv. Geographisch-wirtschaftliche Entwicklung (Zusammenfassung). „ 31—34

3. **ДимитъръЯрановъ**, редовенъ доцентъ по география въ Университета.

— Вжтрешната колонизация въ Турция. „ 35—54

Dim. Jaranoff. La colonisation intérieure en Turquie (Résumé) . . . . „ 54—55

4. Свещеноикономъ **Ат. п. Маджаровъ.**

— Аккоюнскиятъ панаиръ. . . . . „ 56—60

Ath. P. Madžarov. La Foire d'Ak-koün (Résumé). „ —60

5. **Иванъ Кр. Стойчевъ**, полк. о. з.

— Пжтуването на Карла XII Шведски презъ българскитѣ земи въ 1713—14 г. . „ 61—72

Iv. Kr. Stoïtchev. Le voyage de Charles XII de Suède aux pays bulgares en 1713—1714. (Résumé). „ —69

6. **Тянко Йордановъ.** Село Князъ-Борисово—Харманлийско. Приносъ къмъ поселищно-географскитѣ изучвания на Тракия. . . . „ 73—90

Tjanko Jordanov. Knjaz-Borisovo. Bezirk von Harmanlii. (Zusammenfassung). . . . . „ 90—91

7. **Атанасъ Цвѣтковъ.** Село Долна-Баня — Ихтиманска околия. Поселищни и културно-исторически бележки. . . . . „ 92—108

Athanas Cvetkov. Le village de Dolna Banja. Arrondissement d'Ihtiman. (Résumé) . . . . . . 108—109

Изъ турскитѣ архиви

8. Д-ръ Петъръ Миятевъ, уредникъ на Ориенталския отдѣлъ при Народната библиотека въ София.
   — Селищни имена отъ Софийско презъ турско време . . . . „ 110—112

   Peter Mijatev Siedlungsnamen vom Gebiet von Sofia während der türkischen Herrschaft (Zusammenfassung) . , ... - , . , ... „ 112

Малки приноси

9. Василъ Атанасовъ, уредникъ на Музея въ гр. Видинъ.
   — Бележки за село Чупрене — Бѣлоградчишко . . . . „ 113—116
10. Василъ Атанасовъ, уредникъ на Музея въ гр. Видинъ.
   — По р. Струма . . . . „ 116—117

Книжовии оценки

11. Стоянъ Романски. България въ образитѣ на Феликсъ Каницъ. Българска академия на наукитѣ. София, 1939 г. Отъ Г. Гунчевъ . . . . . . „ 117—120
12. Franz Babinger. Rumelische Streifen. Berlin, 1938. Отъ Д-ръ Ив. Дуйчевъ . . . . „ 120—122
13. Дим. Цончевъ. Приноси къмъ старата история на Пловдивъ. Издава Българскиятъ археологически институтъ. София, 1938 г. Отъ Ат. Алексиевъ „ 122—123
14. Допълнения и оправки на статии помѣстени въ първата годишнина на списанието . . . . „ 124—125

Книги и карти получени въ редакцията . . „ 125—126

Списанието **Архивъ за поселищни проучвания** има за задача географско, историческо и стопанско проучване на селищата въ българскитѣ земи и въ съседнитѣ имъ области.

То излиза въ четири книги годишно, всѣка отъ по 8—9 печатни коли. Годишенъ абонаментъ 150 лв. Учители, студенти и ученици могатъ да го изплатятъ на два пжти. На лица, които запишатъ 5 или повече абонати, се прави 20$^0/_0$ отстжпка. Цена на отдѣлна книжка — 40 лв.

Суми да се изпращатъ чрезъ пощенска чекова смѣтка № 37-65 на Г. Гунчевъ за „Архивъ за поселищни проучвания".

Препечатване изцѣло или отчасти на статии, образи и карти безъ позволение е забранено. За непомѣстени работи обяснения не се даватъ.

Списанието е одобрено и препоржчано отъ Министерството на народното просвѣщение, отъ Министерството на вжтрешнитѣ работи и отъ Министерството на войната.

Редакторъ: Г. Гунчевъ

редовенъ доцентъ по география при Университета

Редакционенъ комитетъ:
Г. ГУНЧЕВЪ, Д-ръ ИВ. ДУЙЧЕВЪ, асистентъ по история при Университета
и В. МИКОВЪ, уредникъ при Народния археологически музей въ София

Адресъ на редакцията и администрацията е:
АРХИВЪ ЗА ПОСЕЛИЩНИ ПРОУЧВАНИЯ
Улица Трапезица № 2, I ет., София

La revue „ARCHIVES DES ETABLISSEMENTS HUMAINS" a pour but l'exploration géographique, historique et économique des villes et des villages bulgares et des régions voisines.

Elle parait en quatre fascicules chaque année.

Prix de l'abonnement pour l'Etranger: 300 lévas bulgares.

Rédacteur: G. GUNČEV
Maître de conférences de géographie à l'Université de Sofia

Adresse: RUE TRAPESITZA 2. I. — SOFIA (BULGARIE)

Телефонъ на администрацията:
2-54-46

Телефонъ на редактора:
4-25-36